

**JOURNAL OF APPLIED AND THEORETICAL SOCIAL
SCIENCES**

TEORİK VE UYGULAMALI SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

(e-ISSN: 2687-5861)

(DOI Prefix:10.37241/jatss)

*International Peer-Reviewed and Open Access Electronic Journal
Uluslararası Hakemli ve Açık Erişimli Elektronik Dergi*

VOLUME 7. ISSUE 1. 2025

CİLT 7. SAYI 1. 2025

PUBLISHER AND CHIEF EDITOR / SAHİBİ VE BAŞ EDİTÖR

PROF. DR. NİLGÜN SERİM

RESEARCHER-WRITER/ARAŞTIRMACI-YAZAR

Journal of Applied and Theoretical Social Sciences/Istanbul/ Turkey

editor.jatss@iccsor.com , nilgun.serim@iccsor.com

ASSISTANT EDITOR/ YARDIMCI EDİTÖR

ASST.PROF. DR / DR. ÖĞRETİM ÜYESİ NAZMİ Y.YAĞANOĞLU

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART UNIVERSITY

Biga Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of
Econometrics/Çanakkale/Turkey/ **nazmiyagan@comu.edu.tr**

COMMUNICATION AND COORDINATION/İLETİŞİM VE KOORDİNASYON

<https://www.iccsor.com/index.php/jatss>

E-mail/ E-posta:

editor.jatss@iccsor.com

Ferah M. Nihat Sami Banarlı S. 32/ 8 Üsküdar,Istanbul/Turkey

Ferah M. Nihat Sami Banarlı S. 32/ 8 Üsküdar, İstanbul, Türkiye

We are Indexed by the Following Databases / Endekslendiğimiz Veri Tabanları

EBSCOhost

Since 2021

Since 2021

Since 2020

Since 2020

Since 2021

Since 2021

Since 2020

FATCAT

Since 2023

Since 2023

Member of:

Since 2019

Archived by:

Since 2022

FIELD EDITORS/ ALAN EDİTÖRLERİ

Prof. Dr. Nilgün SERİM (Emeritus) editor.jatss@iccsor.com, nilgun.serim@iccsor.com

European Union, Natural Resources and Environmental Economics, Energy Consumption, Energy Policy, Energy Planning, Energy Pricing, Energy Use, Energy and Environment, Energy Systems, Renewable Energy, Public Finance, Political Sociology, Local Governments, Urban and Environmental Policies and other fields of social sciences.

Avrupa Birliği, Doğal Kaynaklar ve Çevre Ekonomisi, Enerji Tüketimi, Enerji Politikası, Enerji Planlaması, Enerji Fiyatlaması, Enerji Kullanımı, Enerji ve Çevre, Enerji Sistemleri, Yenilenebilir Enerji, Maliye, Siyaset Sosyoloji, Yerel Yönetimler, Kent ve Çevre Politikaları ve Sosyal Bilimlerin diğer alanları.

Asst.Prof.Dr./Dr. Öğr. Üyesi Nazmi Y. YAĞANOĞLU nazmiyagan@comu.edu.tr

ÇANAKKALE ONEKİZ MART UNIVERSITY/ÇANAKKALE ONSEKİZMART ÜNİVERSİTESİ

Econometrics, Macroeconomics, Microeconomics, International Economics, International Trade, Higher Education Studies.

Ekonometri, Makro İktisat, Mikro İktisat, Uluslararası İktisat, Uluslararası Ticaret, Yükseköğretim Çalışmaları

Assoc.Prof.Dr./Doç. Dr. İlkin Yaran ÖGEL ilkinyaran@aku.edu.tr

AFYON KOCATEPE UNIVERSITY/AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ

Marketing, Product and Brand Management, Consumer Behaviors, Management Information Systems, Management and Strategy.

Pazarlama, Ürün ve Marka Yönetimi, Tüketici Davranışları, Yönetim Bilişim Sistemleri, Yönetim ve Strateji.

Assoc.Prof.Dr./Doç. Dr. Serdar ÖGEL serdarogel@aku.edu.tr

AFYON KOCATEPE UNIVERSITY/AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ

Energy Finance, Business Finance, Accounting, Quantitative Decision Methods, Behavioral Finance, Financial Markets,

Enerji Finansmanı, İşletme Finansmanı, Muhasebe, Nicel Karar Yöntemleri, Davranışsal Finans, Finansal Piyasalar.

Asst.Prof.Dr./Dr. Öğr. Üyesi Murat KORALTÜRK mkoralturk@marmara.edu.tr

MARMARA UNIVERSITY/MARMARA ÜNİVERSİTESİ

Economic Thought, Economic History, Banking and Insurance, Globalisation and Social Change, Economic Geography, Social Policy, Public Administration, Economic Sociology

İktisadi Düşünce, İktisat Tarihi, Bankacılık ve Sigortacılık, Toplumsal Değişme ve Küreselleşme, İktisadi Coğrafya, Sosyal Politika, Kamu Yönetimi, İktisat Sosyolojisi.

Asst.Prof.Dr./Dr. Öğr. Üyesi İlker AKTÜKÜN iaktukun@istanbul.edu.tr

İSTANBUL UNIVERSITY/İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

Political Thought, Political Life and Institutions, Political Science, Political History, Political, International Relations, Analysis of Regional Geopolitics

Siyasal Düşünceler, Siyasal Hayat ve Kurumlar, Siyaset Bilimi, Siyasi Tarih, Uluslararası İlişkiler, Bölgesel Jeopolitik Analizler.

TECHNICAL EDITOR/ TEKNİK EDİTÖR

Prof.Dr. Hamza EROL herol@mersin.edu.tr .

MERSIN UNIVERSITY FACULTY OF ENGINEERING, DEPARTMENT OF COMPUTER ENGINEERING/ MERSİN ÜNİVERSİTESİ MÜHENDİSLİK FAKÜLTESİ, BİLGİSAYAR MÜHENDİSLİĞİ BÖLÜMÜ

ENGLISH LANGUAGE EDITOR/ İNGİLİZCE DİL EDİTÖRÜ

Asst.Prof.Dr./Dr. Öğr. Üyesi Mehmet TUNAZ mehmet.tunaz@nevsehir.edu.tr

NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ UNIVERSITY SCHOOL OF FOREIGN LANGUAGES/ NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ YABANCI DİLLER YÜKSEKOKULU

Res. Asst. Dr./Arş.Gör.Dr.Tuncay KARALIK tuncaykaralik@beun.edu.tr

ZONGULDAK BÜLENT ECEVİT UNIVERSITY, FACULTY OF EDUCATION, DEPARTMENT OF FOREIGN LANGUAGE EDUCATION/ ZONGULDAK BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ, EĞİTİM FAKÜLTESİ, YABANCI DİLER EĞİTİMİ BÖLÜMÜ

TURKISH LANGUAGE EDITOR/TÜRKÇE DİL EDİTÖRÜ

Assoc.Prof.Dr./Doç. Dr. Emel KOŞAR emel.kosar@msgsu.edu.tr

MİMAR SİNAN FINE ARTS UNIVERSITY, FACULTY OF SCIENCE AND LITERATURE, DEPARTMENT OF TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE /MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ, FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ, TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BÖLÜMÜ

EDITORIAL and ADVISORY BOARD/ YAYIN ve DANIŞMA KURULU*By Title In Alphabetical Order/ Ünvana Göre Alfabetik Sıra ile*

Prof. Dr.	Mehmet ASUTAY	Durham University/Durham University Business School/ Durham/England/United Kingdom	mehmet.asutay@durham.ac.uk
Prof. Dr.	Ireide Martínez de BARTOLOMÉ	UNIR La Universidad en Internet /Vicerrectorado de Ordenación Académica/ Madrid /Spain	ireidem@gmail.com
Prof. Dr.	Duncan BENTLEY	Federation University/ Vice-Chancellor and President/Melbourne/Australia	vc@federation.edu.au
Prof. Dr.	Massimo BIASIN	University of Macerata/ Department of Economic and Financial Institutions/ Macerata/ Italy	massimo.biasin@unimc.it
Prof. Dr.	Jaroslav DVORAK	Klaipeda University/ Faculty of Social Sciences and Humanities/ Department of Public Administration and Political Sciences / Klaipeda/ Lithuania	jaroslav.dvorak@ku.lt
Prof. Dr.	Kamil GÜNGÖR	Afyon Kocatepe University/Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Public Finance/Afyon/Turkey	kgungor@aku.edu.tr
Prof. Dr.	Mario JADRIĆ	University of Split, Faculty of Economics, Business and Tourism, Department of Business Informatics/Split/ Croatia	mario.jadric@efst.hr
Prof. Dr.	Muharem Harry KARAMUJIC	University of Sarajevo, The School of Economics and Business / Sarajevo/ Bosnia and Herzegovina	mkar67@hotmail.com
Prof. Dr.	Cantürk KAYAHAN	Afyon Kocatepe University/Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Business(English)/ Afyon/Turkey	ckayahan@aku.edu.tr
Prof. Dr.	Erich KIRCHLER	University of Vienna/ Faculty of Psychology / Department of Occupational, Economic, and Social Psychology/Vienna/Austria	erich.kirchler@univie.ac.at
Prof. Dr.	Kaoru NATSUDA	Ritsumeikan Asia Pacific University/Graduate School of Asia Pacific Studies/ Jumonjibaru (Beppu), Oita/ Japan	natsuda@apu.ac.jp
Prof. Dr.	Oka OBONO	University of Ibadan/Faculty of the Social Sciences/ Department of Sociology/ Ibadan, Oyo State/ Nigeria	okaobono@gmail.com
Prof. Dr.	Neven ŠERIĆ	University of Split/Faculty of Economics, Business and Tourism/Department of Marketing/Split/Croatia	nseric@efst.hr
Prof. Dr.	Dixon Olutade TORIMIRO	The Obafemi Awolowo University/ Faculty of Agriculture/ Department	torimiro@gmail.com

		of Agricultural Extension & Rural Development/ Ile-Ife, Osun State/ Nigeria	
Assoc.Prof.Dr.	Jakub BERCIK	Slovak University of Agriculture/ Faculty of Economics and Management/ the Department of Marketing and Trade/ Nitra/ Slovakia	bercik.jakubxx@gmail.com
Assoc.Prof.Dr.	Hasan DURAN	Istanbul University/Faculty of Political Sciences/Department of Political Science and International Relations/İstanbul/Turkey	hasan.duran@istanbul.edu.tr
Assoc.Prof.Dr.	Aleksander JANEŠ	University of Primorska/ Faculty of Management & Faculty of Polymer Technology/Koper/Slovenia	aleksander.janes.fm@gmail.com
Assoc.Prof.Dr.	Dushko JOSHEŠKI	University "Goce Delcev" at Stip, The Department of Business Administration/ Stip/North Macedonia	dushkojosheski@gmail.com
Assoc.Prof.Dr.	Adiqa KAUSAR KIANI	Federal Urdu University of Arts, Science & Technolog/Department of Economics/Islamabad/ Pakistan	adiqakian@gmail.com
Assoc.Prof.Dr.	Aroon P. MANOHARAN	Suffolk University/The Institute for Public Service (IPS)/ Sawyer Business School/Boston,/Massachusetts/ U.S.A	amanoharan@suffolk.edu
Assoc.Prof.Dr.	Jasmina MANGAFIC	University of Sarajevo/ The School of Economics and Business/Sarajevo/ Bosnia and Herzegovina	jasminamangafic111@gmail.com
Assoc.Prof.Dr.	Nelda MOUTON	North-West University, Business School, Operations Management / Supply Chain Management, North West / South Africa	nelda.mouton@nwu.ac.za
Assoc.Prof.Dr.	Edwin QUINN	Tennessee Wesleyan University/ Business Administration Program/ Athens, Tennessee/U.S.A.	ehq00@hotmail.com
Assoc.Prof.Dr.	Mesut SAVRUL	Çanakkale Onsekiz Mart University/Çanakkale Onsekiz Mart University/Biga Faculty of Economics and Administrative Sciences/Department of Econometrics/Çanakkale/Turkey	msavrul@comu.edu.tr
Assoc.Prof.Dr.	Alexander SHEMETEV	The Russian Presidential Academy of National Economy and Public Administration/ Moscow, Saint-Petersburg/Russia	anticrisis2010@mail.ru
Assoc.Prof.Dr.	Arunkumar SIVAKUMAR	VIT-AP University/ VIT School of Business/ Tamil Nadu/India	arunkumar.sivakumar@vitap.ac.in
Asst.Prof.Dr.	Verda Davaslıgil ATMACA	Çanakkale Onsekiz Mart University/Biga Faculty of Economics and Administrative	verdaatmaca@comu.edu.tr

		Sciences/Department of Econometrics/Çanakkale/Turkey	
--	--	---	--

CONTENTS / İÇİNDEKİLER

Research Articles/Araştırma Makaleleri

- Hasan SEVER & Neriman AÇIKALIN..... 1-16**
Ataerkil Hayaletin Farklı Kadınlık Temsilleri Üzerindeki Sirayeti: Ana Yurdu Film Analizi / A The Invasion of Patriarchal Ghost into Different Woman Representations: An Analysis of the Film, Motherland
- İlkay YILMAZ & Erkan AKTAŞ..... 17-36**
Adam Smith'ten John Stuart Mill'e: Klasik İktisatta Denge Arayışı/ From Adam Smith to John Stuart Mill: The Quest for Equilibrium in Classical Economics
- Buse GÜLDAL & Emine TAHSİN..... 37- 66**
Türkiye Özelinde Sürekli Yoksulluk ve İstihdam Bağlantısı: Doğal Yoksulluk Düzeyinin Ölçümü / Persistent Poverty and Employment Linkages in Türkiye: An Evaluation of the Natural Poverty Level
- Nuhu MUSA..... 67-85**
The Asymmetric Effects of Climate Change on Health Expenditures in Nigeria: Evidence from Nonlinear ARDL Model/ Nijerya'da İklim Değişikliğinin Sağlık Harcamaları Üzerindeki Asimetrik Etkileri: Doğrusal Olmayan ARDL Modelinden Elde Edilen Kanıtlar

JATSS, 2025; 7(1), 1-16

First Submission: 29.01.2025

Revised Submission After Review: 24.02.2025

Accepted For Publication: 28.03.2025

Available Online Since:31.03.2025

Research Article

**A The Invasion of Patriarchal Ghost into Different Woman Representations: An
Analysis of the Film, Motherland^a
Hasan Sever^b & Neriman Açıklın^c**

Abstract

Introduction: This study attempts to read the phenomenon of gender through the film Motherland and examines three important figures of the patriarchal social order. The first of these is Halise as the carriers and implementers of the dominant ideology; the second is Emine, who is convinced of the illusion of male domination and cannot realize her feminine power; and the third is Nesrin, who tries to oppose all dominant patriarchal values. The aim of the study is to discuss the identities of women, which overlap in some places and completely separate in others, in a sociological context through three main characters.

Method: The film was analyzed in the context of women's intersectionality by reading the concepts of patriarchal bargaining, family institution and male domination through its three main characters. The scenes, symbols and dialogues in the film were addressed with a feminist analysis approach.

Results or Findings: The character of Anne Halise negotiates with the patriarchal ideology and shapes her relationship with her daughter Nesrin. Nesrin is in constant conflict with her mother as a character who opposes the values of the patriarchal ideology. Emine is represented as a figure who is made to feel absolute helplessness by the male power.

Discussion or Conclusion: The film Motherland gains importance in terms of understanding how the patriarchal ideology, which hovers around women like a ghost and organizes and disciplines everything according to its own norms, is reproduced through women.

Keywords: patriarchy, patriarchal bargain, male domination, motherhood, Motherland the Movie

JEL Codes: J12, J16, Z11

^a Movie name: Motherland, Director and script: Senem Tüzen, Production company: Zela Film, Cast: Esra Bezen Bilgin, Nihal Koldaş, Fatma Kısa, Production: Adam Isenberg, Olena Yershova, Senem Tüzen, Director of photography: Vedat Özdemir

^b Sociologist Dr., Independent Researcher, Gaziantep/Türkiye, hasan_sever@yahoo.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8946-0411> (Corresponding Author)

^c Prof.Dr., Mersin University, Faculty of Science and Letters, Department of Sosyology, Mersin/Türkiye, acikalin@mersin.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1574-1912>

JATSS, 2025; 7(1), 1-16

İlk Başyuru: 29.01.2025

Düzeltilmiş Makalenin Alınışı: 24.02.2025

Yayın İçin Kabul Tarihi:28.03.2025

Online Yayın Tarihi: 31.03.2025

Araştırma Makalesi

**Ataerkil Hayaletin Farklı Kadınlık Temsilleri Üzerindeki Sirayeti: Ana Yurdu
Film Analizi^a**

Hasan Sever^b & Neriman Açıklan^c

Öz

Giriş: Bu çalışmada Ana Yurdu filmi üzerinden toplumsal cinsiyet olgusu okunmaya çalışılmış ve ataerkil toplumsal düzenin üç önemli figürü incelenmiştir. Bunlardan ilki, egemen ideolojinin taşıyıcısı ve uygulayıcısı olarak Halise; ikincisi, eril tahakküm illüzyonuna inandırılmış ve kadınlık gücünün farkına varamayan Emine; üçüncüsü ise tüm egemen ataerkil değerlere karşı çıkmaya çalışan Nesrin'dir. Çalışmada amaç, kimi yerlerde örtüşen kimi yerlerde ise tümüyle ayrılan kadınlık kimliklerini üç ana karakter üzerinden sosyolojik bağlamda tartışmaktır.

Yöntem: Film, üç ana karakter üzerinden ataerkil pazarlık, aile kurumu ve eril tahakküm kavramları çerçevesinde okunarak kadınların kesişimselliği bağlamında analiz edilmiştir. Filmdeki sahneler, semboller ve diyaloglar feminist çözümleme yaklaşımı ile ele alınmıştır.

Sonuçlar ya da Bulgular: Anne Halise karakteri ataerkil ideoloji ile pazarlığa girerek, kızı Nesrin ile olan ilişkilerini biçimlendirmektedir. Nesrin, ataerkil ideolojinin değerlerine karşı çıkan bir karakter olarak annesi ile sürekli çatışma içerisinde. Emine ise eril iktidarın kendisini mutlak bir çaresizlik içinde hissettirdiği bir figür olarak temsil edilmektedir.

Tartışma ya da Yapılan Çıkarımlar: Ana Yurdu filmi, adeta kadınların ensesinde bir hayalet gibi gezinen ve her şeyi kendi normlarına göre düzenleyen ve disipline eden ataerkil ideolojinin kadınlar üzerinden nasıl yeniden üretildiğini anlamak açısından önem kazanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: ataerki, ataerkil pazarlık, eril tahakküm, annelik, Ana Yurdu Filmi

JEL Kodlar: J12, J16, Z1

^a Film adı: Ana Yurdu, Yönetmen ve senaryo: Senem Tüzen, Yapım Şirketi: Zela Film, Oyuncular: Esra Bezen Bilgin, Nihal Koldaş, Fatma Kısa, Yapım: Adam Isenberg, Olena Yershova, Senem Tüzen, Görüntü Yönetmeni: Vedat Özdemir

^b Sosyolog Dr., Bağımsız Araştırmacı, Gaziantep/Türkiye, hasan_sever@yahoo.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8946-0411>

^c Prof. Dr., Mersin Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Mersin/Türkiye, acikalin@mersin.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1574-1912>

Giriş

Sosyolojik olguların pratikteki karşılığını anlamak için sinema önemli bir araştırma nesnesi olabilmektedir. Film analizleri, sosyolojik olguların anlaşılmasında işlevsel bir araç olabilir. Sosyoloji ve sinema; temsil ile gerçeklik arasındaki ilişkiyi yakalamayı amaçlar ve bunu yaparken de mümkün olduğunca temsil ile temsil edilen gerçekliğin tekabülünü hedefler. Sinema toplumsal yaşamı dolaylı, sanatsal bir şekilde yansıtır, bunu yaparken de olayları salt bir metafor olarak ele almaz, aynı zamanda kurmaca ile gerçeklik ikiliğini aşan ve “sosyo-kurmaca” olarak (yeniden) kavramsallaştıran sinemasal bir toplumsal teori üzerinden okur (Diken & Laustsen, 2010). Dolayısıyla “sinema sadece yaşam dünyası içindeki karşıtlıkları sunmanın ötesinde görünen, bilinen hayatların dışındaki öğeleri de görünür kılarak, bu ikiliklerden yeni fikirlerin filizlenmesine vesile olmakta ve eleştirel bir okuma sağlamaktadır” (Umunç, 2022, s. 89). Filmler “tüm iletiler gibi alıcılar tarafından çeşitli şekillerde yorumlanıp anlamlandırılacak bir yapı arz ederler” (Özkan, 2016, s.18). Bu açıdan bir filme ait analizler de farklılıklar gösterebilir. Öte yandan temsillerin yansıtılmasında müzikler, söylemler ve görüntüler önemli bir role sahiptir. Bir toplumun kültürünün unsurları olan görüntü ve sembolleri yansıtması ve çeşitli kültürel imgeleri anlaşılır kılmaları açısından film incelemesi önemli bir başlangıç noktası olabilir (Umunç, 2022). Bu bağlamda film sadece tercih edilen bir dinlenme ve boş zaman biçimi değil aynı zamanda genel araştırmalardan popüler kültür, sosyal psikoloji, savaş ve devrim, toplumsal değişim ve diğer birçok alanda sosyologlar için de zengin bir fikir ve örnek kaynağıdır (Dowd, 1999). Sinema tam da bu bağlamda, dramatisasyon kapasitesi ve belli duyumlarla ilgili sosyolojik fikirlerin bir bakıma "edimselleştirilmesi" açısından sosyoloji için ilgi çekici ve bu sebeple de kullanışlı bir araç durumundadır (Diken & Laustsen, 2010). 1980 sonrası Türk Sineması'nda kadın temsili özel alandan çok kamusal alanda görünür olmaya başlamıştır. Bu temsiller güçlü ve bağımsız bir kimlikle sunulmaya çalışılsa da “ataerkil bakış açısının ve erkek hegemonyası varlığını devam ettirmiştir (Yerlikaya, 2020, s. 1291). Ancak “yakın dönem Türk sinemasında toplumsal düzen içerisindeki sorunları kadın odaklı işleyen bağımsız filmlerden bir kısmı, geçmişte var olan örneklerin de ötesine geçerek toplumsal cinsiyet normlarına dair var olan sorunları ele aldığı” görülmektedir (Velioğlu, 2019, s. 476). Kadının bağımsız bir kimlikle kamusal alana çıkma çabaları ile ataerkinin baskısı arasında kalan kadın temsili önemli örneklerinden biri Ana Yurdu filmidir. Film, kadınların toplumda birey olma çabasında karşılaştığı sosyolojik, siyasal, ideolojik, kültürel etkilerin ve toplumsal cinsiyet kodlarının yarattığı zorlukların somut örneklerini göstermesi açısından önemlidir. Bu temalar dikkate alınarak Ana Yurdu filmi üzerine çeşitli çalışmalar yapılmıştır (Akbulut, 2020; Velioğlu, 2019; Küçük, 2019).

Bu çalışmada, üç ana karakter birbirleriyle örtüşen ya da ayrışan yanlarıyla “kadınlık kimlikleri” üzerinden sosyolojik bir bağlamda tartışılmaktadır. İlk olarak, ataerkinin değerlerini içselleştirmiş, sürekli ataerki ile pazarlık içinde pay almaya çalışan buna göre yaşamlarını düzenlemiş olan Halise ve köyün kadınları; ikinci katmanda ataerki tarafından güçsüz olduğuna inandırılmış Emine, son olarak ise açıkça ataerkiye meydan okumaya çalışan kadın figürü Nesrin karakteri ele alınmıştır. Bu çalışmada amaç, bu üç farklı kadın kimliğini toplumsal cinsiyet, ataerkil pazarlık (Kandiyoti, 2013), İkinci Cins (Beauvoir, 1993) ve “Kendine Ait Bir Oda” (Woolf, 2008) perspektifinden okuyarak kadınların kesişimselliği bağlamında analiz etmektir. Filmdeki sahneler, semboller ve diyaloglar feminist çözümleme yaklaşımı ile ele alınmıştır.

Filmin üç ana karakterinden biri olan anne Halise, “annelik” kimliği ile kendisini var etme mücadelesi veren biri olarak temsil edilmektedir. Ataerkiyi temsil eden Anne Halise karakteri, Nesrin’in kendini gerçekleştirmek üzere mücadele ettiği romanını tamamlama

konusunda karşılaştığı en güçlü engellerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Halise karakteri, Kandiyoti'nin ataerkil pazarlık kavramına uygun olarak, ataerkil düzenin kendisine sunduğu avantajları kabul ederek sistem içinde konumlanmıştır. Bu durum, onun filmde ataerkinin taşıyıcısı olarak temsil edilmesine yol açar. Bu bağlamda Kandiyoti'nin (2013) “ataerkil pazarlık” olarak kavramsallaştırdığı olgu anne Halise üzerinden okunabilir. Anne Halise'nin film boyunca ataerkinin temsili konumunda olduğu görülmektedir. Emine, çaresiz ve kaderine boyun eğmiş bir kadınlık temsili olarak filmde yer alan diğer önemli bir karakteri oluşturmaktadır. Nesrin'in çocukluk arkadaşı olan Emine, köyden hiç çıkamadığı gibi emeği görünür olmayan, kocası tarafından değer verilmeyen ve ataerki tarafından “öteki” yani “ikinci cins” (Beauvoir, 1993) olarak temsil edilmektedir. Filmin diğer önemli bir karakteri olan Nesrin ise açıkça ataerkiye meydan okuma mücadelesi veren ve bunu yaparken de roman yazma girişimiyle “kendine ait bir oda” (Woolf, 2008) yaratma çabası içinde olan bir figür olarak görülmektedir. Öte yandan Ana Yurdu filmi, oyuncuların çoğunlukla kadın olduğu ve erkeklerin aktif rol almamalarına rağmen ataerkinin film boyunca bir hayalet gibi var olduğu ve kendini kadınlar üzerinden nasıl yeniden ürettiğini anlamak açısından önem kazanmaktadır.

Filmin Özeti

Eşinden boşandıktan sonra işinden de ayrılan Nesrin, hayata tutunabilmek ve hayatına yeni bir sayfa açmak için çocukluğundan beri hayal ettiği yazar olmak fikriyle ilk romanını yazmak ister. Romanını tamamlamak için vefat eden anneannesinin köydeki boş evine doğru yol alır. Amacı sakin bir ortamda romanını tamamlamak ve hayatına yeni bir sayfa açmaktır. Köye varmadan önce gece bir kaza geçirir ve köylü tarım işçisi kadınları taşıyan bir araç yardımıyla eve varır. Nesrin evi çalışabilecek bir hale getirip romanını yazmaya başlarken Ankara'daki annesi kızı Nesrin'e köy ortamında yalnız başına kalmasının uygun olmayacağını söyleyerek, köye gelmek ister. Nesrin annesinin gelmesini istemediği halde annesinin ısrarlarına dayanamaz ve kabul etmek zorunda kalır. Ancak annesinin gelip çalışmasına engel olacağı konusunda da endişelidir. Annesi Nesrin'in yanına gelir ve Nesrin köyde olduğu sürece kendisinin yanında olacağını ve bunun analık görevi olduğunu söyler. Anne Halise'nin evde temizlik yapma, eve misafir davet etme ve ilk fırsatta Nesrin'in çalışmasını bölmesi sebebiyle Nesrin romana odaklanamaz. Anne daha sonra Nesrin'in sadece roman yazmasına engel olmaz aynı zamanda dışarıda ne yaptığı, kimlerle konuştuğu, ne giydiği üzerine de müdahale etmeye başlar. Diğer yandan, köylülerin de dedikoduları ile Nesrin için hayat yaşanmaz bir noktaya gelir. Anne Halise ve kızı Nesrin arasındaki çatışma gitgide yoğunlaşır. Filmin sonunda Nesrin romanını tamamlayamaz.

Çalışmanın Metodolojisi

Bu çalışmada feminist film analizi tekniği kullanılmıştır. Feminist film analizi, sinemada toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin temsil biçimlerine odaklanmaktadır. Bu yöntemin öncüsü feminist film teorisyeni Laura Mulvey'dir. Mulvey (1993) “Görsel Haz ve Anlatı Sineması” isimli çalışmasında Hollywood sinemasında erkeğin fail olarak; kadının ise edilgen bir nesne olarak temsil edildiğini ifade etmektedir. Bu temsil biçimini eril bakış olarak tarif etmektedir. Feminist film analizi bu paradigma üzerine inşa edilmiş bir çözümleme tekniğidir. Mulvey'in “eril bakış” kavramı ile bu filmde temel alınan ataerkinin köyün tüm alanlarına sirayet etmesi arasında bir paralellik kurulmaktadır. Bu bağlamda film, üç ana karakter üzerinden ataerkil pazarlık, aile kurumu ve eril tahakküm kavramları çerçevesinde okunmuştur. Buna dayalı olarak da filmde yer alan kadınların kesişimselliği bağlamında içerik analizi yapılmıştır. Filmdeki sahneler, semboller ve diyaloglar feminist çözümleme yaklaşımı ile ele alınmıştır. Ana Yurdu filminde Halise, Nesrin ve Emine'nin farklı kadınlık deneyimleri,

yaşadıkları sorunlar, bu sorunlara karşı geliştirdikleri stratejiler ve ödedikleri bedellerinin farklı olduğu görülmektedir. Bu bağlamda filmde üç kadının deneyimleri feminist kesişimsellik açısından analiz edilebilir. Kökleri siyahi feminizme ve eleştirel ırk teorisine dayanan kesişimsellik, bir yöntem olarak siyah kadınların ötekileştirilmesine değinmek için kavramsallaştırılmış ve daha sonra azınlıklar, marjinaler, dezavantajlılar gibi çeşitli grupların kesişimselliğe dahil edildiği geniş bir kavram olarak ortaya çıkmıştır (Carbado, Crenshaw, Mays & Tomlinson, 2013). Bu çalışmada kesişimsellik kuramı, farklı grupların deneyimlerini anlama olanağı sunması açısından önem kazanmaktadır.

Ataerkil Pazarlık: Anne Halise ve Emine Karakteri

Bu başlıkta filmde egemen ataerkil ideolojinin taşıyıcısı, uygulayıcısı ve ataerki ile pazarlık içinde olan anne Halise, eril tahakküm tarafından güçsüz olduğu illüzyonuna inandırılmış ve kadınlık gücünün farkına varamayan Emine ve daha örtük bir biçimde temsil edilen ancak tüm ana karakterleri yönlendiren ortak bir oydaşma ile ataerkiyi yeniden üreten “köyde yaşayan kadınlar” figürleri incelenmiştir. Annelik kurumu tarihsel, toplumsal, kültürel ve politik nitelikler taşır. Dolayısıyla sabit değildir. İdeal annelik modeli, farklı kültürlerde ve tarihin farklı dönemlerinde değişen anlamlar kazanmıştır. “Bilerek ya da bilmeyerek bütün kadınlar bu modelden etkilenir. Onu olduğu gibi kabul edebilir ya da etrafından dolanabilir, müzakere edebilir ya da reddedebilir, ama son kertede kendini hep bu modele göre belirler” (Badinter, 2011, s. 119). Filmde anne Halise eğitim almış ve öğretmen olabilmişse de toplumun dayattığı ve onayladığı ideal anne olma rolünden vazgeçememektedir. Bu durum bir yandan ataerki ile kurduğu “pazarlık” (Kandiyoti, 2013) diğer yandan ise “habitus” (Bourdieu, 2006) kavramıyla açıklanabilir.

Ataerkil pazarlık, “(...) iki cinsiyetin de uzlaştığı ve rıza gösterdiği ama bununla birlikte karşı koyulabilen, yeniden tanımlanabilen ve gözden geçirilebilen cinsiyet ilişkilerini düzenleyen bir kurallar dizisinin varlığına işaret eder” (Kandiyoti, 2013, s. 126). “Kadınların haklarını savunmak için benimsedikleri yollar bir ölçüde içinde buldukları sistemin mantığıyla açıklanabilir. Bütün egemenlik sistemlerinde olduğu gibi erkek egemenlik sistemlerinin de hem koruyucu hem baskıcı öğeleri vardır ve her sistem içinde kadınların da kendi güç ve özerklik kaynakları mevcuttur” (Kandiyoti, 2013, s. 15). Ana Yurdu filminde ataerki ile pazarlık içinde olan kadın anne Halise’dir. Nesrin, içinde yaşadığı kültürün dayattığı ataerkil toplumsal cinsiyet rollerine baş kaldırmış olsa da film boyunca karşısında ataerkinin temsili konumundaki annesi Halise’yi ve köydeki diğer kadınları göreceklerdir. Bu nedenle film boyunca temel çatışmanın erkek ile kadın arasında değil ataerkinin temsilcisi olan anne Halise ile kızı Nesrin arasında diğer bir deyişle kadın ile kadın arasında gerçekleştiği görülmektedir. Kandiyoti’nin (2013) belirttiği gibi; kadınları “eziyormuş gibi görünen sistemlere kadınlar da erkekler kadar bağlı olabilir (...) Ataerkil pazarlıklar birtakım karşılıklı (kadın-erkek) beklentilerin yerine getirileceği varsayımına dayanır” (s. 16). Bu pazarlık ile kadınlar ataerkil uygulamaları yeniden üretirken bir yandan da kendileri için bir konfor alanı yaratırlar. Nesrin’in köye dönüp romanını tamamlama isteğine karşın anne Halise’nin de köye dönerek kızı Nesrin’i köy ortamında yalnız bırakmaması ve onu “korumak” istemesi ataerkil temsiliyetinin ilk belirleyicisidir.

Halise, ataerkil toplumsal cinsiyet kültürünün üzerinde kurduğu baskıdan, sevgisiz bir kocadan kaçmak ve kendisine bir konfor alanı yaratmak için ataerki ile “pazarlığını” “ideal bir eş” olmaktan “ideal bir anne” olmaya dönüştürerek stratejik bir tercihte bulunmaktadır. “İdeal bir eş” olmanın gerekliliği kocasının yanında kalmak ve ona bakmak iken “ideal bir anne” olmak ise köye dönerek kızını “korumak”tır. Halise kocası Sami’den kaçıp köy evine gelişini meşrulaştıracak bir stratejik hamleyi önceden tasarlamıştır. Bu stratejik eylem ona “koca sözü

dinlemez” damgasına karşı bir *zırh* olacaktır. Evet Halise koca sözü dinlemez ama kızını (namusunu) korur. Anne Halise’nin kocasından uzaklaşıp köye gelme eylemini meşrulaştırdığı gerçeği komşusu Sıddık ile kurduğu bu diyalogda görülmektedir.

Halise: “Temizlik yapıyorum. Ne yapayım? Giriştim işte böyle. Nesrin’i burada yalnız başına bırakmayayım diye geldim.”

Sıddık: “Çok haklısın. Tabii tabii kızın annesi peşinde gezecek nereye giderse”

Halise: “Tabii ki. Boş eve girip çıkacak şimdi.”

Sıddık: “Tabii, yalnız girip çıkmak olmaz. Çok iyi ettin gelmekle. Ne yapacaksın, gidene kadar peşinde duracaksın. Yalnız bırakmayacaksın.”

Halise: “Doğru diyorsun”

Bu diyalogda anlaşılacağı gibi; “kadınların pasif direnişi bu ataerkil pazarlık çerçevesinde kendi paylarını istemek biçimini alır. İtaat, uyumluluk ve erkek onurunun aslında kendi saygın davranışlarına bağlı olduğunun onaylanması karşılığında korunma ve güvence.” (Kandiyoti, 2013, s. 139). Halise’nin ataerki ile kurduğu ilişkinin “karşılıklı beklentilerin” öte tarafında ise kızını “korumak” güvence altına almak olacaktır. Ancak bu koruma eylemi Nesrin’in hayatının her alanında hayalet gibi dolaşan bir ataerkinin sirayeti haline dönüşecektir. Halise, ataerkil pazarlığa o kadar riayet etmektedir ki gücünü yitirdiğini diğer bir deyişle, savaş kaybedeceğini fark ettiği anda yeni stratejiler geliştirmektedir. Örneğin, namaz kılması için sürekli hatırlatmalarda bulunması, komşulara para vererek Nesrin’e dua etmelerini sağlaması, yer yer kendini acındırarak ağlaması bunlar da yetmeyince ölen annesinin fotoğrafını evin duvarına asması Nesrin üzerindeki tahakkümü sembolik anlamda daha da derinleştirmektedir. Halise’nin tüm bu stratejilerin perde arkasında ataerki ile girdiği pazarlık anlaşmasında kendisinden beklenen rolleri yerine getirmek ve kızını denetim altına alma çabası yatmaktadır.

Halise ideal anne ve ideal eş ayrımında kendi konforunu sağlamak için ideal bir anne olma stratejisini kullanarak bazı kazanımlar elde eder. Bu kazanımlardan biri, kocasından uzaklaşma fırsatı bulmasıdır. Halise’nin ifadesi ile “Üstüne bir de baban telefon etti koş Halise tansiyonum çıktı, şekerim yükseldi. Sami dedim kızımızın bana ihtiyacı var. Yediğine içtiğine dikkat et geçer. Ben koca sözü dinlemezmişim”. Kızının kendisine ihtiyacı olduğunu vurgulaması kocasından uzaklaşmasına meşru bir zemin oluşturmaktadır. Halise’nin eşinden kaçıp “rahat bir nefes” alması, Nesrin’in hayatı üzerine tahakküm kurmak ve hayatının her alanını kontrol altına almak anlamına gelmektedir. Anne-kız arasındaki bu ilişki, birinin kaçışı diğerinin esareti anlamına gelen bir bağlama bürünür. Ataerki ile pazarlığa giren Halise, eril stratejileri kullanarak, Nesrin’i esaret altına almaya çalışır ve bunun karşılığında kocasının tahakkümünden uzaklaşıp ataerkiyi yeniden üretir.

Horkheimer ve Adorno’nun (2010, s. 155) aile üzerine önemli tespitlerinden biri ailenin “üyelerine sıcaklık ve koruma sunduğu her yerde otoritesini de meşrulaştırmasıdır.” Halise de kızını sözde korumaya çalışırken aynı zamanda otoritesini meşrulaştırdığı görülmektedir. Her durumda kızının kendisine ihtiyaç duyduğunu ifade etmesi ve onun için köye geldiğini belirtmesi, Nesrin üzerinde tahakküm kurmasına bir olanak sağlamaktadır.

Halise’nin film boyunca ataerkil temsiliyetindeki istikrarını açıklayan bir diğer kavram ise “habitus” kavramıdır. Ataerkil sistem, erkeklerin kurduğu bir “oyunu” ifade etmekle beraber oyunun içinde kadınların da açık veya örtük bir şekilde aktif bir rol aldığı “alan” olmaktadır (Bourdieu, 2006). Böylece erkekler tarafından belirlenen kuralları kadınlar da uygulayarak ataerkiye katkıda bulunabilirler. Bourdieu (1997, s. 122), habitusu “edinilmiş olan ama sürekli

yatkınlıklar biçiminde vücutta kalıcı şekilde cisimleşmiş olan şey” olarak ifade eder. Bu yatkınlıklar sistemi aynı zamanda “algıladığımız, değerlendirdiğimiz ve içinde hareket ettiğimiz dünya aracılığıyla oluşan kalıcı ve aktarılabilen bir eğilimler sistemini anlatır” (Wacquant, 2014, s. 61). Diğer bir deyişle “belli bir durumda yapılması gerekli olan şeye ilişkin bir tür pratik kavrayışıdır” (Bourdieu, 2006, s. 41). Halise’nin içinde yaşadığı toplumun kendisine dayattığı eril tahakküm pratikleri bir habitusa dönüşerek, kızına yönelik tutum ve davranışlarını şekillendirdiği Nesrin ile olan tüm ilişkilerinde görülmektedir. Halise, kızının kamusal alanda nasıl davranacağına, kimlerle görüşüp görüşmeyeceğine, hatta kızının Cuma gününe gusül abdesti alarak girmesi gerektiğine kadar Nesrin’i kontrol altına alarak, özgürleşmesini engelleyici ve teslimiyetine ortam hazırlayıcı eylem biçimleri sergilemektedir.

Filmde dikkat edilebilecek bir diğer unsur ise anne Halise’nin çelişkili tutum ve davranışlarıdır. Badinter’in (2011, s. 23) ifade ettiği gibi toplumda bazı şeylerin itirafı oldukça zordur. Anne olmak istemediğinizi ifade ettiğinizde “sorumsuz canavarın tekine dönüşürsünüz.” Halise bir yandan kızı Nesrin’in kürtaj sonucu anne olmamasından dolayı onu suçlamaktadır. Diğer yandan anne olmanın çilesini “ana yüreği işte, anam öyle derdi. Taş olaydım da ana olmayayım. İnsan ancak evladı olunca anlıyor bunu” sözleriyle anne olmayı savunarak “sorumsuz bir canavar” olarak görünmekten de kaçınmaktadır.

Badinter’e (2011, s. 17-154) göre çocuk doğurmayan/doğuramayan kadının “başarısız” “acınacık” veya “suçlanacak” bir kişi olarak görme eğilimi günümüzde halen yaygındır. Çünkü toplumsal cinsiyet açısından üreme, neslin devamının sağlanması ve dinsel bir görev olması açısından kadının temel sorumluluğu olarak görülmektedir. Böylece her “normal” kadının çocuk doğurmayı arzuladığı düşüncesinden hareket edilmektedir. Halise’nin gözünde kızı Nesrin normalin dışında bir kadın konumundadır. Bu niteliğinden dolayı da sürekli olarak Halise tarafından suçlanmaktadır. Kadınların anne olup olmamayı seçişi kadına yönelik “fedakâr/bencil, makbul/marjinal, kutsal/değersiz” gibi bir takım ikili sıfatları da doğurmaktadır. Örneğin çocuksuz kadın çocuklu kadına göre “daha bencil, sorumsuz, kariyer düşkünü” olarak görülebilirken; çocuklu kadın ise çocuksuz kadına göre daha olgun ve fedakâr olarak algılanabilmektedir (Sever, 2015, s. 72-74). Anne Halise burada fedakâr, makbul, kutsal iken, Nesrin bencil, marjinal, değersiz ve günahkâr konumundadır. “Anne olmamış bir kadın, kadınlığa ait en önemli fonksiyonu yerine getirememesinden dolayı aslında yarım kadındır” (Yılmaz, 2015, s. 69). Anne Halise, kızının anne olmayışından dolayı yarım kaldığını dolayısıyla birine ihtiyaç duyan bir birey olduğunu düşünmektedir. Örneğin Nesrin, anneannesinin evine geldikten sonra temizlik yapar, ancak anne Halise eve gelir gelmez evi yeniden temizlemeye başlar, kızının “ben temizledim anne” demesine rağmen, bunu iyi yapmadığını düşünüp yeniden temizliğe devam edişi kızını “tamamlanmamış” olarak görmesinden kaynaklanmaktadır.

“Annelik gerçeği, aldatıcı bir haleyte sarmalanmış olarak görülmektedir. Müstakbel anne yalnızca sevgi ve mutluluk düşleri kurmakta anneliğin tükenme, fröstrasyon, yalnızlık ve hatta bir sürü suçluluk duygusuyla karışık bir yabancılaşmadan meydana gelen öbür yüzünü görmezden gelmektedir” (Badinter, 2011, s. 21-22). Bu annelik gerçeğinin görmezden gelinen diğer yüzü anne Halise’de bir kadın olarak değil de bir anne olarak yaşadıklarıyla su yüzüne çıkmaktadır.

Film boyunca ataerkil ideolojinin temsilcisi olan anne Halise’ye annelik zırrı ile ataerkiye dayanmak bir konfor alanı sağlarken, kızı Nesrin’i ise çekilmez bir hayata maruz bırakmaktadır. Bu açıdan Ana Yurdu filmini yorumlayan Suárez’in (2015) de belirttiği gibi anne Halise, köyün toplumsal ve son derece dindar ortamında kendine yer edinmekte;

komşularıyla iyi geçinmekte ve sosyalleşebilmekte iken, kızı Nesrin ise aynı ortamda boğuluyormuş gibi hissetmektedir.

Emine figürü, filmin diğer ana karakterlerinden birini oluşturmaktadır. Erken yaşta zorla evlendirilen Emine, köyde tarlada çalışan, koyunları güden, kayınvalidesine bakıcılık yapan bir kadın karakterini temsil etmektedir. Kazandığı paraya eşi tarafından el konan Emine, aynı zamanda eşinden şiddet de görmektedir. Birkaç defa kaçmayı denese de tek başına olduğu için bunu başaramaz. Emine filmde bu durumunu şöyle ifade etmektedir:

Yok anam, benim suçum günahım neydi bilmem ki. Benim herif, herif olsaydı böyle mi olurdu? Sanki bir ben varım bu mahallede. Arada sırada eve gelir. Elimi, avucumu alır. Üstüne üstlük bir de sopa kayar. Ulan imansız bir gün de sen çalış. Yok. (...) Nereye gideyim? Gidecek yerim mi var?

Bora'ya göre 'ataerkil pazarlık' "kadınların geçimlerinin sağlanması karşılığında itaat ve cinsel namus vaat ettikleri bir anlaşmadır" (2010, s. 100). Ancak Emine karakteri ataerkil pazarlığın trajik bir biçimine maruz kalmaktadır. Filmde Emine, evi geçindiren, çocuklarına ve kocasının yaşlı annesine bakan, tarlada çalışıp kazandığı paraya el koyan bir kocaya sahip olmasına karşın, kendisini "çaresiz ve gidecek yeri olmayan" olarak nitelendiren bir kadın olarak temsil edilmektedir. Emine, feminist literatür açısından kendi gücünün farkına varmak ve buna ilişkin kurtuluş yolları aramak ya da ataerkinin kısırcığında kendini çaresiz hissetmek ve harekete geçemeyen kadın figürü olarak önemli bir sembol olma niteliği taşımaktadır. Ataerkil pazarlık, zaman, koşullar ve taraflar arasındaki ilişkilere göre sonsuz ve sınırsız pazarlık pratikleri içermektedir. Kandiyoti'nin belirttiği gibi "ataerkil pazarlıklar tarih dışı ya da sabit değildirler; toplumsal cinsiyet ilişkilerinin yeniden müzakeresi ya da mücadele için yeni alanlar açan tarihsel dönüşümlere açıktırlar" (2013, s. 126). Emine karakterinde ortaya çıkan ataerkil pazarlık biçimi ise Emine'nin, evin düzenlenmesi, çocuk ve yaşlı bakımı gibi hem özel alandaki sorumlulukları yerine getirmesi hem de tarlada diğer bir deyişle kamusal alanda çalışarak evin maddi geçimini sağlamasına karşın ataerkil pazarlık kısırcının dışına çıkamayan biri olmasıyla önem kazanmaktadır. Burada görülen en önemli özellik Emine'nin tüm kazancına ataerkil pazarlığa göre evin geçimini sağlamakla yükümlü olan kocasının "el koymasına" karşın "başında bir erkek olma" karşılığında tüm bu şiddete boyun eğmesiyle kendini göstermektedir. Aksi takdirde Emine ataerkil şiddetin diğer bir yüzü olan "dul/sahipsiz" bir kadının köyün tüm erkeklerinin açık hedefi haline gelmesiyle yüz yüze kalacaktır. Dolayısıyla bu iki farklı eril şiddet arasında "seçim" yapmaya zorlanmış bir kadın olması, Emine karakterine ataerkil toplumu yansıtmaları açısından son derece önem kazandırmaktadır.

İktidarın ideolojik araçlarının izleyiciye sunulduğu bir başka unsur ise, Emine'nin evinde, Nesrin ve Emine'nin sohbet ettikleri sırada televizyonda izleyicinin kulağına birkaç saniyelik gelen ama son derece etkili bir cümle ile gerçekleşmektedir. Bu karede, televizyondan gelen "sen kocana sahip çık" cümlesi, Althusserci anlamda egemen ideolojinin aygıtlarından biri olan "kitle iletişim araçları" aracılığıyla ataerkinin topluma nasıl nüfuz ettiğini göstermektedir (Althusser, 1991). Bu karede, Emine'nin çocuklarının bu televizyon programına maruz kalmaları ise, iktidarın sessiz ve hissettirmeden kendisini yeni üretim güçleri aracılığı ile nasıl yeniden ürettiğini ortaya koyar niteliktedir.

Nesrin'in Ataerki ile Mücadelesi

Filmin ana karakteri Nesrin, bir taraftan eril tahakkümün dışı bir "habitus" biçimi olarak onaylamadığı yazma eylemini gerçekleştirmeye çalışırken; diğer taraftan da farklı katmanlarda eril tahakkümün temsilcileri olan annesi Halise ve köyde yaşayan kadınlar "cinsel bölünmenin gayritarihselleştirildiği" (Bourdieu, 2015) şartlarda kendisini erkek egemen

toplumsal ilişkiler ağı içinde bulmuş bir kadın olarak temsil edilmektedir. Toplumsal ve kültürel olanın doğala dönüştürmenin uzun bir kolektif çalışmanın ürünü olduğunu ifade eden Bourdieu, cinsler arasındaki keyfi bölünmeyi “cinsleştirilmiş habitus” kavramıyla ifade eder. Buna göre, kadın ve erkek arasındaki farklılıklar özcü, indirgemeci ve doğalcı bir bakış açısı aracılığıyla kadınlar tarihin eyleyicileri olma rolünden yoksun bırakılırlar. Bu bağlamda, filmdeki ana karakter Nesrin’in kurmaca yazma çabası, toplumsal bir inşa sürecine dayanan cinsiyet kimliklerinin doğal olmaktan çıkarılması ve “ebedi dışı” (Bourdieu, 2015) mitine karşı verdiği bir mücadele olarak ele alınabilir.

Virginia Woolf (1881-1941) tarafından kaleme alınan ve 1929 yılında yayımlanan “Kendine Ait Bir Oda” eserinde, kadınların “kurmaca” yazma koşulları feminist bir sorunsal etrafında tartışılmaktadır. Neredeyse 100 yıl sonra, aynı sorunsal 2015 yılı yapımı Ana Yurdu filminde de kendisine yer bulmuştur. Woolf’a göre ataerkil düzlemde kadınlar hep ikinci plana atılmış, engellenmiş ya da küçük görülmüştür. Woolf, tarih boyunca kadınların entelektüel pratiklerinin görünür olmamasının temel nedenlerini hem gerçek anlamda hem de mecaz anlamda ifade ettiği kadınların “kendine ait bir oda”sının olmaması ve ekonomik güçten yoksun bırakılmasına bağlamaktadır. Ana Yurdu filminin baş karakteri Nesrin, romanını bitirme amacıyla geldiği köyde kendine ait bir oda bulamaz ve zamanla edebi ilhamını tamamen kaybeder. Bu bağlamda Nesrin’in yaşadıkları Woolf’un (2008) belirttiği kadınların entelektüel pratiklerinin önündeki engelleyici toplumsal cinsiyet kodları ile uyumaktadır.

Elisabeth Badinter’in (2011) “Kadınlık mı? Annelik mi?” adlı eserinde sorduğu soruya, Nesrin kendi yaşamında eşinden boşanmış, çocuk sahibi olmayı tercih etmemiş ve kendini gerçekleştirmek için roman yazma eylemine girişmiş bir kadın olarak yanıt bulma çabasına girişmiştir. Bu kendini gerçekleştirme girişimi kendi deyimiyile “istediği gibi yaşamak” arzusunun ilk ve son parametresi, romanını tamamlamak olarak okunabilir. Nesrin’in romanını bitirmesinin önündeki en büyük engel “eril tahakkümün” temsilcisi konumunda olan anne Halise ve köy kadınları olarak görülmektedir.

Woolf, Kendine Ait Bir Oda adlı eserinde kadınların tarih boyunca edebi pratiklerde arka planda kalmasını sorgularken şunu ifade etmektedir. “Kadınların ne kadar parası ve kaç odası olduğunu bilmek, bu cinsin becerileriyle ilgili kuramlar geliştirmekten çok daha önemli olduğu görünmektedir” (Woolf, 2008, s. 118). Nesrin’in kendine ait bir odasının olmasına izin vermeyen annesi ev içinde gürültü yaparak, eve misafir davet ederek ve pek çok farklı stratejilerle Nesrin’in yazma eylemini her fırsatta sabote ederek romanını bitirmesine engel olmaktadır. Nesrin her ne kadar bu durumu “Sen buradayken olmuyor anne. Kötü bir şey yapıyorsun demiyorum ama olmuyor. Benim yalnız kalmam lazım anneciğim. Anlıyor musun? Anlıyor musun canım?” (...) “Anne, sen bu odanın içinde ayağını sağdan sola kıpırdatsan benim konsantrasyonum bozulur” diyerek belirtse de anne Halise bunu görmezden gelip engel olmaya devam edecek ve bu koşullarda Nesrin edebi ilhamını kaybederek romanını yazamayacak böylece Nesrin’in özgürleşmesi de gerçekleşmeyecektir. Woolf (2008, s. 59-60) kadınların entelektüel pratiklerinin erkeklere göre eşitsiz konumda olmasını şöyle ifade etmektedir: “Dünya erkeğe dediği gibi kadına da ‘istersen yaz, beni hiç ilgilendirmiyor, demiyordu. Dünya kaba kaba gülerken, ‘Yazmak mı?’ diyordu. Yazmak senin neyine?” Ana Yurdu filminde Halise ve köyde yaşayan kadınların “Nesrin ne yazıyor, neden yazıyor” gibi dedikoduların ana kaynağı, köy kadınlarının bilincinde kadınların yazma eylemine uygun olmadıklarına dair şemalardır.

Kadının toplumsal statüsünün en temelde evli ve çocuk sahibi olmakla belirlendiği ataerkil toplumlarda bu habitusa uymayan tüm eylemler değersizleştirilmektedir. Dolayısıyla bir erkek tarafından “seçilmiş” ve çocuk doğurabilmiş kadınlar toplumun gözünde “başarılı”

bunları gerçekleştirmemiş/gerçekleştirememiş kadınlar ise başarısız olarak nitelendirilmektedir. Karaman ve Doğan'ın (2018, s.1494) da belirttiği gibi; kadının anne olmadığı/olamadığı durumda “eksik”, “yetersiz”, “beceriksiz” gibi olumsuz nitelendirmelere maruz kalmaktadır. “(...) Kadının kendini gerçekleştirdiği, kimliğinin önemli bir parçasını ve yaşamının çoğunu adadığı mesleğini icra etme konusu ise, yine toplum tarafından annelik kimliğiyle bağdaştırılmakta ve annelik görevini ihmale sebebiyet vereceği görüşüne götürmektedir”. Bu nedenle de anne olmamış/olamamış bir kadın temel sorumluluğunu yerine getiremediği için “yarım kadındır” (Yılmaz, 2015, s. 69). “Anne olanla olmayan arasında yaratılmış bir mücadele vardır. Biri “zamanı gelmiş”, yani daha ileri bir merhaleye atlamış, olgunlaşmış; diğeryse bunun gerisinde gibi resmedilir (Sever, 2015, s. 72). Anne olmamış Nesrin'in, annesinin ve çevresinin kendisine dayattığı baskılar karşısında tek tutacağı romanını bitirmesidir. Ona göre romanını tamamlanmasıyla hayata tutunacak ve istediği gibi yaşayacaktır.

Bu bağlamda, Halise filmde hem bir öğretmen olma vasfı ile iktidarın eğitim kurumunda hem de bir anne olarak aile kurumunda egemen iktidarın ideolojisinin temsilcisi ve uygulayıcısı olarak görevlerini yerine getirmektedir. Nesrin ile annesi Halise arasında sürekli bir borç-alacak ilişkisi yaşanmaktadır. Halise'nin “oku, yetiştir, emeklerin boşa gitsin” sözleri Nesrin'in hayatı boyunca annesine karşı bir minnet altında olması gerektiği beklentisini ifade etmektedir. Bu “borç-alacak ilişkisi”, (Şerifsoy, 2013) ancak Nesrin'in annesinin belirlediği kurallara göre yaşamıyla karşılığını bulacaktır. Buna karşın Nesrin'in annesinin kurallarına göre yaşamayı reddetmesi iki karakter arasındaki gerilimin son derece sert bir biçimde yaşanmasına neden olmaktadır.

Nesrin'in kocasından ayrılmış olması, çocuk doğurmamış olması ve kadınlık habitusuna uygun olmayan bir biçimde roman yazma girişimi bir tarafa, burada daha da dehşet verici olan romanın konusu olarak kendini göstermektedir. Bu anlamda ataerkil ideolojiye göre yasak bir ilişki uğruna çocuğunu boğarak öldüren bir anne karakteri üzerine roman yazan Nesrin, ataerkil değerleri kökünden sarsmaktadır. Halise'nin sürekli olarak “hayırlı olacaksa yazsın” ve “o gündün sonra hiç yazmadın” gibi ifadelerini Nesrin'in “yoldan çıktığını” kanıtlama çabasına girişmesi aslında mistik işaretlere dayanarak, Nesrin'in yazma pratiğinin kadınlık doğasına uygun olmadığını meşrulaştırma çabalarıdır. Dolayısıyla toplumsal olarak sorgulanamaz olan “mistik işaretler” ataerkil ideolojinin de tüm değerlerini ve iktidarını mutlaklaştırmaktadır.

Nesrin'in romanının konusu bu noktada dikkate değer bir özellik taşımaktadır. Toplumsal norm ve değerlerin belirlediği, bir kadının doğuştan anne olma vasıflarını taşıdığı, fedakârlığı, kendini kocasına ve çocuklarına adadığı ve bu uğurda kendi hayatından vazgeçtiği “annelik” anlayışın kutsallaştırıldığı ataerkil ideolojide, Nesrin'in romanında çocuğunu öldürmüş bir anne figürü yer almaktadır. Halise bu durum karşısında, kızının büyük bir günaha girdiğini düşünmektedir. Türlü oyun ve stratejilerle Nesrin'in romanını tamamlamasını engellemeye çalışan Halise, bu konuda kendisine ilahi bir işaret geldiğini de iddia etmektedir. Zaten Halise'ye göre bu ilahi işaretten sonra Nesrin artık romanında ilerleyememiştir. Romanını tamamlamasını engelleyen Halise, bu amacına ulaştığında “adak”ı yerine getirmiş ve kurban kesmiştir. Aslında filmin bu karesinde metaforik olarak kurban verilen Nesrin olmuştur. Burada tehdidi sezen kurbanın ipinden kurtulmaya çalışması gibi Nesrin'de valizini toplayarak evden kaçmaya çalışmış ancak bu girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Roman yazma çabasının Halise tarafından sabote edilmesiyle Nesrin artık var olan ataerkil sisteme boyun eğmiş, böylece zafer Halise'nin olmuştur.

Woolf'un kurmacasında Shakespeare'in kız kardeşi hakkında yazdığı şu yazı Nesrin'inin yaşadıklarını anlamak için ışık tutmaktadır.

On altıncı yüzyılda üstün bir yetenekle doğan herhangi bir kadın hiç kuşkusuz çıldırır, kendini vurur ya da yaşamını köyün dışında bir kulübede, korkulan ve alaya alınan bir yarı cadı, yarı büyücü olarak geçirirdi. Çünkü üstün yeteneğini şiiire dökmeyi denemiş bir kızın başkalarınca önüne çıkarılmış engellerin ve zorlukların altında ne kadar ezildiğini, öte taraftan kendi çelişik güdülerinin etkisinde bir o yana bir bu yana çekilip acı duyduğunu, bu yüzden beden ve akıl sağlığını bir ölçüde yitirdiğini bilmek için ruhbilimden bir parça anlamak yeterlidir. (...) On altıncı yüzyılda Londra'da bağımsız bir yaşam sürdürmüş olmak, ozan ve oyun yazarı bir kadın için onu ölüme götürebilecek bir sinir gerilimi ve açmaz anlamına gelirdi. Hayatta kalabilseydi yazabildiklerinin tümü gerilimli ve karamsar bir imgelemden çıkan çarpıtılmış ve sakatlanmış yapıtlar olurdu (Woolf, 2008, s. 56-57).

Nesrin'in film sonunda hipnotize olmuş hali aslında baskı ve çıkmazlara karşı göstereceği tek reaksiyon olarak değerlendirilebilir. Direk'in (2015, s. 161) de belirttiği gibi;

Özne temel işlevini yitirmiş, boşlukta ve umutsuzdur, hayatının merkezinde, yaşamı örgütleyen bir karar mercii değildir, kendi hayatının merkezinden tasfiye edilmiştir. (...) Ne var ki bu hal enerjinin eriyip bittiği bir çökmeye, kabullenmeye değil, bir zıvanadan çıkmaya ama ne tam bir isyana ne de öfkeye dönemeyen dur durak bilmez bir konuşmaya, bir deli sayıklamasına dönüyor. (...) hüznün ile dünyaya koyduğumuz ve kimseye geçit vermeyen sessiz bir sınırdır.

Filmin sonunda anne Halise ile kızı Nesrin'in aynı evde yaşamaya devam ettiği ve Nesrin'in annesinin otoritesini kabul ettiği görülmektedir. Film Nesrin'in eril tahakküme teslimiyeti ile son bulmaktadır. Nesrinin romanını tamamlayamamasının metaforik anlamı kendi seçtiği olasılıklar içindeki bir kadınlık pratikliğini yaşayabilmek yerine ataerkil iktidarın kısılcacı içinde kalmasıyla sonuçlanmasındır.

Değerlendirme ve Sonuç

Film sinematografik olarak mevsimin soğuğu, pusu ve karanlığı ile ataerkinin kadın üzerine çöken ve kadın üzerindeki dondurucu etkisini bir metafor olarak sergilemektedir. Film boyunca ana karakter olarak hiç rastlanmayan erkek figürü filmin her karesinde adeta bir hayalet gibi dolaşmakta ve iktidarını hissettirmektedir. Bourdieu sembolik şiddeti, “eril tahakkümün yumuşak, kurbanlarınca bile hissedilmeyen ve görülmeyen, çoğunlukla iletişimin ve tanınmanın veya daha kesin olarak tanımamanın, kabullenmenin veya hatta, hissetmenin saf sembolik kanallarıyla uygulanan şiddet” olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda, filmde ana karakterler arasında yer almayan erkek figürü, köyün tüm dokusuna sinmiş ve köye çökmüş bir hayalet gibi varlığını hissettirmesinde ya da “egemenliğin hipnotik gücü”nde (Bourdieu, 2015) ürkütücü bir biçimde görülmektedir.

Orta Anadolu'nun bir köyünde kış mevsiminde geçen filmde ana karakter Nesrin'in kendini gerçekleştirme mücadelesi bir roman yazma pratiği üzerinden anlatılmaktadır. Filmde, iktidarın yaşamın tüm alanlarına ideolojik aygıtları aracılığı ile nasıl sinmiş olduğu kolaylıkla görülebilmektedir. İktidarın ideolojik araçlarının filmde en çarpıcı biçimde vurgulandığı unsur, Halise'nin bir öğretmen olarak eğitim kurumlarından aldığı formasyon ile gizil bir biçimde izleyiciye sunulan egemen ideolojik aygıtların bir temsilcisi ve uygulayıcısı olmasıdır. Bu formasyonu da kızı Nesrin üzerinde egemen iktidarın temsilcisi olma rolü ile sergilemesidir. Bu bağlamda filmin ana konusu, anne Halise'nin kızı Nesrin üzerindeki tahakkümün biçimini somutlaştırarak farklı görünümünü ortaya koymaktadır.

Annelik kurumunun egemen iktidar tarafından sunulan annelik kimliğinin iyi bir taşıyıcısı olan Halise, kızı ile sürekli bir borç-alacak ilişkisi geliştirme gayreti içindedir. Bu bağlamda, annelik kimliğinin “karşılıksız bir fedakârlık ve sonsuz sevgi” olarak sunulan vasfı, toplumsal yaşam içinde sonsuz bir borç-alacak ilişkisine dönüşmektedir. Halise’nin “taş olaydım da anne olmayaydım” ... “insan ancak anne olunca anlıyor bunu” repliklerinde görüldüğü üzere, anneliğe atfedilen aşkınlık ve kutsallık, doğurduğu çocuklar üzerinde de hak sahibi olmayı getirmektedir. Halise’nin bu repliklerinde anneliğe atfedilen kutsallık, bir kadının anne olmadan sanki bilişsel ve duygusal anlamda tamamlanamamış olduğunu, kadının idrak kapasitesinin anne olunca tamama ereceği vurgusunu taşımaktadır. Bu anlamda da Nesrin Halise’nin gözünde “eksik” kalmış, tamamlanamamış bir kadındır.

Egemen ataerkil ideolojiye göre, aile kurumu topluluğun devamı ve yeniden üretimi için gereklidir. Bu yeniden üretimin fizyolojik tarafını doğurganlık ve temel toplumsal değer ve normların yeniden üretimini sosyalizasyon süreci sağlayacaktır. Şerifsoy’a göre, doğurganlığın aile içerisinde gerçekleşmesi sadece sağlığa dair bir endişe değil, “ahlaki” açıdan vatandaşların kontrol altında tutulması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, aile kurumu devlet için *normal* bir yaşantının garantisini oluşturmaktadır. Ahlak kuralları ise, “iyi bir vatandaş, iyi bir ana baba, iyi bir evlat” olmanın gerekliliklerini içerir. İyi bir vatandaş varlığını borçlu olduğu, atalarına, ailesine, öğretmenlerine ve devlete karşı daima bir “minnet altında olma” ve “borçlu olma” sorumluluğu taşımalıdır. Kişinin borcunu ödeyebilmesinin tek yolu ise kendisini ailesine ve vatanına adanmasından geçmektedir (Şerifsoy, 2013). Toplumsal düzenin var olduğu biçimi ile yeniden üretimi için bu yükümlülüklerini idrak etmelidir. Bu bağlamda “iyi vatandaş olmak” iktidara karşı borcunu ödemenin sorumluluğunu her şeyden önce düzenin devamını sağlayacak çocuklar yetiştirmekten geçmektedir. Bu anlamda Nesrin “sorumluluğu” yerine getirmemiş olmaktan dolayı başta anne Halise olmak üzere tüm köyün hışmına uğramıştır.

Filmde ataerki ideolojinin taşıyıcısı ve temsilcisi olan anne Halise ile kendine ait bir oda yaratıp roman yazmaya çalışan Nesrin arasında film boyunca yaşanan gerilim ortaya konulmaktadır. Bu gerilimler anne Halise’nin stratejileri ile somutlaşmaktadır. Nesrin’in roman yazma eylemi Halise için zaten günahkâr olma sebebi iken buna bir de romanın konusu eklendiğinde Nesrin’i bu eylemden vazgeçirmek üzere Halise’nin eylemlerinin daha da şiddetlendiği görülmektedir. Örneğin kızını günahkâr olarak görmesi, komşulardan büyü yapmasını istemesi, kurban kesmesi, ölen annesinin fotoğrafını evin duvarına asması, kendisine göre anlam yüklediği bazı işaretlerin romanın yazılmaması için mistik işaretler olduğunu iddia etmesi gibi sembolik şiddet uygulamaları, tüm filme nüfuz etmiş durumdadır. Halise’nin tüm bu stratejilerin perde arkasında ataerki ile girdiği pazarlık anlaşmasında kendisinden beklenen rolleri yerine getirmek ve kızını denetim altına almak vardır. Aile kurumu içinde anne kız arasındaki ilişkiye eril iktidarın egemen olması ve tüm ilişkileri ataerkil ideolojinin norm ve değerlerine göre biçimlendirilmesi özel olanın politik olduğunu son derece açık bir göstergesidir.

“Kadın doğulmaz kadın olunur” (Beauvoir, 1993) ifadesinden yola çıkılacak olursa, filmdeki kadın karakterler sonsuz olasılıklar içindeki üç kadınlık biçimini temsil etmektedir. Dolayısıyla Halise’nin kâbusu Nesrin’in romanını tamamlanmasıyla birlikte kendisinin onaylamadığı kadınlık biçimi olarak bu kurgunun pratikte görülebilme olasılığıdır. Halise ataerkinin bir temsilcisi olarak kendi yarattığı anlam dünyası dışındaki bütün olasılıkları kapatan ataerkil iktidarın bir temsilcisi rolünü oynamıştır.

Filmin sonunda Nesrin’in adeta hipnotize edilmiş gibi kendisini bekleyen annesine doğru yaklaşması ataerkinin galibiyeti olarak sembolleştirilebilir. Filmin başında ataerkil ideolojiye teslim olunmuş bir karakter olarak görülen Halise ile filmin sonunda teslim olan

Nesrin'in penceredeki yansımalarının örtüşmesi tam da bu teslimiyeti sembolize etmektedir. Film, "kendi hayatının merkezinden tasfiye edilmiş" bir kadın karakteri ile ataerkinin egemenliğini yeniden ürettiği bir sonla izleyicileri karşı karşıya bırakmaktadır. Böylece Nesrin karakteri hem fiziki hem de metaforik anlamda "ana yurdu"na geri dönmüştür.

Kaynakça

- Adorno, T., & Horkheimer, M. (2011). *Sosyolojik açılımlar*. (M. S. Durgun., & A. Gümüş. Çev.). Bilgesu Yayınları.
- Akbulut, H. (2020). Film festivalleri bağlamında Ana Yurdu Filminin çerçevesi: Bir Türkiye metaforu olarak Ana Yurdu, *İlef Dergisi*, 7(2), 217-246. <https://doi.org/10.24955/ilef.822756>
- Althusser, L. (1991). *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları*. (Y. Alp., & M. Özışık. Çev.). İletişim Yayınları.
- Badinter, E. (2011). *Kadınlık mı? Annelik mi?* (A. Ekmekci, Çev.). İletişim Yayınları.
- Beauvoir, S. (1993). *Kadın "ikinci cins" genç kızlık çağı*. (B. Onaran, Çev.). Payel Yayınları.
- Bora, A. (2010). *Kadınların sınıfı: Ücretli ev emeği ve kadın öznelliğinin inşası*. İletişim yayınları.
- Bourdieu, P. (1997). *Toplumbilim sorunları*. (I. Ergüden, Çev.). Kesit Yayınları.
- Bourdieu, P. (2006). *Pratik nedenler: Eylem kuramı üzerine*. (H. U. Tanrıöver, Çev.). Hil Yayınları.
- Bourdieu, P. (2015). *Eril tahakküm*. (B. Yılmaz, Çev.). Bağlam Yayıncılık.
- Carbado, D., Crenshaw, K.W., Mays, V. M., & Tomlinson, B. (2013). Intersectionality: Mapping the movements of a theory1. *Du Bois review: Social Science Research on Race*, 10(2), 303-312.
- Diken, B., & Laustsen, C. B. (2011). *Filmlerle sosyoloji*. (S. Ertekin, Çev.). Metis Yayınları.
- Direk, Z. (2015). Karşılıksız hayat. *Cogito 81*(1), 158-167.
- Dowd, J.J. (1999). Waiting for Louis Prima: On the possibility of a sociology of film. *Teaching Sociology*, 2, 324-342. <https://doi.org/10.2307/1319040>
- Kandiyoti, D. (2013). *Cariyeler bacılar yurttaşlar kimlikler ve toplumsal dönüşümler*. (A. Bora, F. Sayılan, Ş. Tekeli, H. Tapınç, F. Özbay, Çev.). Metis Yayınları.
- Karaman, E.D., & Doğan, N. (2018). Annelik rolü üzerine: Kadının "annelik" kimliği üzerinden tahakküm altına alınması. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 6(2), 1475-1496. <https://doi.org/10.19145/e-gifder.443214>
- Küçük, U. (2019). *2000 sonrası bağımsız Türk sinemasında hegemonya kavramı ve aile: Çoğunluk (2010), Tepenin Ardı (2012) ve Ana Yurdu (2015) filmlerinin sosyolojik analizi*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Kocaeli Üniversitesi.
- Mulvey, L. (1993). Görsel haz ve anlatı sineması. (N. Abisel, Çev.). 25. *Kare Sinema Dergisi*, 3, 18-24.

- Özkan, D. (2016). “Oblivion” filminde özne, iktidar ve özgürlük ilişkisi. *Erciyes İletişim Dergisi*, 4(4), 16-28. <https://doi.org/10.17680/akademia.07803>
- Sever, M. (2015). Kadınlık, annelik, gönüllü çocuksuzluk: Elisabeth Badinter’den kadınlık mı annelik mi? Tina Miller’dan annelik duygusu: Mitler ve deneyimler ve Corinne Maier’den no kid üzerinden bir karşılaştırmalı okuma çalışması. *Fe Dergi*, 7 (2), 71-86. https://doi.org/10.1501/Fe0001_0000000144
- Suárez, G. (2015, Eylül 10). Motherland: The traditional community and the modern individual come face to face. *Cineuropa*. <https://cineuropa.org/en/newsdetail/298367/>
- Şerifsoy, S. (2013). Aile ve Kemalist modernizasyon projesi, 1928-1950. içinde. A. G. Altınay (Ed.), *Vatan, Millet, Kadınlar* (ss.167-200). İletişim Yayınları.
- Umunç, C. (2022). Sinemada temsil, göstergebilim ve sembol: “PK” filmi örneği. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 2022(57), 88-111. <https://doi.org/10.47998/ikad.1019865>
- Velioglu Metin, Ö. (2019). “Annem izin vermese bu filmi çekmeyecektim”: Foucault’nun iktidar kavramı üzerinden Ana Yurdu filmi okuması. *SineFilozofi*, 4, 474-492. <https://doi.org/10.31122/sinefilozofi.515242>
- Wacquant, L. (2014). 1993’te Bourdieu: Bilimsel kutsamaya dair bir vaka incelemesi. *Cogito*, 76, 16-34.
- Woolf, V. (2008). *Kendine ait bir oda*. (S. Öncü, Çev.). İletişim Yayınları.
- Yerlikaya, B. (2020). 1980 sonrası Türk sineması’nda kadın temsilleri ve cinsiyetçi söylencenin reddi: Mine nasıl kurtulur?. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 19(3). 1286-1303. <https://doi.org/10.21547/jss.742998>
- Yılmaz Demirci, T. (2015). Osmanlı ve erken cumhuriyet dönemi Türkiye modernleşmesinde annelik kurguları (1840-1950). *Cogito*, 81(1), 66-90.

Information About the Article/Makale Hakkında Bilgiler

The Ethical Rules for Research and Publication / Araştırma ve Yayın Etiği

The authors declared that the ethical rules for research and publication followed while preparing the article.

Yazarlar makale hazırlanırken araştırma ve yayın etiğine uyulduğunu beyan etmiştir.

Conflict of Interests/ ıkar atışması

The authors have no conflict of interest to declare.

Yazarlar ıkar atışması bildirmemiştir.

Grant Support/ Finansal Destek

The authors declared that this study has received no financial support.

Yazarlar bu alışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Author Contributions/ Yazar Katkıları

The draft process of the manuscript/ Taslağın Hazırlanma Sreci H.S. /N.A., Writing The Manuscript/ Makalenin Yazılması H.S./N.A., Submit, Revision and Resubmit Process/ Başvuru, Dzeltme ve Yeniden Başvuru Sreci H.S./N.A.

JATSS, 2025; 7(1), 17-36

First Submission:14.01.2025

Revised Submission After Review:11.03.2025

Accepted For Publication:28.03.2025

Available Online Since:31.03.2025

Research Article

From Adam Smith to John Stuart Mill: The Quest for Equilibrium in Classical Economics

İlkay Yılmaz^a & Erkan Aktaş^b

Abstract

Introduction: This study examines how the concept of equilibrium evolved in Classical Economics, focusing on prominent thinkers from Adam Smith to John Stuart Mill. The research is important because it sheds light on how foundational economic ideas regarding competition, production, and distribution inform present-day theories and policies.

Method: This study was carried out based on a literature review and theoretical analysis; in addition to the works of the Classical Economists themselves, academic studies and commentaries related to their work and ideas were also utilized.

Results or Findings: The analysis shows that the confidence Smith and Say placed in market mechanisms is significantly constrained by the potential instabilities and the stationary state thesis highlighted by Malthus and Ricardo. Mill's approach indicates that the economy's long-term equilibrium is shaped by both income distribution and social norms, while in the short term, actions taken by market participants based on incorrect forecasts or incomplete information can result in disequilibrium.

Discussion or Conclusion: The results imply that Classical Economics presents a rich, nuanced view of equilibrium—one that balances the self-correcting nature of markets with critiques about demand, distribution, and long-run stagnation. These insights remain relevant for contemporary discussions on growth, sustainability, and policy interventions. Future research could compare the classical equilibrium framework with modern theoretical models to explore how historical perspectives continue to shape economic thought and policymaking.

Keywords: Classical Economics, equilibrium, disequilibrium

JEL Codes: B12, B11, E30

^a Associate Professor, Mersin University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, Mersin/Turkey, ilkayyilmaz@mersin.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3689-0896> (Corresponding Author)

^b Professor, Mersin University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, Mersin/Turkey, erkanaktas@mersin.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7068-2807>

JATSS, 2025; 7(1), 17-36

İlk Başyuru: 14.01.2025

Düzeltilmiş Makalenin Alınışı: 11.03.2025

Yayın İçin Kabul Tarihi: 28.03.2025

Online Yayın Tarihi: 31.03.2025

Araştırma Makalesi

Adam Smith'ten John Stuart Mill'e: Klasik İktisatta Denge Arayışı

İlkay Yılmaz^a & Erkan Aktaş^b

Öz

Giriş: Bu çalışma, Klasik İktisatta denge kavramının Adam Smith'ten John Stuart Mill'e uzanan süreçte nasıl şekillendiğini incelemektedir. Bu konu; piyasa rekabeti, üretim ve bölüşüm üzerine kurulan temel fikirlerin günümüz iktisadî teorileri ve politikaları için hâlâ yol gösterici olması bakımından önemlidir.

Yöntem: Çalışma, literatür taraması ve teorik analiz yöntemine dayalı olarak yürütülmüş, Klasik İktisatçıların eserlerinin yanı sıra bu iktisatçıların çalışmaları ve düşünceleriyle ilgili akademik çalışmalar ve yorumlar kullanılmıştır.

Sonuçlar ya da Bulgular: Yapılan analiz, Smith ve Say'nin piyasa mekanizmasına duydukları güvenin, Malthus ve Ricardo'nun işaret ettiği potansiyel dengesizlikler ve durağan durum teziyle önemli ölçüde sınırlandırıldığını ortaya koymuştur. Mill'in yaklaşımı, ekonominin uzun dönem dengesinin hem gelir dağılımı hem de toplumsal normlar tarafından etkilendiğini ve kısa dönemde ise piyasa aktörlerinin yanlış öngörüye ya da bilgiye dayalı eylemlerinin dengesizlikle sonuçlanabileceğini göstermiştir.

Tartışma ya da Yapılan Çıkarımlar: Sonuçlar, Klasik İktisadın kendi içinde farklı denge anlayışları barındırdığını ve uzun dönem eğilimlerin yanı sıra kısa dönemde ortaya çıkan dengesizliklerin önemine işaret etmektedir. Bu zengin bakış açısı, günümüz iktisadında büyüme, sürdürülebilirlik ve politika müdahaleleri konusundaki tartışmaları beslemeye devam etmektedir. Gelecekteki çalışmalar, klasik denge yaklaşımını modern kuramsal modellerle karşılaştırarak, tarihsel fikirlerin bugünkü iktisat politikalarına nasıl yön verdiğini daha derinlemesine inceleyebilir.

Anahtar Kelimeler: Klasik İktisat, denge, dengesizlik

JEL Kodlar: B12, B11, E30

^a Doç. Dr., Mersin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Mersin/Türkiye, ilkayyilmaz@mersin.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3689-0896> (Sorumlu Yazar)

^b Prof. Dr., Mersin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Mersin/Türkiye, erkanaktas@mersin.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7068-2807>

Giriş

İktisat alanında uzun süredir tartışılan temel kavramlardan biri olan denge kavramı, yalnızca iktisadi modelleri değil, aynı zamanda sosyal ve fiziksel yapıları da anlamak için kritik bir terimdir. Denge, genel anlamda karşıt güçlerin birbiriyle uyum içinde olduğu veya bir düzenin kararlı bir durumda bulunduğu hali ifade eder. Bu kavram, iktisada fizik ve matematik bilimlerinden uyarlanmış ve özellikle Neo-Klasik İktisatta teorik temellerini bulmuştur. İktisadi modellerde denge hem piyasaların işleyişini hem de üretim, tüketim ve dağıtım süreçlerini anlamada anahtar bir rol oynar.

İktisat tarihinde denge, klasik düşünceden başlayarak modern iktisat teorilerine kadar sürekli bir dönüşüm geçirmiştir. Adam Smith'in görünmez el teorisi ve doğal fiyat anlayışından, Leon Walras'ın genel denge modellerine, Keynes'in eksik istihdam dengesi analizinden Post-Keynesyenlerin dengesizlik odaklı yaklaşımlarına kadar birçok teorik çerçeve, denge kavramını farklı açılardan ele almıştır. Günümüzde ise küreselleşme, teknolojik yenilikler ve piyasa belirsizlikleri gibi unsurlar, denge kavramının modern iktisadi modellerdeki yerini yeniden sorgulamaktadır.

Denge kavramını da içeren Klasik İktisat Teorisinin temelleri, Adam Smith'in *görünmez el* ve *doğal fiyat* teorileriyle atılmıştır. Jean-Baptiste Say'nin *piyasalar yasası*, arz ve talebin doğal olarak birbirine uyum sağladığı bir ekonomik sistemi tasvir ederken, David Ricardo ve John Stuart Mill gibi diğer Klasik İktisatçılar da uzun dönem denge kavramına yönelik teorik çerçeveler geliştirmiştir. Klasik İktisat, piyasa mekanizmalarının işleyişine duyduğu güven ile devlet müdahalesine ihtiyaç duymayan bir ekonomik yapı öngörmüştür. Bununla birlikte, Thomas Malthus'un etkisiz talep eleştirisi, klasik denge anlayışına yöneltilen erken dönem itirazlardan biri olarak dikkat çeker.

Bu çalışma, literatür taraması ve teorik analiz yöntemine dayalı olarak, Klasik İktisatta denge kavramını tarihsel bir perspektifle ele almayı, öne çıkan Klasik İktisatçıların dengeyle bağlantılı görüşlerini özetleyerek bu kavramın Klasik İktisattaki anlamını analiz etmeyi amaçlamaktadır. Klasik İktisatçılar arasında arz-talep dengesi, doğal fiyat, sermaye birikimi ve uzun dönem dengesi gibi konular üzerindeki görüş ayrılıkları incelenerek, denge kavramının Klasik İktisat Teorisindeki yeri ve önemi ortaya konulacak ve okuyucuya bütüncül bir analiz sunulacaktır. Bu bağlamda, makale iki temel soruya yanıt aramaktadır: (i) Klasik İktisatta denge kavramı nasıl anlaşılmalı ve şekillenmiştir? (ii) Klasik İktisatçıların denge kavramına ilişkin görüşlerindeki temel farklılıklar ve benzerlikler nelerdir?

Çalışmanın giriş bölümünü izleyen Klasik İktisat Öncesi Denge Anlayışı başlıklı bölümünde özellikle Merkantilizm ve Fizyokrasi akımlarının dengeye dair yaklaşımları ele alınarak, iktisatta denge kavramının tarihsel kökenleri üzerinde durulacaktır. Ardından, Klasik İktisat Teorisinin temel taşlarından biri olan denge anlayışı, Adam Smith'in görünmez el mekanizması, Jean-Baptiste Say'nin piyasalar yasası, Thomas Robert Malthus'un etkisiz talep eleştirisi, David Ricardo'nun bölüşüm teorisi ve durağan durum dengesi gibi temel görüşler çerçevesinde analiz edilecektir. Son olarak, John Stuart Mill'in kısa vadeli piyasa dengesizlikleri ve uzun vadeli durağan durum teorisi ele alınarak, klasik denge anlayışına getirdiği esneklik ve sosyal boyut tartışılacaktır. Makalenin sonuç bölümünde ise, Klasik İktisatta denge anlayışının genel çerçevesi özetlenecek ve bu kavramın modern iktisadi düşünce üzerindeki etkileri değerlendirilecektir.

Klasik İktisat Öncesi Denge Anlayışı

Adam Smith'in 1776'da yayımlanan başyapıtı *Ulusların Zenginliği* [*The Wealth of Nations*], Klasik İktisat düşüncesinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir (Bannock, et al., 1987). Bu tarihten önceki dönemde, denge kavramı piyasalardaki arz-talep ilişkilerinden ziyade, ticaretin düzenlenmesi ve para sistemi ile ilgili sorunlar bağlamında ele alınmıştır. Bu dönemin temel düşünce akımları arasında Merkantilizm (15.-18. yüzyıllar) ve Fizyokrasi (18. yüzyıl) yer almaktadır. Her iki akım, denge kavramını kendi ekonomik anlayışları doğrultusunda şekillendirmiştir.

Merkantilist düşünce, ekonomik refahın temelini dış ticaret fazlası ve değerli maden (altın, gümüş, vb.) birikiminde görmüştür. Bu anlayış, ekonomi politikasının amacını dış ticaret fazlası vermek ve bu suretle yurt içindeki değerli metal stokunu artırmak olarak belirlemiştir (Kazgan, 2014). İki ülke birbirleriyle yaptıkları ticarete aynı anda dış ticaret fazlası veremeyeceği ve bir ülkenin dış ticaret fazlası vermesi diğer ülkenin dış ticaret açığı vermesi anlamına geldiği için, dış ticaret sıfır toplamı bir oyun olarak görüldü. Bir ülkenin dış ticaretten kazançlı çıkması (fazla vermesi) bir başkasının kaybetmesi (açık vermesi) olarak yorumlandı. Dış ticaret fazlası veren ülke, bu fazlanın değeri kadar net bir madeni para girişine maruz kalıyor ve bu sayede ülke içindeki değerli metal stoku artıyordu. Artan metal stoku, Merkantilistler tarafından ülkenin zenginliğinin artması olarak yorumlandığı için dış ticaret fazlası bizatihi zenginlik artışı olarak görüldü. Açıktır ki, bu anlayış, ihracat ile ithalatın birbirine eşitlenmesi anlamında dış ticaret dengesini, dış ticaret açığına (ithalatın ihracatın üzerinde olmasına) tercih etse de dış ticaret dengesini ideal, ya da en çok arzu edilebilir bir durum olarak görmez. Dış ticaret fazlası (ihracatın ithalattan fazla olması) her zaman dış ticaret dengesinden daha iyi bir durum olarak görülür. Bu itibarla, dış ticaret dengesi Merkantilistler açısından kararsız bir dengedir. Ülkeler arasındaki ticarete bir dönem için ihracat ve ithalat eşitliği sağlanabilse bile, bu eşitliği sürdürebilecek bir mekanizma yoktur. Aksine, taraflar sürekli olarak ihracatlarını artırmaya ve ithalatlarını kısıtlamaya çalıştıkları için dış ticaret dengesi uzun vadede korunamaz.

İktisadi konularda Merkantilist düşüncenin hâkim olduğu 17. yüzyılda, Merkantilist bakış açısının dışında kalarak denge kavramı konusunda görüşler öneri sürmüş düşünürlerin sayısı fazla değildir. Bu açıdan, tarımsal ürünler alanında Gregory King'in (1648-1712) ortaya koyduğu ve daha sonra Charles Davenant'ın (1656-1714) ayrıntılandığı (Evans Jr, 1967) King Kanunu (King's Law) önemli bir katkıdır. Bu kanun, tarımsal ürünlerde arz miktarındaki küçük değişikliklerin fiyatlarda orantısız büyüklükte dalgalanmalara yol açabileceğini ifade eder. Örneğin, bir kıtlık yılındaki yüzde 10'luk üretim azalması, fiyatlarda yüzde 50'ye varan artışlara neden olabilir. Tersine, üretimdeki artış, fiyatlarda benzer oranda büyük bir düşüş yaratır. Bunun temelinde, tarımsal ürünlerin düşük talep esnekliğine sahip olması yatar; insanlar bu ürünleri fiyatlar artsa bile temel ihtiyaçları nedeniyle talep etmeye devam eder. Bu nedenle, bir kıtlık durumunda ürün fiyatlarında dramatik artışlar görülürken, fazla üretim durumunda ise fiyatlar ciddi şekilde düşebilir. Bu mekanizma, tarımsal ürün piyasalarında dengeyi bozucu unsurları ve fiyat dalgalanmalarının yoğunluğunu anlamak açısından önemli bir perspektif sunmuştur. Tarım ürünlerinde uzun vadeli dengeyi sağlayacak bir piyasa mekanizmasından bahsedilmemesi, bu ürünlerin piyasalarında dengenin doğal bir durum olarak görülmemesine zemin hazırlamıştır.

Merkantilizmin dış ticareti ülkeler arasında bir çatışma alanı ve dengesizlik unsuru olarak gören bakış açısını, daha Klasik İktisat ortaya çıkmadan önce eleştiren düşünürler arasında David Hume (1711-1776) özel bir yer tutmaktadır. İskoç Aydınlanmasının 18. yüzyıldaki en önde gelen temsilcilerinden biri olan Hume, 1752 yılında yayınlanan *Political*

Discourses (Essays, Moral, Political and Literary, Part II) adlı eserinde iktisadi konulardaki görüşlerini açıklamıştır. Dış ticaret konusunda tam bir bırakınız yapsınlar (laissez faire) taraftarı olmamasına ve hatta bebek endüstri argümanını desteklemesine karşın dış ticaretin iki tarafa da fayda sağladığını belirtmiş ve bir tarafın kazancının diğer tarafın kaybı anlamına gelmediğini savunmuştur (McGee, 1989). Hume'e göre dış ticaret ülke sakinlerinin üretmedikleri malları ithalat yoluyla elde edebilmelerine ve tüketebilmelerine imkân verdiği ve ülke içi üretim fazlasının yurt dışına ihraç edilmesini sağladığı (diğer bir deyişle yurt içi üretim düzeyini arttırabildiği) için ülke refahını artırır (McGee, 1989). Dış ticaret dengesi konusunda da Hume, Merkantilist bakış açısının tam karşısında yer almaktadır. Ortaya koyduğu fiyat-metal para akım mekanizması (price-specie flow mechanism), uzun dönemde ihracat ve ithalatın birbirine eşitlenmesi anlamında dış ticaret dengesinin gerçekleşme eğiliminde olduğunu göstermektedir. Bu mekanizmaya göre, altın ya da gümüş gibi değerli bir metal standardına dayalı para sisteminde, dış ticaret fazlası veren (ihracatı ithalatının üzerinde olan) ülkeye net değerli metal girişi olurken dış ticaret açığı veren (ihracatı ithalatının altında olan) ülkeden net değerli metal çıkışı olur. Değerli metal girişi olan ülkede metal para arzı artışı ve bunun etkisiyle metal paranın değerinde azalış (fiyatlarda artış) yaşanırken, değerli metal çıkışı olan ülkede metal para arzında azalma ve bunun neticesinde metal paranın değerinde artış (fiyatlarda düşüş) yaşanır. Fiyat artışları yaşanan ülkede ihracat azalır, ithalat artar; fiyat düşüşleri yaşanan ülkede ise ihracat artar, ithalat azalır. Dolayısıyla, her iki ülkenin de dış ticareti, ihracat ithalat dengesinin yeniden gerçekleşmesi yönünde harekete geçer (Akbaş, 2009). Bu mekanizma dış ticaret fazlalarının ya da açıklarının uzun süreli olamayacağını, metal para arzındaki değişmelerin dış ticaret dengesini yeniden sağlayacağını gösterir. Hume'ın bu yaklaşımı, piyasalarda dışsal müdahaleler olmaksızın gerçekleşen dengeyi açıklamaya yönelik ilk teorik çabalardan biridir.

18. yüzyılda ortaya çıkan ve Merkantilizm'e karşı bir tepki niteliği taşıyan Fizyokrasi ise, ekonomik düzenin temelini tarımsal üretime dayandırmıştır. Fizyokratlar, ekonomide doğal düzenin (ordre naturel) var olduğuna inanmış ve bu düzenin piyasalarda serbestçe işlemesine izin verilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Bu bağlamda, denge kavramını piyasa mekanizmalarının işleyişine ve tarımsal üretimin ekonomideki merkezî rolüne dayandırmışlardır. Fizyokrasi, özellikle Fransa ile özdeşleşmiş bir düşünce akımıdır ve temelde Fransız düşünürler tarafından geliştirilmiştir. Ancak, Fizyokratların etkisi Fransa ile sınırlı kalmamış; İngiltere ve diğer Avrupa ülkelerinde de iktisadi politikaların belirlenmesinde önemli bir referans noktası olmuştur.

Fizyokratların en önemli temsilcisi ve bu akımın kurucusu olan François Quesnay (1694-1774) geliştirdiği Ekonomik Tablo (Tableau Économique) ile üretim, dağıtım ve tüketim ilişkilerini matematiksel bir modelle açıklamaya ve makro iktisadi dengenin nasıl sağlandığını ortaya koymaya çalışmıştır. Quesnay'nin modelinde toplum üç sınıftan oluşmaktadır: (i) tarımsal üretimi gerçekleştiren çiftçilerin oluşturduğu üretken sınıf, (ii) zanaatkarlar, tüccarlar ve sanayicilerden oluşan kısır sınıf ve (iii) toprak sahipleri, devlet görevlileri ve aristokratlardan oluşan mülk sahipleri sınıfı. Üretken sınıf, tarımsal üretim sonucunda “net ürün” yaratan, diğer bir deyişle kullandığı girdilerden daha fazla ürün üreten, tek kesim olarak kabul edilmektedir. Mülk sahipleri sınıfı, kendileri çalışmadıkları halde tarımsal üretimin gerçekleşmesi için gerekli olan arazileri ellerinde bulundurdukları için üretken sınıfın yarattığı gelirin önemli bir kısmını kira geliri şeklinde elde eder. Kısır sınıf ise tarım dışı iktisadi faaliyetlerde bulunur ve ancak kullandığı girdilerin değeri kadar yeni ürün ürettiği için “net ürün” yaratmaz, ürettiği ürünleri üretken sınıfa ve mülk sahipleri sınıfına satarak gelir elde eder. Bu model, toplumun üretken sınıf (tarım), mülk sahipleri ve kısır sınıf (sanayi ve ticaret) arasında gerçekleşen gelir ve mal dolaşımına dayalıdır. Ekonomik Tablo'da denge, tüm sınıflar arasında gelirin uygun oranlarda

dolaşması ve bu döngünün kesintisiz bir şekilde sürmesiyle sağlanır. Tarım kesiminin kötü hava koşulları ya da aşırı vergilendirme gibi bir nedenle zayıflaması, bu kesimin gerektiği kadar net ürün üretememesine, tüm ekonomide gelirlerin düşmesine ve dolayısıyla dengenin bozulmasına neden olur. Dengeye tekrar dönüş, dengeyi bozan nedenlerin ortadan kalkması (hava koşullarının düzelmesi, aşırı vergilendirmeden vazgeçilmesi vb) durumunda kendiliğinden gerçekleşir. Quesnay'nin modelinde, doğal düzenin işleyişine güven duyulması, dengeye dönüş sürecinin temel dayanağıdır. Ekonomik Tablo, makro iktisadi açıdan ulusal bir ekonomide dengenin ne olduğunu ve bu dengeye nasıl ulaşılabileceğini açıklayan ilk çalışma olarak kabul edilmektedir (Savaş, 2000).

Genelde Fizyokratlar, denge kavramını doğa yasalarına dayandırarak ekonomik süreçlerin kendi kendine düzenlenebilir olduğunu ileri sürmüşlerdir. Fizyokratlara göre, bireylerin ekonomik faaliyetlerinde bırakınız yapsınlar (laissez faire) ilkesine bağlı kalınması, ekonomide doğal bir dengenin sağlanması için yeterlidir. Ancak, bu doğal dengenin sürdürülebilmesi için tarımın aşırı vergilendirilmemesi ve yasal düzenlemelerin ekonomik aktörlerin serbestliğini engellemeyecek şekilde şekillendirilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Fizyokratların denge anlayışı, piyasalardaki arz-talep ilişkilerinden ziyade, ekonominin tüm sektörlerinin tarım sektörü ile uyumlu bir şekilde işlemesine dayanır. Bu yaklaşım, tarımsal üretimi merkeze alarak dengeyi yalnızca iktisadi değil, aynı zamanda toplumsal bir düzenin parçası olarak görmüştür. Bu itibarla, Fizyokratların denge kavramı, Klasik İktisadın arz ve talep eksenli denge anlayışının öncüllerinden biri olarak değerlendirilebilir.

Klasik İktisatta Denge

Klasik İktisat Teorisi, 18. yüzyılın sonlarından itibaren şekillenmiş ve 19. yüzyıl boyunca ekonomi düşüncesine yön vermiştir. 1776 yılında Adam Smith'in *Ulusların Zenginliği* adlı eseriyle başlayan Klasik İktisat dönemi, 1870'lerdeki marjinalist devrime kadar etkisini sürdürmüştür. Bu teori, piyasalarda arz ve talep dengesinin serbest piyasa mekanizmaları aracılığıyla kendiliğinden sağlanabileceği fikrine dayanır. Bireylerin kendi çıkarlarını maksimize etmeye yönelik davranışlarının ekonomik sistemde genel bir dengeye yol açtığını savunan Klasik İktisat, bu anlayışın temelini Adam Smith, Jean-Baptiste Say, Thomas Robert Malthus, David Ricardo ve John Stuart Mill gibi önde gelen iktisatçılarla geliştirmiştir. Smith'in görünmez el metaforu, Klasik iktisadın denge kavramını açıklayan en bilinen unsurlarından biridir. Bu bağlamda, Klasik İktisat, ekonomik aktörlerin rasyonel davranışlarının fiyat mekanizması aracılığıyla piyasalarda dengeyi nasıl sağladığını analiz eder. Arz ve talep dengesine dayalı bu yaklaşıma göre, piyasalarda herhangi bir dengesizlik oluştuğunda fiyatlar, kaynakların etkin dağılımını sağlayacak şekilde değişir.

Adam Smith: Dengeyi Sağlayan Görünmez El

Denge kavramı Adam Smith'in sadece iktisadi konularda kullandığı bir kavram değildir. Klasik İktisat geleneğini başlatan *Ulusların Zenginliği*'nin yayınlanmasından on dokuz yıl önce 1759'da yayınladığı *Ahlaki Duygular Teorisi [The Theory of Moral Sentiments]* adlı kitabında, beşerî ilişkiler ve sempati kavramı çerçevesinde toplumda moral (ahlaki) dengenin nasıl sağlandığını göstermeye çalışmıştır. Adam Smith'e göre insanlar kendi davranışlarının tarafsız bir gözlemci (impartial spectator) tarafından nasıl algılandığını hayal ederek, bu davranışlarını değerlendirir. Bu hipotetik tarafsız gözlemci, toplumun kolektif değer yargısını temsil eder ve bireylerin davranışlarını toplumun moral beklentileriyle uyumlulaştırmalarını teşvik eder. Adam Smith, bu bakış açısıyla, toplumun moral dengesinin insanüstü kozmik bir düzenin değil, doğal bir düzenin sonucu olduğunu göstermiş ve bu süreci anlamak için esnek ve pragmatik bir model ortaya koymuştur. Burada bahsedilen moral denge, mükemmel ve evrensel bir denge

olmamakla birlikte çoğu zaman kusurlu ve tutarsız olan insan davranışlarıyla uyumlu bir dengedir. Smith'in özel olarak moral denge anlayışı ve genel olarak ahlak felsefesi, toplumsal uyum, düzen ve denge konularındaki daha kapsamlı fikirlerine temel oluşturmuş ve kişisel çıkarlarla motive olan, ancak toplumsal normlara ve geleneklerle riayet etmek durumunda kalan bireylerin eylemlerinin nasıl dengeli ve işlevsel bir toplumsal düzene yol açtığını göstermiştir (Myers, 1976). Bu çerçevede, Adam Smith'in kendi kendini düzenleyen dinamiklerin piyasalarda dengeyi sağladığı iktisadi teorilerini de derinden etkilemiş ve böylece hem moral hem de iktisadi açıdan insan toplumu konusunda tutarlı, bütüncül bir vizyon sunabilmiştir.

Adam Smith'in iktisadi denge anlayışı, başyapıtı olan *Ulusların Zenginliği'nde*, piyasa hareketlerinin analizinde temel unsur olarak karşımıza çıkmakta ve rekabet, kişisel çıkar ve serbest mübadelenin kaynakları nasıl etkin kullanılacakları yerlere doğru yönlendirdiğini anlamamıza yardımcı olmaktadır. Bu bağlamda, Adam Smith'in fiyatları, doğal fiyatlar ve piyasa fiyatları olarak iki kategoride incelemiş olması önemlidir. Doğal fiyatlar, üretim maliyetlerini ve kullanılan emek, sermaye ve toprak gibi faktörlerin karşılığını içeren fiyatlardır. Piyasa fiyatları ise arz ve talepteki dalgalanmalara bağlı olarak bu doğal fiyatlar etrafında hareket eder. Rekabet koşulları altında piyasaların kendi kendini düzenleme özelliğini sergileyen doğal fiyatlar ile piyasa fiyatları arasındaki bu ilişki, Adam Smith'in modelinde uzun dönem denge anlayışının temelini oluşturur ve dengenin sabit bir durum olarak değil, bir eğilim olarak anlaşılması gerektiğini vurgular (Chandra, 2004). Smith'in bu bakış açısı, yalnızca fiyat mekanizmasıyla sınırlı kalmaz, piyasanın daha geniş kapsamlı işleyişine ve toplumun genel refahına da yönelir. Bu noktada, "görünmez el" metaforu, piyasa dengesi ve toplumsal fayda arasındaki ilişkiyi açıklamak için önemli bir kavram olarak öne çıkar. Adam Smith'in iktisadi düşüncesinin merkezinde yer alan bu metafor, piyasaların kendi kendini düzenleyen doğasını ve kişisel çıkar güdüsüyle hareket eden bireylerin eylemlerinin piyasa dengesinin sağlanmasındaki rolünü ortaya koyar. Bireyler, kendi iktisadi çıkarları doğrultusunda hareket ederken, farkında olmadan ya da doğrudan amaçlamadan, piyasa güçleri aracılığıyla üretim ve tüketimin yapısını uyumlu hale getirerek toplumsal refaha katkıda bulunurlar. *Ulusların Zenginliği'nde* bu fikir, rekabet ve ticaret özgürlüğünün kaynakları en verimli ve üretken kullanımlara yönlendirerek arz ve talebi dengelemesi ve doğal fiyatların piyasa fiyatlarını stabilize etmesi şeklinde açıklanır. Görünmez el, Smith'in merkezi planlama yerine, bireylerin bağımsız kararlar almasıyla iktisadi ve toplumsal dengeye ulaşılabilmesine olan inancını yansıtır. Bu kavram, Smith'in minimal devlet müdahalesi savunusunun altını çizer; çünkü serbest bırakıldığında piyasalar kendilerini düzeltme ve ekonomik ilerlemeyi teşvik etme eğilimindedir (Otterson, 2018). Görünmez elin önemi, teorik zarafetinin ötesine geçerek kaynak tahsisi, piyasa verimliliği ve rekabetin dengeyi sağlamadaki rolü üzerine yapılan tartışmalar üzerinde etkisini sürdürmekte ve klasik ile modern iktisadi düşünceye temel teşkil etmektedir.

Jean Baptiste Say: Piyasalar Yasası

Adam Smith'in denge kavramı, Klasik İktisadın temel taşlarından birini oluştururken, ondan sonra gelen düşünürler üzerinde de derin bir etki bırakmıştır. Bu düşünürler arasında yer alan Jean-Baptiste Say (1767–1832), Adam Smith'in ekonomik denge anlayışını benimsemiş ancak bunu kendi özgün çerçevesi içinde geliştirmiştir. Say, Smith'in serbest piyasanın kendi kendini düzenleme kapasitesine olan inancını paylaşmış, ancak bu süreci daha mekanik bir modelle açıklamayı tercih etmiştir. Say'nin temel bakış açısı, her üretim sürecinin, mallara ve hizmetlere olan talep için gerekli olan geliri de üreteceği yönündedir. Say, üretimden kaynaklanan gelir artışının, kendi değerine denk bir satın alma gücü artışı oluşturacağını vurgulamakla birlikte, bu satın alma gücü artışının doğrudan efektif talebe eşit olmak zorunda olmadığını farkındadır. İstifleme (hoarding) ya da tasarruf edilen gelirin bir kısmının kullanılmaması gibi durumlarda efektif talep düzeyi, satın alma gücü düzeyinin altında kalacak

ve bu satın alma gücüne yol açmış olan üretim düzeyi sürdürülemezdir. Ancak, Say böyle bir durumu çok düşük bir olasılık olarak görür ve pratikte satın alma gücü düzeyi ile efektif talep düzeyinin birbirine eşit olacağını kabul eder (Skinner, 1967). Bu itibarla, Say'ın zorunluluk olarak gördüğü ilişki, üretim (arz) ile satın alma gücü arasındaki eşitliktir; satın alma gücü ile efektif talep arasındaki eşitlik ise zorunlu olmamakla birlikte pratikte gözlemlenen bir fenomendir.

Say'nin piyasalarda toplam arz ile toplam talep arasında ortaya çıkabilecek bir dengesizliği öngörmediğinin ya da böyle bir durumu ihtimal dahilinde görmediğinin sanılması, büyük ölçüde Keynes'in Say'nin görüşlerini yanlış anlamasının ve yorumlamasının bir sonucudur (Kates, 1997; Blaug, 1997; Baumall, 1999; Clower, 2004). Keynes, Say'nin düşüncelerini, basitleştirerek "her arz, kendi talebini yaratır" sloganına indirgemiş ve bu anlayışın genel iktisadi durgunluk ve işsizlik gibi sorunları reddettiğini öne sürmüştür (Béraud & Numa, 2019). Oysa Say, piyasada geçici dengesizliklerin olabileceğini kabul etmiş ve bunları daha çok üretim ve tüketim arasındaki koordinasyon eksikliğine bağlamıştır. Daha açık bir ifadeyle, üreticiler tüketici tercihleriyle uyuşmayan miktarda ya da kalitede mallar ürettiklerinde, bazı malların satılamaması ve "arz fazlası" ortaya çıkması mümkündür. Say, satılamayan malların stoklarda kaldığı, girişimcilerin genel olarak zarar ettiği ve işsizliğin yaygınlaştığı bir genel arz fazlası (general gluts) olabileceğini kabul ederken; tüm mal ve hizmetlerde arz fazlasının aynı anda olamayacağını, tercih edilmeyen mal ve hizmetler için harcanmayan gelirlerin mantıksal olarak arz fazlası bulunmayan en azından bir (muhtemelen daha fazla) mal ya da hizmete (ya da paraya) yönelmesi gerektiğini de fark etmiştir. Ancak, bu tür bir genel arz fazlasından kaynaklanan daralma, ortaya çıkaracağı deflasyonist etkiler neticesinde zamanla fiyatların tüketici tercihlerine uyum sağlamasına yol açacak ve uzun süreli olamayacaktır (Johnsson, 1995).

Özetle, Say'nin piyasalar yasasının doğru ifadesi, "bir malın arzı, başka bir malın talebi için gereken geliri sağlar" veya "mevcut mallara yönelik talep için gerekli olan gelir, daha önce gerçekleşmiş olan üretim ve satışlardan kaynaklanır" şeklinde olmalıdır. Say'ye göre piyasalarda dengenin sağlanması iki koşula bağlıdır: (i) üretimden elde edilen gelirin tamamının tüketim veya yatırım için harcanması, (ii) üretilen malların tüketici tercihleriyle uyumlu olması. Say, ilk koşulun neredeyse her zaman sağlandığını, ikinci koşulun sağlanamamasının ise kısa vadeli dengesizliklere yol açabileceğini belirtmiştir. Ancak, fiyatların esnekliği uzun vadede bu dengesizlikleri giderir ve tüketici tercihlerine uygun bir dengeyi yeniden sağlar. Say'nin piyasa dengesine dair geliştirdiği anlayış, ekonominin koordinasyon sağlama konusundaki başarısını (ya da başarısızlığını) incelemek için temel bir çerçeve sunmakta ve özellikle piyasa mekanizmasının dinamik yapısını vurgulaması açısından hâlâ önemli bir referans noktası olmaktadır.

Thomas Robert Malthus: Nüfus Teorisi ve Etkisiz Talep Eleştirisi

Jean Baptiste Say ile aynı dönemde yaşamış olan Thomas Robert Malthus (1766-1834), Adam Smith'in başlattığı Klasik İktisat geleneği içinde yer almasına karşın, kendi çıkarları peşinde koşan insanların eylemlerinin, devlet müdahalesine gerek kalmadan, bireyler için olduğu kadar toplum için de faydalı bir dengeye yol açacağı şeklindeki iyimser yaklaşıma önemli eleştiriler yöneltmiştir. Malthus'un Klasik İktisat Teorisine ve denge kavramına ilişkin katkıları, ilki nüfusla, ikincisi yetersiz taleple ilgili olmak üzere iki alanda yoğunlaşmıştır. 1798 yılında yayınlanan *Nüfus İlkesi Üzerine Bir Deneme [An Essay on the Principal of Population]* başlıklı eserinde, nüfus dinamiklerinin, uzun dönemde toplum ve insanlık için arzu edilen bir sosyoekonomik dengeye ulaşmayı engelleyeceğini savunmuştur. Bu çalışmadan yirmi üç yıl sonra 1820'de yayınlanan *Politik Ekonominin İlkeleri [Principles of Political Economy]* adlı

kitabında ise toplam talep yetersizliği konusuna değinerek, yetersiz efektif talebin, işsizliğe ve iktisadi durgunluğa yol açabilecek bir genel arz fazlasıyla (general gluts) sonuçlanabileceğini öngörmüştür. Malthus'un fikirleri, 1930'lara kadar daha çok nüfus teorisi ile tanınırken, Büyük Buhran döneminde toplam talep düzeyinin iktisatta merkezi bir mesele olarak görülmesiyle birlikte, bu alandaki görüşleri de önem kazanmıştır. Bu dönemde, Malthus, toplam talep yetersizliği konusuna erken dikkat çeken öncü bir politik ekonomist olarak anılmaya başlamıştır (Spiegel, 1991).

Malthus'un nüfus teorisi, iktisadi dengenin sürdürülebilirliğini kaynakların ve besin maddeleri üretiminin sınırlılığı ve nüfus artışı bağlamında değerlendiren bir yaklaşımdır. Hem entelektüel düşünce alanında hem de kamuoyunda önemli bir etki yaratmış¹ olan Malthus'un *Nüfus İlkesi Üzerine Bir Deneme* adlı eseri, nüfusun geometrik bir hızla arttığını, ancak gıda maddeleri üretiminin aritmetik hızı aşamayacağını savunmuştur. Bu iki farklı yapıdaki artış oranları, zamanla nüfusun kaçınılmaz bir şekilde, sınırlı bir süre için de olsa, kendi varlığını sürdürmesi için gerekli olan kaynakların izin verdiği düzeyin üstüne çıkmasına ve daha sonra doğal felaketler, savaşlar, salgın hastalıklar ve açlık gibi "pozitif kontroller" (positive checks) ile tekrar kaynaklarla uyumlu bir düzeye düşmesine neden olur (Malthus, 1803/2018). Uzun vadede, pozitif kontroller, nüfus ile kaynaklar arasındaki dengeyi sağlasa da bu denge insanların sefaletten kurtulmasına imkân vermeyen, geçimlik düzey dengesidir (subsistence equilibrium). Geçimlik düzeyde reel ücretler, işçilerin sadece hayatta kalabilmelerine, çalışabilmelerine ve ancak nüfuslarını idame ettirebilecek kadar çocuk sahibi olmalarına imkân sağlar, bunun ötesinde bir yaşam standardı sunmaz. Dahası teknolojik ilerlemeler, geçici bir süre için yaşam standardını yükseltse de bu yükseliş, hızlı nüfus artışına ve bunun sonucunda reel ücretlerin tekrar geçimlik düzeye çekilmesine yol açar. Malthus'a göre, insanlık açısından son derece karamsar bu öngörüğü değiştirebilecek ve uzun dönemde geçimlik düzeyin üzerinde bir gelir ve refah düzeyinde dengeyi sağlayabilecek yegâne çözüm, "önleyici kontroller" (preventive checks) olarak adlandırdığı, bireylerin nüfus artışını sınırlamak için bilinçli ve gönüllü olarak uyguladıkları davranış ve mekanizmalardır. Bu kontroller arasında geç evlilik, bekârlık, cinsel arzuların kontrolü ve cinsellikle bağlantılı ahlak kurallarının sıkı bir şekilde uygulanması yer almaktadır. Doğum oranını etkin bir şekilde düşürebilecek doğum kontrolü, Malthus tarafından fuhuşla birlikte ahlak dışı görüldüğü için önerilmemiştir (Canterbery, 1995). Malthus, önleyici kontrollerin nüfus artışını sınırlanabileceği ve geçimlik düzeyin üzerinde bir dengeye imkân vereceğini kabul etmekle birlikte, bunların yüksek bireysel disiplin gerektirmesi nedeniyle her yer ve zamanda uygulanamayacağını farkındadır².

Malthus, talep yetersizliğine odaklandığı *Politik Ekonominin İlkeleri'nde* Klasik İktisadın temel varsayımlarına yönelik eleştirel yaklaşımını sürdürmüştür. Napolyon Savaşlarının ardından Britanya'da yaşanan iktisadi bunalımla birlikte emek ve sermayenin istihdamında yaşanan ciddi sorunlar, Malthus'u işsizliğin nedenlerini ve çözüm yollarını araştırmaya sevk etmiştir. Say'ye atfedilen ve piyasalarda genel arz fazlasının olamayacağı, çünkü arz edilen her bir malın, kendi değeri kadar talep oluşturacağı şeklinde anlaşılan piyasalar

¹ Malthus'un denemesinde ortaya koyduğu fikirler; demografi ve nüfus alanındaki çalışmalara öncülük etmiş, İngiltere'de 1801 yılında ilk nüfus sayımının gerçekleştirilmesine yol açmış ve Charles Darwin'in evrim teorisinin yanı sıra katı nüfus kontrolünü amaçlayan sosyal mühendislik çabalarına ve çevreci akımlara esin kaynağı olmuştur (Skousen, 2022: 70).

² Malthus'un nüfus teorisinin tarihsel gerçeklerle ne kadar bağdaştığı konusunu ele alan akademik çalışmalarda (Örneğin Robbins, 1967; Wriggley, 1988; Madsen et al., 2019; Fernandez-Villaverde, 2001; Sharp et al., 2012) ortaya çıkan ortak noktalar, Malthus'un nüfus teorisinin sanayi öncesi tarım toplumlarındaki durgunluk ve gelir düzeyini açıklamakta başarılı olduğu, ancak sanayi devrimiyle birlikte teknolojik ilerleme, enerji çeşitliliği, verimlilik artışı ve doğum kontrolünün yaygınlaşması gibi gelişmelerin Malthus'un öngörülerini geçersiz hale getirdiğidir.

yasasının gerçekliğini sorgulayan Malthus, klasik yaklaşımın uzun dönem denge analizinin doğruluğunu kabul etmekle birlikte, kısa döneme odaklanmanın doğru iktisat politikalarının oluşturulmasında ve politika yapıcıları yönlendirmede daha iyi sonuçlar vereceği görüşündedir (O'Leary, 1942). Malthus'un kısa döneme atfettiği önem, efektif talep konusunda da kendini gösterir. Malthus'a göre efektif talep yetersizliği, ekonomide arz edilen malların tamamının satın alınması için yeterli talebin oluşmaması durumunu ifade eder. Bu yetersizlik, özellikle gelir dağılımındaki eşitsizlikten ve yüksek gelir gruplarının tüketim eğiliminin düşük olmasından kaynaklanır. Yüksek gelir gruplarının (mülk sahipleri ve sermayedarlar) gelirlerinin büyük bir kısmını tasarruf etmesi ve düşük gelir gruplarının (işçiler) tüketim talebinin ekonomiyi canlı tutmaya yetmemesi, üretilen malların piyasada yeterince talep görmemesine ve genel bir arz fazlasına neden olur. Böyle bir ortamda yatırımlar azalır, üretim daralır, işsizlik artar. Bu itibarla, Malthus gelir dağılımını yalnızca üretimin bir sonucu olarak değil, aynı zamanda üretimi şekillendiren temel bir faktör olarak görmüştür. Yüksek istihdam ile uyumlu bir gelir dağılımı olmadığı zaman efektif talep yetersiz kalmakta ve üreticiler üretim için gerekli motivasyonu kaybetmektedirler. Malthus, yazılarında sıklıkla üretme gücü (power to produce) ile üretme isteği (will to produce) arasındaki –diğer bir deyişle üretim araçları (means of production) ile üretim motivasyonu (motive to produce) arasındaki– ayrımı vurgulamış; toprak, emek ve sermaye açısından zengin ekonomilerin bile efektif talebin yetersiz olması durumunda üretme motivasyonundan ve isteğinden mahrum kalacaklarını düşünmüştür. Malthus'a göre üretimi etkilemekte tüketim kadar güçlü başka bir dolaylı belirleyici yoktur. Yüksek üretim düzeyinde bir denge için yeterli bir efektif talep düzeyi, yeterli bir efektif talep düzeyi için ise bu düzeyle uyumlu bir gelir dağılımı gereklidir. Bu açıdan, Malthus'un, kendisi doğrudan bu ifadeleri kullanmamış olsa da gelir dağılımını adeta bir üretim faktörü olarak gördüğünü (Pullen 2001) ve makro-iktisadi dengenin hangi üretim düzeyinde gerçekleşeceğini belirlediğini düşündüğünü söylemek yanlış olmaz.

Malthus'un efektif talep yetersizliğinin eşitsiz gelir dağılımından kaynaklandığını fark etmiş olmasına karşın, efektif talebi artırmak için daha eşitlikçi bir gelir dağılımı önerisinde bulunmamış, aksine mülk ve sermaye sahibi sınıfların daha çok tüketim harcaması yapmaları gerektiğini ifade etmiş olması, mülk sahibi sınıfı uygarlaştırıcı bir güç (a civilizing force) ve sosyal ve siyasal istikrar unsuru olarak görmesinin bir sonucudur (Spiegel 1991). Malthus, varlıklı sınıfların harcamalarını artırmadığı durumlarda, efektif talebin artırılması için vergi oranlarının düşürülmesi yerine, vergilerle finanse edilen kamu yatırımlarının (public works) artırılması politikasını savunmuştur. Sonuç olarak, Malthus'un efektif talep anlayışı, talep yetersizliğinin ekonomik denge üzerindeki olumsuz etkilerini azaltacak politikaların önemini vurgulamış ve bu fikirler, 20. yüzyılda Büyük Bunalımın da etkisiyle 1930'lu yıllardan itibaren önem kazanmış (Dillard, 1953) ve düşük istihdam dengesine odaklanan Keynesyen İktisat Teorisine de ilham kaynağı olmuştur.

David Ricardo: Bölüşüm ve Durağan Durum Dengesi

David Ricardo (1772-1823), Klasik İktisat geleneğinin en önemli temsilcilerinden biri olarak, özellikle gelir dağılımı, toprak rantı, emek değer teorisi ve uluslararası ticaret alanındaki katkılarıyla tanınmış ve iktisadi dengenin işleyişine dair özgün katkılar sunmuştur. İktisadi düşüncesini Adam Smith'in piyasa mekanizması ve doğal fiyat kavramları üzerine inşa eden Ricardo'nun iktisadi dengeye ilişkin görüşlerini şekillendiren önemli faktörlerden biri de Malthus ile giriştiği tartışmalar olmuştur. Malthus'un efektif talep yetersizliği yaklaşımı, ekonomide genel arz fazlasının (general gluts) oluşabileceğini savunurken, Ricardo, Klasik İktisat'ın temel ilkelerine bağlı kalarak bu görüşe karşı çıkmış ve piyasaların kendi içinde dengeye ulaşacağını ileri sürmüştür. İkili arasındaki bu tartışma, Klasik İktisat içindeki en

önemli denge tartışmalarından biri olarak görülmektedir (Pancoast, 1943; Sowell, 1963; Dorfman, 1989; Aronoff, 2016).

Ricardo'nun denge analizine en büyük katkısı, uzun dönem dinamiklerine yaptığı vurgudur. Klasik İktisatçılar arasında kısa vadeli dalgalanmalardan çok uzun dönemli eğilimlere odaklanan Ricardo, özellikle sermaye birikimi, gelir dağılımı ve toprak rantı gibi unsurların iktisadi denge üzerindeki etkilerini analiz etmiştir. Ricardo'nun analizinde denge, statik bir kavram olmaktan çok, uzun vadeli değişimler içinde şekillenen bir süreçtir (Rankin, 1980). Özellikle, rant teorisi ve durağan durum (stationary state) analizi, dengenin zaman içinde nasıl değişebileceğini açıklayan önemli katkılar arasında yer almaktadır. Ricardo'nun ekonomik denge konusundaki temel fikirleri, 1817 yılında yayınlanan *Politik Ekonominin ve Vergilendirmenin İlkeleri [The Principles of Political Economy and Taxation]* adlı eserinde detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Bu çalışmada Ricardo, gelir dağılımına yoğunlaşarak, toplam üretimin farklı üretim faktörlerine sahip olan üç temel sınıf (işçiler, kapitalistler ve toprak sahipleri) arasında nasıl bölüşüldüğünü analiz etmiştir.

Ricardo'nun analizinde ekonominin uzun dönem dengesi gelir dağılımının zaman içindeki evrimi ile yakından ilişkilidir. İşçilerin ücret, kapitalistlerin kâr ve toprak sahiplerinin rant gelirlerinin düzeyleri ve bunların birbirlerine oranlarındaki değişimler, ekonomiyi uzun dönem dengeye götüren mekanizmaların anlaşılması açısından elzemdir. Ricardo, toprak sahiplerinin gelirlerini açıklayan diferansiyel rant teorisini, tarımsal üretim için kullanılan topraklar arasında bulunan verimlilik farklarına ve aynı toprakta üretimin artırılması çabalarının ürün başına daha fazla emek ve sermaye kullanımına yol açmasına (verimlilik düşüşüne) dayandırmıştır (Brue, 1993). Ricardo'ya göre tarımsal kullanıma ilk olarak en verimli topraklar açılır ve üretim buralarda yoğunlaşır. Zamanla artan nüfus ve gıda talebi nedeniyle daha az verimli topraklar da üretime dahil olur. Bu süreçte en son kullanıma açılan toprak parçası olan marjinal arazi, üzerinde tarım yapılan en düşük verimli topraktır. Buradan elde edilen ürünün satış geliri, sadece üretim maliyetlerini (işçilik ve sermaye maliyetlerini) karşılamaya yeter ve marjinal toprak sahibine ödenecek bir artık değer (rant) kalmaz. Tarımsal üretimde kullanılan diğer (daha verimli) topraklar ise marjinal araziden elde edilen gelirin üzerinde gelir sağladıkları miktarda rant oluştururlar. Örneğin, marjinal araziden 20 birim ürün elde edilebiliyorsa, 50 birim ürün sağlayan daha verimli bir toprak için 30 birimin piyasa değeri kadar toprak sahibine ödenecek rant oluşur. Toprak rantı, zamanla genişleyen tarımsal üretimle birlikte artış gösterir. Daha fazla arazi tarıma açıldıkça ve düşük verimli topraklar kullanıldıkça, yüksek verimli topraklar üzerindeki rant yükselir. Ricardo ayrıca, aynı araziye daha fazla emek ve sermaye yatırıldığında azalan verimler yasasının devreye gireceğini ve bu durumun rantın yükselmesine neden olacağını belirtir. Ricardo'ya göre rant, tarım ürünlerinin fiyatını belirlemez, tam tersine fiyatlar rantı belirler. Ürün fiyatlarının artışı, daha az verimli toprakların tarıma açılmasına ve rantın artmasına neden olur.

Üretim maliyetlerinin iki ana unsurundan biri olan işçi ücretleri konusunda ise Ricardo, Adam Smith'in izinden giderek, kısa dönemde emek arz ve talebi tarafından belirlenen piyasa ücretlerinin uzun dönemde doğal ücret seviyesine doğru evrileceğini düşünmüştür. Ricardo'da doğal ücret seviyesi, işçilerin ve ailelerinin temel geçimlerini sağlamalarına imkân veren bir geçimlik ücret (subsistence wage) seviyesidir ve Malthus'un nüfus yasasıyla yakından ilişkilidir (Tucker, 1961). Eğer işçi ücretleri bu seviyenin üzerine çıkarsa, işçilerin daha fazla çocuk sahibi olmalarına ve yetiştirmelerine uygun koşullar oluşur ve nüfus artar. Bu durum işgücü arzını artırarak uzun dönemde ücretlerin tekrar düşmesine yol açar. Ters durumda, yani ücretlerin geçimlik ücret seviyesinin altına düşmesi durumunda ise işçilerin yaşam koşulları kötüleşir, ölüm oranları artar ve nüfus azalır. Sonuçta işgücü arzı daralır ve ücretler yeniden yükselmeye başlar. Bu döngü, ücretlerin uzun dönemde işçilerin ancak temel ihtiyaçlarını

karşılayabileceği ve nüfusun stabil kalmasını (azalmamasını ve artmamasını) sağlayacak kadar çocuk sahibi olmalarına imkân veren geçimlik seviyede kalmasını sağlar.

Ricardo, üretim maliyetlerinin diğer ana unsuru olan kârı, üretiminden rant ve ücretler ödendikten sonra kalan artık kısım olarak tanımlamıştır. Bu nedenle Ricardo'ya göre kâr oranları, ücretler ve rantlarla ters orantılı bir ilişkiye sahiptir. Ücretler yükseldiğinde kârlar azalır, ücretler düştüğünde ise kârlar artar. Aynı şekilde, tarımsal üretim genişlediğinde toprak rantlarının artması da kârların gerilemesine yol açar. Uzun dönemde ekonomik gelişmenin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan nüfus artışı, gıda maddeleri talebini ve fiyatlarını artırarak bir yandan daha düşük verimli tarım arazilerinin tarıma açılmasına ve dolayısıyla arazi rantlarının yükselmesine, bir diğer yandan da geçimlik ücret seviyesinin (işçilerin ve ailelerinin hayatta kalabilmeleri için gereken gıda maddelerini almalarına imkân tanıyan ücret seviyesinin) artması nedeniyle işçi ücretlerinin yükselmesine yol açar. Rantların ve ücretlerin artması, kapitalistlerin elinde kalan artık değer azalmasına ve kâr oranlarının düşmesine neden olur.

Ricardo'nun analizi, uzun dönemde kâr oranlarının düşmesinin doğal bir sonucu olarak sermaye birikiminin, yatırımların ve büyümenin yavaşlamasıyla birlikte ekonominin durağan durum dengesine ulaşacağını öngörmektedir. Bu denge, kapitalist sistemin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkar ve temel nedeni tarımsal üretimde azalan verimler yasası ile toprak rantlarının artmasıdır. Ekonominin uzun dönem dengesinde, işçi ücretleri asgari geçimlik seviyede tıkanmış, toprak rantları en yüksek seviyeye ulaşmış, kâr oranları asgari seviyeye inmiş ve iktisadi büyüme durma noktasına gelmiştir. Ricardo'ya göre, bu durağan durum dengesine giden gelişme süreci kaçınılmazdır. Teknolojik ilerlemeler ve sermaye birikimini artıran gelişmeler, durağan durum dengesine ulaşılmasını bir süre geciktirebilir, ancak önleyemez. Örneğin, üretkenliği artıran yeni tarım teknikleri geliştirilirse, tarımsal verimlilik artar ve rant baskısı azalır. Böylece kâr oranlarının düşme eğilimi yavaşlatılabilir ve iktisadi büyüme bir süre daha devam edebilir (Stigler, 1952). Ancak iktisadi büyüme süreci eninde sonunda, kârların asgari düzeyde seyrettiği ve yatırım yapmanın kârlı olmaktan çıktığı durgunluk noktasına ulaşır. Ricardo'nun ekonominin uzun dönemde ulaşmasını öngördüğü bu durağan durum dengesi, sosyo-ekonomik açıdan toplumun geleceğine yönelik son derece karamsar bir tablo çizmektedir. Bu tabloda, nüfusun çoğunluğunu oluşturan işçiler, sadece hayatta kalmalarına imkân veren geçimlik ücretleriyle sonsuza dek mutlak yoksulluk sınırında yaşamak zorundadır. İktisadi gelişmenin sürükleyicisi kapitalist/girişimci sınıf ise çok düşük kâr oranlarıyla yetinmekte ve ekonominin geleceğine dönük hiçbir olumlu beklentileri olmadığı için yeni yatırım yapma arzu ve kararlılığından yoksundur. Buna karşın üretim sürecinde hiç çaba göstermeyen ve hiçbir fedakarlığa katlanmayan toprak sahipleri, yaratılan ürünün büyük bir kısmını rantlar yoluyla ele geçirmekte ve hakketmedikleri yüksek bir refah düzeyine ulaşmaktadırlar (Claire, 2013). Ricardo'nun bu görüşleri, kapitalist ekonominin uzun vadeli yapısını anlamak açısından önemli bir teorik çerçeve sunmuş ve sonraki iktisatçılar için temel bir referans noktası olmuştur. Öte yandan, içerdiği karamsar bakış açısı nedeniyle iktisadın toplum için olumlu değil, aksine kaçınılmaz olumsuz sonuçlar öngören bir disiplin olarak algılanmasına ve kasvetli bilim (dismal science) olarak anılmasına katkıda bulunmuştur.³

³ İktisadın "kasvetli bilim" (dismal science) olarak anılması, 19. yüzyılda İskoç yazar ve tarihçi Thomas Carlyle tarafından ortaya atılmış bir ifadedir. Carlyle, 1849'da kaleme aldığı bir yazıda bu terimi, özellikle Thomas Malthus'un uzun vadede kıtlık ve yoksulluğu öngören nüfus teorisine yönelik eleştirileri çerçevesinde kullanmıştır (Dixon, 2006, s. 32). Ricardo'nun kâr oranlarının düşme eğilimi ve ekonominin durgunluğa ulaşacağı yönündeki görüşleri de bu karamsar tabloyu desteklemiş ve iktisadın toplumun genel refahını değil, kaçınılmaz ekonomik sınırlamaları vurgulayan bir bilim dalı olarak algılanmasına katkıda bulunmuştur.

John Stuart Mill: Ekonominin Kısa Dönem Dengesizlikleri ve Uzun Dönem Dengesi

Klasik İktisat okulunun son büyük iktisatçısı olan John Stuart Mill (1806-1873), denge kavramını Say'ye atfedilen piyasalar yasası ve durağan durum (stationary state) bağlamında ele almıştır. Mill, Adam Smith ve David Ricardo'nun görüşlerini büyük ölçüde benimsemekle birlikte, piyasa mekanizmasının her koşulda dengeyi sağlayacağı düşüncesine karşı çıkmış ve özellikle genel arz fazlası (general glut) tartışmalarına dair katkılar sunmuştur. Mill'in genel arz fazlasından kaynaklanan kısa dönem dengesizlikler ve ekonominin uzun dönem durağan durum dengesi konularındaki görüşleri en geniş şekilde 1848 yılında yayımlanan *Politik Ekonominin İlkeleri ve Sosyal Felsefeye Uygulamaları [Principles of Political Economy with Some of Their Applications to Social Philosophy]* adlı eserinde ele alınmaktadır (Bladen, 1949).

Mill, Say'ye atfedilen ve “her arz kendi talebini yaratır” şeklinde özetlenerek piyasalarda genel arz fazlasının olamayacağı şeklinde anlaşılan piyasalar yasasının kısa dönemde geçerli olamayacağı durumlar konusunda iki temel argüman ortaya koymaktadır. Bunlardan ilki, istifleme (hoarding) durumunun mümkün olabileceğini kabul etmiş olmasıdır. Mill en önemli eseri olan *Politik Ekonominin İlkeleri*'nde tasarruf kelimesinin, tasarrufların tüketilmediği anlamına gelmediğini söylemekle kalmamış, tüketimin geciktirilmesi anlamına da gelmediğini eklemiştir. Mill'e göre tasarruf, tasarrufa konu olan malların tasarrufu yapan kişinin dışında başkaları tarafından tüketilmesi şeklinde anlaşılmalıdır. Mill'in anladığı anlamda tasarruf istiflemeyi içermez. Mill, sadece gelecekte kullanılmak üzere ayrılan malların tüketilmediğini ve bunların istiflenen mallar olduğunu belirtmiştir (Mill, 1848/1909). Balassa'nın (1959) da ifade ettiği gibi, modern terminolojideki tasarruf, Mill'in kullandığı anlamda hem tasarrufu hem de istiflemeyi içermektedir. Daha açık bir ifadeyle, Mill'e göre tasarruf edilen mallar anında ya da çok kısa bir zamanda yatırıma dönüşerek tüketilir; istiflenen mallar ise hemen tüketilmez, daha sonra tüketilmek için bekletilir. Bu anlamda istiflenen malların arz talep dengesini sağlayacak denge fiyatının üzerinde yüksek fiyatlarla satışı sunulan, ama satılamayan malları içerdiğini kabul ettiğimizde bu mallarda arz fazlasının ya da talep yetersizliğinin ortaya çıkması kolayca anlaşılabilir.

Mill'in kısa dönemde arz fazlasının ortaya çıkmasını açıklamaya yönelik daha kapsamlı ve güçlü olan ikinci argümanı ise itibari paranın ve kredi sisteminin, parasal genişlemeye ve spekülatif harcamalara imkân vermesiyle yakından bağlantılıdır. Yatırımcılar ve tüccarlar, makul olsun ya da olmayan herhangi bir nedenden ötürü bazı malların arzının bu mallara olan talebi yakın gelecekte karşılayamayacağını düşündüklerinde bu mallardan daha fazla sipariş etme eğilimine girerler. Üreticiler bu malların üretimini, ithalatçılar da ithalatını artırmak isterken, spekülâtörler beklenen fiyat artışından kâr sağlamak amacıyla malları stoklamaya başlarlar. Bu etkilerle söz konusu malların fiyatları artarken, üreticiler ve spekülâtörler genişleyen üretimi ve artan spekülasyonu kısmen kendi fonlarıyla kısmen de borçlanarak (kredilerle) finanse ederler. Aşırı üretim ve spekülasyon dalgası, piyasada daha gerçekçi beklentilerin etkili olmaya başlamasının da etkisiyle, yavaşladıktan ve fiyatlar durgunlaştıktan sonra bile spekülâtörler ellerindeki malları fiyatları düşürerek satmak istemezler ve stoklarını eritmekten kaçınırlar. Haftalar ve hatta bazen aylar süren –yükselme ve çöküş arasındaki– bu ara dönemde, spekülâtörler faaliyetlerini kredilerle finanse etme imkanına sahip oldukları için, fiyatlar denge fiyatının üzerinde yüksekte kalmaya devam eder. Kredi genişlemesinin en önemli bölümünün vuku bulduğu bu dönem, talep yetersizliği ya da diğer bir deyişle arz fazlası şeklinde ortaya çıkan bir dengesizlik halidir. Mill, yeni dengenin nasıl yeniden tesis edileceğine dair ayrıntılı bir analiz sunmamış olmasına karşın, piyasalardaki bu dengesizliğin geçici olduğunu ve fiyat değişikliklerinin yeni bir dengeye yol açacağını ifade etmiştir (Balassa,

1959). Mill'in bu görüşleri, piyasa ekonomisinin kısa vadede istikrarsız olabileceğini ve finansal sistemin reel ekonomi üzerinde belirleyici bir etkisi olduğunu göstermiş ve modern iktisat teorilerinde finansal krizlerin doğasını anlamak açısından önemli bir temel oluşturmuştur.

Ekonominin uzun dönem dengesi konusunda Mill, büyük ölçüde Ricardo'yu izlemiş ve iktisadi büyümenin sonsuza kadar süremeyeceğini, nihayetinde bir durağan duruma ulaşacağını kabul etmiştir. Ricardo'da olduğu gibi, ekonomiyi durağan duruma götüren süreçte kâr oranlarının düşmesi, nüfus artışı ve özellikle tarımda etkili olan azalan verimler yasası Mill'in analizinde de önemli rol oynar. Ekonomide rekabetin artması, sermaye birikiminin yoğunlaşması, nüfus artışı nedeniyle daha fazla doğal kaynağa ihtiyaç duyulması ve doğal kaynakların verimliliğinin azalması, uzun vadede kâr oranlarının düşmesine yol açar. Artan sermaye birikimi ile birlikte bir yandan piyasada daha fazla firma rekabet eder ve kâr marjı azalırken diğer yandan azalan verimler yasası devreye girer, her ek yatırımın getirisi zamanla düşer ve sermaye sahipleri için yeni yatırımlar daha az cazip hale gelir. Kâr oranlarının çok düşük düzeylere gelmesi, yatırımları ve dolayısıyla iktisadi büyümeyi yavaşlatarak durma noktasına ve nihayetinde durağan durum dengesine getirir. Mill'e göre teknolojik ilerlemeler ve üretim tarzındaki gelişmeler, kâr oranlarının ve yatırımların bir süre daha iktisadi büyümeye imkân verecek düzeylerde kalmasını sağlayarak durağan duruma ulaşılmasını geciktirebilse de durağan durumun kaçınılmazlığını ortadan kaldıramaz.

Mill, ekonominin durağan duruma ulaşmasının kaçınılmaz olduğunu kabul etmekle birlikte, nüfus artışının kontrol altına alınması kaydıyla, bu sürecin ekonomik ve toplumsal açıdan olumsuz bir gelişme olarak değerlendirilmemesi gerektiğini düşünmüştür. Bu bakımdan ekonominin uzun dönem dengesi konusunda karamsar tablolar çizen Malthus ve Ricardo'dan önemli ölçüde ayrılan Mill'e göre, iktisadi büyümenin durması ve durağan dengeye ulaşılması, toplumsal refahın yeniden şekillendirilmesi için bir fırsat sunabilir, toplumu aşırı üretim ve tüketim baskılarından kurtararak insanların daha sürdürülebilir ve adil bir ekonomik yapıya yönelmelerini sağlayabilir. Kapitalist sistemde uzun vadede sermaye sahiplerinin artan rekabet ve düşen kâr oranları nedeniyle daha az avantajlı hale geleceğini ve işçilerin ekonomik güçlerinin görece artabileceğini öne süren Mill, iktisadi refahın yalnızca büyüme ve sermaye birikimi üzerinden değil, daha iyi ücretler, kooperatif mülkiyet modelleri (Levy, 1981) ve devletin sosyal politikaları yoluyla (Kurer, 1989) sağlanabileceğini öngörmüştür. Bu açıdan Mill için durağan durum, ekonomik bir kriz ya da gerileme anlamına gelmez; aksine, insanlığın maddi büyümeye bağımlı olmadan daha nitelikli bir yaşam sürdürebileceği yeni bir aşamadır. Mill, iktisadi büyüme yavaşladığında bireylerin daha fazla boş zamana sahip olacağını, sanatsal ve entelektüel faaliyetlerin gelişeceğini ve insanların maddi kazanç yerine manevi ve kültürel değerlere yönelerek yaşam kalitelerini artıracaklarını savunmuştur. Mill'e göre, toplumun ilerlemesi yalnızca üretim ve tüketim artışıyla değil, ahlaki ve entelektüel gelişimle de mümkündür.

Durağan durumun çevresel etkileri konusunda da Mill, Klasik İktisatçılar arasında öne çıkan bir figürdür. Mill sürekli büyümeye dayalı bir ekonominin, doğal kaynakları sürdürülemez bir hızda tüketeceğini ve çevresel bozulmayı kaçınılmaz hale getireceğini; bununla birlikte, nüfus artışının durdurulması şartıyla, durağan durum dengesine ulaşılmasının, insanları doğayla uyum içinde yaşamaya teşvik edebileceğini ve iktisadi faaliyetlerin çevresel etkilerinin kontrol altına alınmasını sağlayabileceğini düşünmüştür. Nüfus artışının bilinçli doğum kontrolü, eğitim ve sosyal reformlar aracılığıyla durdurulması, sadece doğal kaynaklar üzerindeki baskıyı azaltmakla kalmayacak, işçi ücretlerinin yüksek bir düzeyde kalmasının yanı sıra daha iyi çalışma koşullarına ve sosyal refahın gelişimine yol açabilecektir. Mill'in ekonominin uzun dönemde kaçınılmaz olarak ulaşacağını düşündüğü durağan durum dengesini,

sosyal adaletin sağlanması, çevresel sürdürülebilirliğin korunması ve insanların daha anlamlı bir yaşam sürmeleri için bir fırsat olarak gören bakış açısı, günümüzde sürdürülebilir kalkınma (O'Connor, 1997), gelir adaleti ve refah ekonomisi gibi konularda etkili olmaya devam etmektedir.

Sonuç

Klasik İktisat düşüncesi, piyasa mekanizmasının işleyişine duyduğu güven ile ekonomik denge kavramını merkezine alan bir yapı sunmuştur. Adam Smith'ten John Stuart Mill'e kadar uzanan Klasik İktisat Geleneği içinde denge, bireylerin rasyonel kararlar aldığı ve serbest piyasanın kendi kendini düzenlediği bir sistemde doğal bir sonuç olarak ele alınmıştır. Smith, görünmez el metaforu ve doğal fiyat teorisiyle, bireylerin kendi çıkarları peşinde koşarken aynı zamanda toplumsal refaha da hizmet edebilecekleri düşüncesini öne sürmüş, devlet müdahalesine gerek kalmaksızın rekabetin sağladığı fiyat mekanizmasının uzun dönemde dengeyi koruyacağı fikrini işlemiştir. Bu yaklaşım, Klasik İktisadın iyimser ve özgürlükçü bakışının temelini oluşturmuştur. Jean-Baptiste Say, piyasalar yasasıyla (Say yasası) ekonomide genel bir arz fazlasının ortaya çıkamayacağını savunarak Smith'in anlayışını desteklemiş, ancak piyasaların kısa dönemde dengesizlik yaşayabileceğini de kabul etmiştir. Bu noktada, talep yetersizliğinin geçici olabileceğine ve fiyat mekanizmasının esnekliği sayesinde üretim ile tüketim arasında uyumun kendiliğinden sağlanacağına inanan klasik şablonu sürdürmüştür.

Thomas Robert Malthus, nüfus teorisi ve etkisiz talep eleştirisiyle, klasik dengenin iyimser yönlerine karşı daha karamsar bir tablo çizmiştir. Malthus'a göre kısa dönemde efektif talep yetersizliği, ekonomide genel arz fazlasına yol açarak işsizliği tetiklerken, uzun dönemde nüfus artışı toplumun büyük kısmını geçimlik ücret düzeyinde bir dengeye mahkûm edebilecektir. Malthus, klasik dengenin kendiliğinden ve sürekli olamayacağına dair ilk ciddi itirazlardan birini getirmiş, böylece piyasa mekanizmasının otomatik istikrar sağlayıcı rolünü sorgulamaya açmıştır.

David Ricardo ise denge kavramını bölüşüm teorisi çerçevesinde ele almış ve ekonominin uzun vadede kaçınılmaz olarak durağan durum dengesine ulaşacağını öngörmüştür. Ricardo'ya göre, kapitalist sistemin içsel dinamikleri, sermaye birikiminin azalmasına ve kâr oranlarının düşmesine yol açarak büyümeyi durduracaktır. Ricardo'nun bu analizleri, Klasik İktisat içinde ekonomik dengeyi uzun vadeli bir süreç olarak ele alan yaklaşımların en sistematik örneklerinden birini oluşturmuştur. John Stuart Mill ise Klasik İktisatçılar arasında daha esnek bir denge anlayışı geliştirmiş, Say yasasına yönelik eleştirileri ve durağan durum kavramına getirdiği yeni boyutlarla denge kavramına daha kapsamlı bir çerçevede yaklaşmıştır. Mill, Ricardo gibi, iktisadi büyümenin kaçınılmaz bir şekilde sona ereceğini kabul etmekle birlikte, durağan durumun sosyal ve çevresel faydalar sağlayabileceğini savunarak Klasik İktisadın denge anlayışına daha normatif bir boyut eklemiştir.

Klasik İktisatta denge, piyasaların kendi iç dinamikleriyle sağlanan bir durum olarak görülse de, bu düşünce ekolü içinde de farklı yaklaşımlar ve eleştiriler ortaya çıkmıştır. Malthus'un etkisiz talep eleştirisi ve Mill'in kısa dönem dengesizliklerine yönelik tespitleri, piyasa mekanizmasının her zaman tam işleyiş gösteremeyebileceğini ortaya koymuş, böylece daha sonraki iktisadi düşünce akımları için bir temel oluşturmuştur. Bu çerçevede, Klasik İktisat içinde geliştirilen denge kavramı, yalnızca teorik bir model olarak değil, aynı zamanda piyasa işleyişini anlamak için geliştirilen bir çerçeve olarak ele alınmalıdır.

Klasik İktisadın denge anlayışı, 19. yüzyıl boyunca ekonomi politikalarının şekillenmesinde belirleyici bir rol oynamış ve Neo-Klasik İktisadın temel taşlarından biri olmuştur. Ancak 20. yüzyılda Keynesyen iktisatla birlikte, piyasa mekanizmasının kendiliğinden istikrar sağlayamayabileceği fikri ağırlık kazanmış ve klasik denge anlayışı yeniden tartışmaya açılmıştır. Günümüzde ise, küresel piyasalardaki belirsizlikler, finansal krizler ve ekonomik dalgalanmalar, Klasik İktisatçılar tarafından ortaya konan denge modellerinin sınırlarını ve geçerliliğini yeniden sorgulamamıza neden olmaktadır. Bununla birlikte, Klasik İktisatta denge anlayışı, günümüz iktisadi tartışmalarında hâlâ önemli bir referans noktası olmaya devam etmekte, piyasa işleyişine dair analizlerde temel bir çerçeve sunmaktadır.

Kaynakça

- Akbay, O. S. (2009). Hume'un uluslararası ticarete otomatik akım mekanizması yaklaşımının toplumsal ve felsefi temelleri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23, 1-6.
- Aronoff, D. (2016). The Malthus-Ricardo debate on general glut and secular stagnation. In *A Theory of Accumulation and Secular Stagnation: A Malthusian approach to understanding a contemporary malaise* (pp. 10-43), Palgrave Pivot. https://doi.org/10.1057/9781137562210_2
- Balassa, B. A. (1959). John Stuart Mill and the law of markets. *The Quarterly Journal of Economics*, 73(2), 263-274. <https://doi.org/10.2307/1883724>
- Bannock, G., Baxter, R. E., & Davis E. (1987) Classical economics. In *The Penguin dictionary of economics* (4th ed., pp. 70-72), Penguin Books.
- Baumol, W. J. (1999). Retrospectives: Say's law. *Journal of Economic Perspectives*, 13(1), 195-204. <https://doi.org/10.1257/jep.13.1.195>
- Béraud, A., & Numa, G. (2019). Retrospectives Lord Keynes and Mr. Say: A proximity of ideas. *Journal of Economic Perspectives*, 33(3), 228-242. <https://doi.org/10.1257/jep.33.3.228>
- Bladen, V. W. (1949). John Stuart Mill's principles: A centenary estimate. *The American Economic Review*, 39(3), 2-12. <http://www.jstor.org/stable/1831728>
- Blaug, M. (1997). Say's Law of Markets: What did it mean and why should we care? *Eastern Economic Journal*, 23(2), 231-235. <http://www.jstor.org/stable/40325773>
- Brue, S. L. (1993). Retrospectives: The law of diminishing returns. *Journal of Economic Perspectives*, 7(3), 185-192. <https://doi.org/10.1257/jep.7.3.185>
- Canterbery, E. R. (1995). *The literate economist: A brief history of economics*. HarperCollins College Publishers.
- Carlyle, T. (1849). Occasional discourse on the negro question. *Fraser's Magazine*, 40(240), 670-679.
- Chandra, R. (2004). Adam Smith and competitive equilibrium. *Evolutionary and Institutional Economics Review*, 1(1), 57-83. <https://doi.org/10.14441/eier.1.57>
- Claire, O. S. (2013). *A key to Ricardo*. Routledge.
- Clower, R. W. (2004). Trashing J.B. Say: The story of a mare's nest. In K. V. Velupillai (Ed.), *Macroeconomic Theory and Economic Policy* (pp. 101-110). Routledge.
- Dillard, D. (1953). Ricardo in retrospect. *The Journal of Economic History*, 13(1), 94-101. <https://doi.org/10.1017/S002205070007008X>
- Dixon, R. (2006). Carlyle, Malthus and Sismondi: The origins of Carlyle's dismal view of political economy. *History of Economics Review*, 44(1), 32-38. <https://doi.org/10.1080/18386318.2006.11681227>
- Dorfman, R. (1989). Thomas Robert Malthus and David Ricardo. *Journal of Economic Perspectives*, 3(3), 153-164. <http://doi.org/10.1257/jep.3.3.153>

- Evans Jr, G. H. (1967). The law of demand—The roles of Gregory King and Charles Davenant. *The Quarterly Journal of Economics*, 81(3), 483-492. <https://doi.org/10.2307/1884813>
- Fernández-Villaverde, J. (2001, December 16). *Was Malthus right? Economic growth and population dynamics* (PIER Working Paper No.01-046). Penn Institute for Economic Research. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.293800>
- Hume, D. (1752). *Political discourses*. R. Fleming.
- Jonsson, P. O. (1995). On the economics of Say and Keynes' interpretation of Say's Law. *Eastern Economic Journal*, 21(2), 147–155. <http://www.jstor.org/stable/40325627>
- Kates, S. (1997). On the true meaning of Say's Law. *Eastern Economic Journal*, 23(2), 191–202. <http://www.jstor.org/stable/40325770>
- Kazgan, G. (2014). *İktisadi düşünce veya politik iktisadın evrimi*. On dokuzuncu basım. Remzi Kitabevi.
- Kurer, O. (1989). John Stuart Mill on government intervention. *History of Political Thought*, 10(3), 457–480. <http://www.jstor.org/stable/44797145>
- Levy, M. B. (1981). Mill's Stationary State & the Transcendence of Liberalism. *Polity*, 14(2), 273–293. <https://doi.org/10.2307/3234548>
- Madsen, J. B., Robertson, P. E., & Ye, L. (2019). Malthus was right: Explaining a millennium of stagnation. *European Economic Review*, 118, 51-68. <https://doi.org/10.1016/j.euroecorev.2019.05.004>
- Malthus, T. R. (1798). *An essay on the principle of population, as it affects the future improvement of society, with remarks on the speculations of Mr. Godwin, M. Condorcet, and other writers*. 1st edition. J. Johnson. <https://oll.libertyfund.org/titles/malthus-an-essay-on-the-principle-of-population-1798-1st-ed>
- Malthus, T. R. (1989). *Principles of political economy*. Cambridge University Press. (Original work published 1820)
- Malthus, T. R. (2018). *An essay on the principle of population: The 1803 edition*. Yale University Press. (Original work published 1803)
- McGee, R. W. (1989). The economic thought of David Hume. *Hume Studies*, 15(1), 184-204. <https://doi.org/10.1353/hms.2011.0475>
- Mill, J. S. (1909). *Principles of Political Economy with some of their Applications to Social Philosophy*, 7th ed., ed. William James Ashley, Longmans, Green and Co. (Original first edition published 1848) <https://oll.libertyfund.org/titles/mill-principles-of-political-economy-ashley-ed>
- Myers, M. L. (1976). Adam Smith's concept of equilibrium. *Journal of Economic Issues*, 10(3), 560-575. <https://doi.org/10.1080/00213624.1976.11503361>
- O'Connor, M. (1997). John Stuart Mill's utilitarianism and the social ethics of sustainable development. *The European Journal of the History of Economic Thought*, 4(3), 478–506. <https://doi.org/10.1080/10427719700000063>

- O'Leary, J. J. (1942). Malthus and Keynes. *Journal of Political Economy*, 50(6), 901-919. <https://doi.org/10.1086/255968>
- Otteson, J. (2018). *The essential Adam Smith*. Fraser Institute.
- Pancoast, O. (1943). Malthus versus Ricardo: the effects of distribution on production. *Political Science Quarterly*, 58(1), 47-66. <https://doi.org/10.2307/2144427>
- Pullen, J. M. (2001). Keynes's Criticisms of Malthus, and 'Malthus's Reply': the Concept of Effective Supply, *History of Economics Review*, 34(1), 168-181. <https://doi.org/10.1080/10370196.2001.11733364>
- Rankin, S. C. (1980). Supply and demand in Ricardian price theory: a re-interpretation. *Oxford Economic Papers*, 32(2), 241-262. <https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.oep.a041478>
- Ricardo, D. (2001). *The principles of political economy and taxation*, Batoche Books. (Original work published 1817)
- Robbins (1967) Malthus as an economist. *The Economic Journal*, 77(306), 256-261. <https://doi.org/10.2307/2229303>
- Savaş, V. F. (2000). *İktisatın Tarihi*. 4. Baskı. Siyasal Yayınevi.
- Sharp, P., Strulik, H., & Weisdorf, J. (2012). The determinants of income in a Malthusian equilibrium. *Journal of Development Economics*, 97(1), 112-117. <https://doi.org/10.1016/j.jdeveco.2010.12.004>
- Skinner, A. S. (1967). Say's law: Origins and content. *Economica*, 34(134), 153-166. <https://doi.org/10.2307/2552481>
- Skousen, M. (2022). *The making of modern economics: The lives and ideas of great thinkers*. (4th ed.). Routledge.
- Smith, A. (2010). *The theory of moral sentiments*. Penguin. (Original work published 1759)
- Smith, A. (2013). *The wealth of nations*. Create Space Independent Publishing. (Original work published 1776)
- Sowell, T. (1963). The general glut controversy reconsidered. *Oxford Economic Papers*, 15(3), 193-203. <https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.oep.a040924>
- Spiegel, H. W. (1991). *The growth of economic thought*. Duke University Press.
- Stigler, G. J. (1952). The Ricardian theory of value and distribution. *Journal of Political Economy*, 60(3), 187-207. <https://doi.org/10.1086/257208>
- Tucker, G. S. L. (1961). Ricardo and Marx. *Economica*, 28(111), 252-269. <https://doi.org/10.2307/2601601>
- Wrigley, E. A. (1988). The limits to growth: Malthus and the classical economists. *Population and Development Review*, 14, 30-48. <https://doi.org/10.2307/2808089>

Information About the Article/Makale Hakkında Bilgiler

The Ethical Rules for Research and Publication / Araştırma ve Yayın Etiği

The authors declared that the ethical rules for research and publication followed while preparing the article.

Yazarlar makale hazırlanırken araştırma ve yayın etiğine uyulduğunu beyan etmiştir.

Conflict of Interests/ ıkar atışması

The authors have no conflict of interest to declare.

Yazarlar ıkar atışması bildirmemiştir.

Grant Support/ Finansal Destek

The authors declared that this study has received no financial support.

Yazarlar bu alışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Author Contributions/ Yazar Katkıları

The draft process of the manuscript/ Taslağın Hazırlanma Sreci İ.Y./E.A., Writing The Manuscript/ Makalenin Yazılması İ.Y./E.A., Submit, Revision and Resubmit Process/ Başvuru, Dzeltme ve Yeniden Başvuru Sreci İ.Y.

JATSS, 2025; 7(1), 37-66

First Submission:31.01.2025

Revised Submission After Review:08.03.2025

Accepted For Publication:28.03.2025

Available Online Since:31.03.2025

Research Article

**Persistent Poverty and Employment Linkages in Türkiye: An Evaluation of the
Natural Poverty Level^a**

Buse Güldal^b & Emine Tahsin^c

Abstract

Introduction: This study investigates the relationship between poverty and employment in Türkiye by calculating employment elasticity and examining the changes observed in the available poverty data. Moreover, the phenomenon of "natural poverty" has been examined as a conceptual framework to assess the likelihood of poverty in Türkiye evolving into a self-sustaining condition.

Method: The study is primarily based on poverty, growth and employment linkages based on elasticity calculations.

Results or Findings: The study results indicate a positive relationship between economic growth and employment. However, the decrease in employment growth compared to the previous period has had an amplifying effect on persistent poverty. This change has also contributed to an increase in the rate of natural poverty.

Discussion or Conclusion: This study aims to contribute to the analysis of poverty and employment linkages by conceptualising the notion of natural poverty. The existence of a persistent poverty level is conceptualised by taking into account the employment linkages. Thus, the relationship between unemployment and poverty in Turkey is evaluated within the framework of persistence.

Keywords: working poverty, employment, long-term unemployment rate, persistent poverty, natural poverty rate, poverty and Türkiye

JEL Codes: E01, E24, I32, I38, O4, C23

^a This study is derived from the master's thesis titled "An analysis of poverty in Türkiye: Determinants of persistent poverty from 2006 to 2023" completed by the first author under the supervision of the second author at the Department of Economics, Institute of Social Sciences, Istanbul University.

^b MSc Economics, Independent Researcher, Istanbul/Türkiye, buseguldal@hotmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-4048-4049> (Corresponding Author).

^c Prof. Dr., Istanbul University, Faculty of Economics, Department of Economics, Istanbul/Türkiye, tahsin@istanbul.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0349-2381>

JATSS, 2025; 7(1), 37-66

İlk Başyuru: 31.01.2025

Düzeltilmiş Makalenin Alınışı: 08.03.2025

Yayın İçin Kabul Tarihi: 28.03.2025

Online Yayın Tarihi: 31.03.2025

Araştırma Makalesi

Türkiye Özelinde Sürekli Yoksulluk ve İstihdam Bağlantısı: Doğal Yoksulluk Düzeyinin Ölçümü^a

Buse Güldal^b & Emine Tahsin^c

Öz

Giriş: Bu çalışma, Türkiye'de yoksulluk ile istihdam arasındaki ilişkiyi, istihdam esnekliğini hesaplayarak ve mevcut yoksulluk verilerindeki değişimleri analiz ederek incelemektedir. Ayrıca, yoksulluğun kendini sürdürebilen bir yapıya dönüşme ihtimalini değerlendirmek için kavramsal bir çerçeve olarak “doğal yoksulluk” olgusu ele alınmıştır.

Yöntem: Yapılan çalışma temel olarak büyüme, yoksulluk ve istihdam bağlantısını esneklik hesaplamalarına dayanarak analiz etmektedir.

Sonuçlar ya da Bulgular: Yapılan çalışma sonucunda, ekonomik büyüme ve istihdam arasındaki pozitif ilişki bulunmaktadır. Ancak istihdamdaki değişimin bir önceki döneme oranla azalması, sürekli yoksulluk üzerinde artırıcı bir etki yaratmıştır. Gerçekleşen bu değişim, “doğal yoksulluk” düzeyinin artmasında etkili olmuştur.

Tartışma ya da Yapılan Çıkarımlar: Yapılan bu çalışma ile doğal yoksulluk olgusu kavramsallaştırılarak yoksulluk ve istihdam bağlantılarının analizine katkı sunulması hedeflenmiştir. Süreklilik içeren yoksulluk düzeyinin varlığı istihdam bağlantısı dikkate alınarak kavramsallaştırılmıştır. Böylelikle Türkiye özelinde işsizlik ve yoksulluk arasındaki ilişki sürengelik çerçevesinde değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: çalışan yoksulluğu, istihdam, uzun süreli işsizlik oranı, sürekli yoksulluk, doğal yoksulluk oranı, yoksulluk ve Türkiye

JEL Kodlar: E01, E24, I32, I38, O4,

^a Bu çalışma İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı'nda birinci yazar tarafından ikinci yazarın danışmanlığında tamamlanmış olan “Türkiye'de yoksulluğun analizi: 2006–2023 dönemi sürekli yoksulluğun belirleyicileri” başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

^b İktisat Bilim Uzmanı, Bağımsız Araştırmacı, İstanbul/Türkiye, buseguldal@hotmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-4048-4049> (Sorumlu Yazar)

^c Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İktisat Bölümü, İstanbul/Türkiye, tahsin@istanbul.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0349-2381>

Giriş

Yoksulluk, günümüzde ülkelerin gelişmişlik seviyeleri fark etmeksizin, çeşitli çözüm yolları aranan ancak tam anlamıyla aşılammış ve hala devam etmekte olan kronik bir problemdir. Yoksulluk içerisindeki bireyler, olumsuz dış etkilere karşı daha kırılgan bir yapıya sahiptir. Bu nedenle yoksul bireyler, kendilerini temel haklardan yoksun hissedebilmekte ve iktisadi dalgalanmalara karşı daha savunmasız koşullara sahip olabilmektedirler. Bu durum, yoksulluğun yalnızca ekonomik değil, sosyal bir boyutunun da olduğunu bir göstergesini oluşturmaktadır.

Yoksulluğun kavramsallaştırılması ve yoksulluğun giderilmesine yönelik geliştirilen politikalar, yoksulluk yazınının en yaygın olarak ele aldığı başlıklar arasında yer almaktadır. Yoksulluk kavramı ve ölçümünde kullanılması gereken ölçütlerin belirlenmesi, yoksulluk tanımının oluşturulmasında önem taşımaktadır. Aynı zamanda, yoksullukla mücadele politikalarının oluşturulmasında “başlangıç noktası olarak, temel yoksulluk yaklaşımının belirlenmesi” önemsenmektedir (Şenses, 2019, s.217). Bununla birlikte yoksulluğun nedenlerinin analiz edilmesi yoksulluğu azaltma stratejilerinin kapsamı açısından da önemli bir unsurdur.

Yoksulluk çeşitli nedenlerden kaynaklanabilmektedir. Yoksulluğun nedenleri, maddi etkenlere bağlı olmaksızın, zamana ve mekâna, bakış açısına göre değişkenlik gösterebilmektedir. Yoksulluğun “ekonomik, sosyal ve siyasi açıdan” çeşitli nedenleri bulunmaktadır (Şenses, 2019 s.145). Bu nedenler arasında tanımlanan istihdam koşulları özelde ise “işsizlik”, çalışmanın analiz birimlerinden birini oluşturmaktadır. Türkiye’de de yoksulluk olgusunun ortaya çıkış ve yaygınlaşmasında gelir eşitsizliği ve işsizlik kavramları ön plana çıkmaktadır (Dansuk, 1997; Çalışkan, 2011). Büyümenin sonucu olarak işsizlik düzeyinin azalması, yoksulluktan çıkışta önemli bir faktör olarak değerlendirilmektedir. (Şeker, 2011).

Bu çalışmada, dünya genelinde ve Türkiye’de, yoksulluk düzeyinin, "değişmeyen" ve süreklilik içermesine neden olan koşullar göz önünde bulundurularak, sürekli yoksulluk olgusunun temel alınması amaçlanmaktadır. Buna bağlı olarak, yoksulluk ve işsizlik kavramlarının birbiri ile ilişkisi “süreklilik/süreçlilik” yaklaşımları üzerinden analiz edilmektedir.

Süreklilik gösteren yoksulluk oranı dikkate alındığında, ilgili zaman dilimlerinde büyüme oranlarında yaşanan değişikliklere rağmen yoksulluk düzeyindeki değişimin durağan olabileceği öngörülmektedir. Çalışmada süreçlilik faktörünün öne çıkarılması istenildiğinden, sürekli yoksulluk ve uzun süreli işsizlik oranı dikkate alınmaktadır. Yoksulluğun süreçleşmesi, “doğal yoksulluk” olarak kavramsallaştırılmaktadır. Bu temelde yoksulluk, istihdam ve işsizlik arasındaki ilişki ele alınmaktadır.

Çalışma iki temel bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, sürekli yoksulluğun kapsamı ve genel olarak yoksulluk ve istihdam bağlantısının boyutları tanımlanmaktadır. Bu kapsamda, ekonomik büyüme işsizlik bağlantısı dikkate alınarak, yoksulluk düzeyindeki değişimlerin ne şekilde analiz edildiği dikkate alınmaktadır. Sonraki aşamada, Türkiye yoksulluk yazınında yoksulluk istihdam bağlantısını ele alan çalışmalar özetlenmektedir. İkinci bölümde ise, TÜİK ve Dünya Bankası verileri kullanılarak 2009-2023 yılları arasında sürekli işsizlik, yoksulluk, büyüme verileri arasındaki bağlantılar, esneklik hesaplamaları yolu ile analiz edilmektedir. Bu yolla sürekli işsizlik ve yoksulluk verilerinin değişimi ortaya konmakta, doğal yoksulluk olgusunun kavramsallaştırılması amaçlanmaktadır.

Sürekli Yoksulluğun Kavramsallaştırılması

Yoksulluğun tanımı ve ölçümünde temel alınan kriterlerin belirlenmesi yoksulluğun kavramsallaştırılması açısından önem taşımaktadır. Zaman içerisinde bir ölçüt olarak iktisadi olguların temel alınması ağırlık kazanırken, belli bir refah ölçüsünden yoksun olma durumu yoksulluğun tanımlanmasında öne çıkmaktadır.

Rowntree (1901, s.98), bir birey ya da ailenin temel ihtiyaçlarını karşılayacak yeterli kaynaklara sahip olması olarak tanımladığı “fiziksel etkinliği” sürdürmesi için gereken asgari gelire dayanan bir “yoksulluk sınırı” kavramını ortaya koymuştur (Greve, 2019, s.21). Bu yaklaşım aynı zamanda, yoksulluğun kavramsallaştırılmasında “bir eşik” ölçütün veri alınması açısından da öncül bir kapsama sahiptir (Haveman, 2001).

Townsend (1979) yoksulluğu; “toplumdaki bireylerin, ailelerin ve grupların temel gıda ihtiyaçlarını karşılayamama, toplumsal aktivitelere katılamama ve ait oldukları toplumdaki geleneksel düzeyde yerleşmiş yaşam standardına ulaşabilmenin gerektirdiği kaynaklara sahip olamama durumu” olarak tanımlamaktadır (Townsend, 1979, s.31). En genel haliyle, yoksulluk, bir bireyin günlük hayatını sürdürebilmesi için gerekli olan yemek, barınma, giyim, sağlık vb. gibi zorunlu temel ihtiyaçlarını maddi yetersizlikten dolayı karşılayamaması durumu olarak tanımlanabilmektedir.

Gelir ya da tüketim temelli olarak belirlenen refah ölçütüne ek olarak bireylerin yapabilirlikten yoksun olma durumu yoksulluğun kavramsallaştırılması sürecine farklı bir boyut katmaktadır. Sen’in bireyin yapabilirlikleri yaklaşımının bir yansıması olarak Dünya Bankası yoksulluk tanımında¹ değişikliğe gidilmiştir (Greve, 2019). 1990 sonrası dönemde yoksulluğun kavramsallaştırılması ve ölçülmesine yönelik çalışmaların artmasının da bir sonucu olarak yoksulluğun tanımı ve kapsamına yönelik tartışmalar gündeme gelmiştir. Bu da zaman içerisinde yoksul olma durumunun farklı sınıflandırmalara bağlı olarak analiz edilmeye başlanmıştır.

Yoksulluk içerisinde olma durumu zamansal olarak, statik ve dinamik iki farklı şekilde değerlendirilmektedir. Bununla birlikte mevcut gelir durumuna göre, gelir/harcama ve varlık yoksulluğu olarak iki farklı şekilde sınıflandırılmaktadır.

Dört nesle ayrılan yoksulluk yaklaşımları, zamana bağlı olarak (statik ve dinamik) öncelikle gelir ve harcama durumuna göre ayırt edilmektedir. Daha sonra ise yoksulluk, varlık yoksulluğu üzerinden değerlendirilmektedir (Carter & Barrett, 2006). Birincil nesil yoksulluk yaklaşımındaki ölçüt, statik gelir harcama yoksulluğudur. Birincil nesil yaklaşım, bireyi “yoksul” ve “yoksul olmayan” olarak iki gruba ayırmaktadır. İkinci nesil yaklaşımda, dinamik gelir ve harcama yoksulluğu ilişkisi ele alınmaktadır. İkinci nesil yoksulluk yaklaşımındaki ölçütte, yoksullar “kronik yoksul” ve “geçici yoksul” olarak iki gruba ayrılmıştır. Ancak geçici yoksulların hem yoksul hem de yoksul olmama durumu içerisinde yer alması, her iki gruba dahil olmasını mümkün kılmaktadır. Üçüncü nesil yoksulluk yaklaşımındaki ölçüt, statik varlık

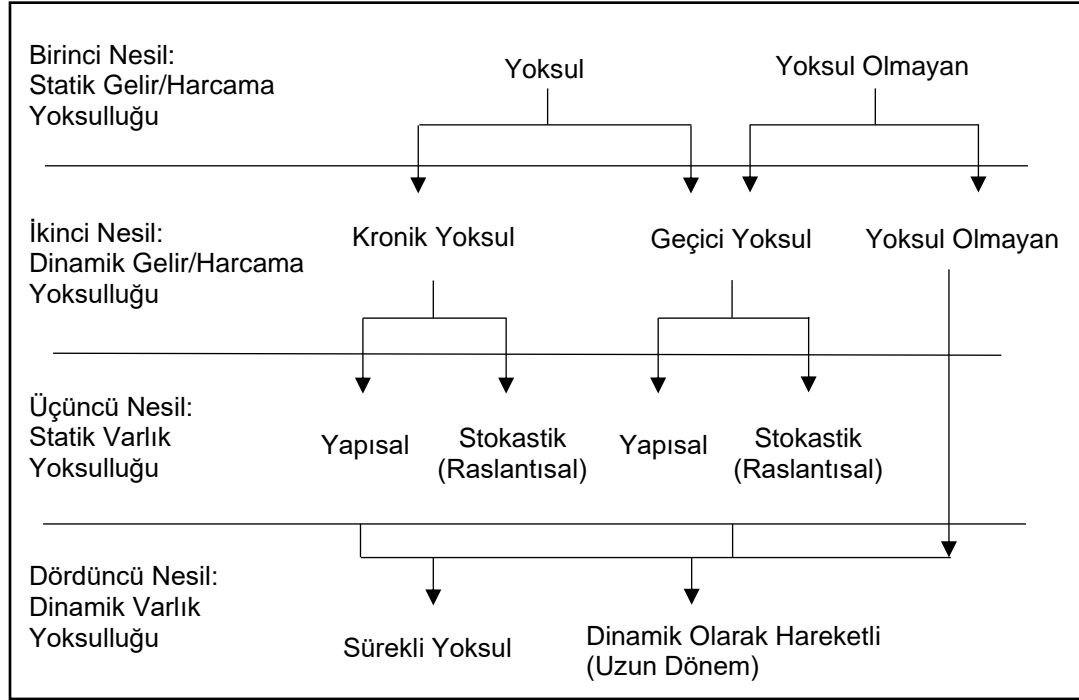
¹ Dünya Bankası, gelir ve tüketim temelli bir yaklaşım kullanarak yoksulluğu, bireylerin veya hanelerin temel ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek asgari gelir veya tüketime sahip olmaması olarak tanımlıyordu (Haughton & Khandker, 2009). A. Sen’in “yapabilirlik(kapasite) yaklaşımı” ile birlikte Dünya Bankası, yoksulluğu sadece gelir düzeyiyle değil, bireylerin temel yetenekleri ve refah göstergeleri üzerinden değerlendirmeye başlamıştır. Günümüzde Dünya Bankası yoksulluğu şöyle tanımlamaktadır: “Yoksulluk, refahta belirgin bir yoksunluktur. Aşırı yoksulluk ise, bireylerin günde 2,15 doların altında bir gelire yaşadığı durumdur. Yoksulluk yalnızca gelir eksikliği değil, aynı zamanda temel hizmetlere erişimdeki eşitsizlikler, eğitime ulaşamama, sağlık hizmetlerinden mahrumiyet ve sosyal dışlanma gibi çok boyutlu faktörleri içeren bir olgudur.” (World Bank, 2024).

yoksulluğudur. Üçüncü nesil yaklaşımlarda, geçici ve kronik yoksulluğun, yapısal mı yoksa stokastik mi; yani yoksulluğun raslantısal olup olmadığına dair bir ayrım yapılmaktadır. Üçüncü nesil yaklaşımlarda, kronik ve geçici yoksulluğun oluşumundaki koşullar temel alınmaktadır. Son olarak, dinamik varlık yoksulluğu olarak kategorize edilen dördüncü nesil yaklaşım ise, sürekli yoksulluk ve dinamik geçişken uzun dönem yoksulluğu olarak sınıflandırılmaktadır (Carter & Barrett, 2006).

Aşağıda yoksulluk ölçütlerine dair alternatif yaklaşımlar Şekil 1’de özetlenmiştir.

Şekil 1

Yoksulluğun Ölçümüne Alternatif Yaklaşımlar

Açıklama. Carter ve Barrett, 2006, s.180.

Şekil 1’de gösterilen yoksulluğun ölçümüne göre, birinci nesil yoksulluk yaklaşımından dördüncü nesil yoksulluk yaklaşımına doğru ilerledikçe, yoksulluk yalnızca ekonomik bir sorun olmaktan çıkarak, derinleşen ve giderek süregelen bir olgu haline gelmektedir. Sürekli yoksulluğun oluşması için, öncelikle gelir ve harcama dengesinde yoksulluğun yaşanması ve devamlı olarak yoksulluk halinde olunması gerekmektedir. Devamlı olarak yoksulluk içerisinde olunması ise kronik bir yoksulluk hali yaratmaktadır. Kronikleşen yoksulluk, zaman içerisinde varlık yoksulluğuna evrilerek sürekli yoksulluk olgusu ile sonuçlanmaktadır. Geçici yoksulluk içerisinde olma durumu ise sürekli yoksulluk olma durumuna dahil olunmayan, ancak uzun dönemli bir yoksulluk hali olarak kategorize edilmektedir.

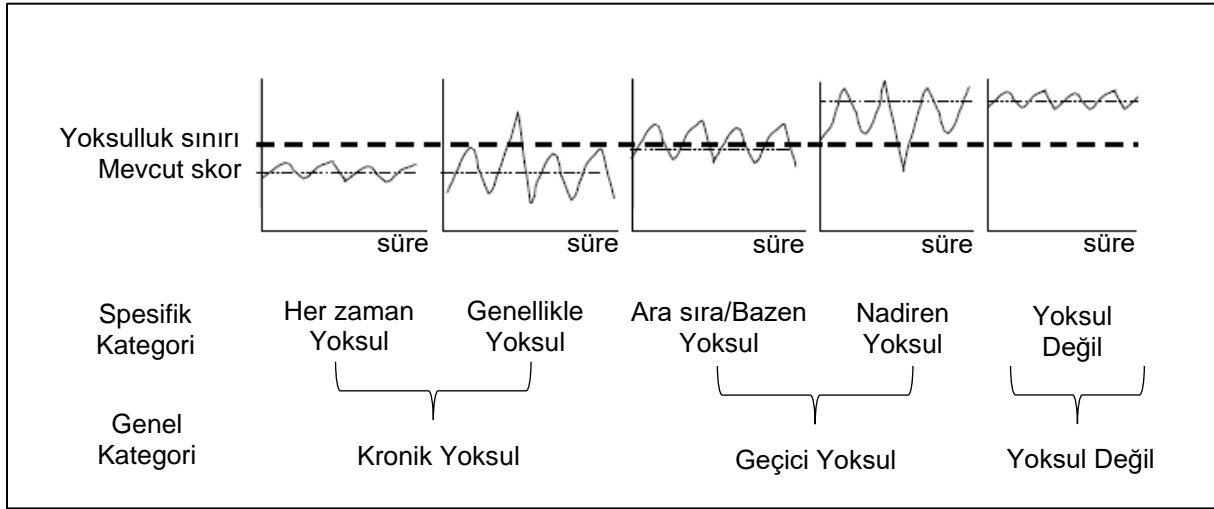
Yoksulluk, yaşanan yoksulluğun süresi ve şiddet düzeyine göre geçici veya kronik olarak iki kategoriye ayrılmaktadır. Bir bireyin kronik yoksul olarak tanımlanabilmesi için “her zaman” veya “genellikle” yoksulluk sınırı altında kalması gerekirken, bir bireyin geçici yoksul olarak tanımlanması için “ara sıra” ve “nadiren” yoksulluk sınırı altında kalması gerekmektedir (Hulme vd., 2001, s.13). Kronik yoksulluk yaşayan bir bireyin yoksulluk kısır döngüsü içerisinde olma ihtimali geçici yoksulluk içerisinde olan bir bireye oranla daha fazladır. Bunun nedeni olarak yoksulluk ve yoksunluk durumunun uzun süre süreklilik göstermesidir. Kronik

yoksulluğu geçici yoksulluk olgusundan farklılaştıran en temel özellik, uzun süreli ve devamlılık içeren bir yapıya sahip olmasıdır (Sağlam & Uğur, 2023).

Kronik yoksulluğun tanımlanmasında, “geçici” olmayan; mutlak bir yokluk durumu içerisinde olma, yoksulluk durumundan çıkılsa bile, kişinin yaşamının çoğunluğunu yoksulluk içerisinde geçirmiş olma kriteri göz önüne alınmaktadır. Kronik yoksul, geçici yoksul ve yoksul olmayan bireylerin kategorizasyonu ise yoksul olunan süreler göz önünde bulundurularak Şekil 2’de gösterilmektedir (Hulme vd., 2001).

Şekil 2

Kronik Yoksul, Geçici Yoksul ve Yoksul Olmayan Bireylerin Kategorize Edilmesi

Açıklama. Hulme vd., 2001, s.13.²

Şekil 2’de görüldüğü üzere, her zaman yoksul ve genellikle yoksul olan bireyler kronik yoksul olarak tanımlanmaktadır. Ara sıra/bazen ve nadiren yoksul olan bireyler ise, geçici yoksulluk sınıflandırmasına dahil edilmektedir. Bazı bireylerin elde ettikleri kazançların süreklilik içermemesi, bireylerin ara sıra/bazen yoksul olma durumu ile sonuçlanabilmektedir. Bundan dolayı, kronik yoksulluk sınıflandırmasına dahil olan bireylerin koşullarının iyileştirilmesi öncelikli olabilmektedir.

Kronik yoksulluğa dair ayırt edici özellikleri Hulme ve Shepherd (2003) şu şekilde maddelere ayırmıştır;

1. Kronik yoksulluğun ayırt edici en belirgin özelliği uzun süreli olmasıdır. Burada beş yıl ve üzeri bir süreden hatta gelecek nesillere de bu yoksulluğun aktarımından bahsedilmektedir.
2. Kronik yoksulluğu tanımlamak için kullanılan spesifik yetenek yoksunlukları (temel insan yeteneklerinden yoksunluk, örneğin okuma-yazma becerisi, zihinsel ve fiziksel sağlık vb.) yapılan çalışmalarda farklılık gösterebilmektedir. Bu nedenle gelir tüketim ölçümlerine başvurulmaktadır. Ancak bu ölçütler kalıcı yoksulluğun

² Verilerin mevcudiyetine bağlı olarak yoksulluk, hanehalkı harcamaları, gelir, tüketim, beslenme ölçüsü, yoksulluk endeksi, yoksulluk ölçüğü veya varlık/sermaye değerlendirmesi açısından değerlendirilebilir. Hulme vd. (2001) tarafından Jalan ve Ravallion’dan (2000) uyarlanmıştır.

ölçümünde yeterli bir bilgi sağlayamamanın yanı sıra gelir ve tüketim, okuryazarlık veya maddi varlıklar gibi ölçütlerin kısa dönemde dalgalanması nedeniyle yoksulluğu geçici bir olgu olarak göstermesi daha olasıdır.

3. Ölçütlerde genel olarak hanehalkı verileri temel alındığı için yoksulluk oranı beklenenden fazla çıkabilmektedir. Örneğin hanehalkında fazla çocuk sayısı vb. etkenler kişi sayısının fazla olması nedeniyle gelir tüketim dengesizliği oluşturarak kişi başına düşen gelirin az gözükmeye sebep olacağından yoksul gruba dahil edilebilirken aynı hane içerisinde hem yoksul hem de zengin bireyler de olabilmektedir.
4. Kronik yoksulluk olgusu, mutlak ve göreceli olarak değerlendirilmesine rağmen, çoğunlukla hatta yapılan çalışmaların neredeyse tamamı, kronik mutlak yoksulluğa odaklanmaktadır.

Bu sınıflandırma üzerinden kronik yoksulluğa, süreklilik içeren yoksulluk biçimlerine ve istihdam bağlantısının önemine dikkat çekilmektedir. Yağub'e (2003 aktaran Hulme & Shepherd 2003, s. 405). göre "kronik göreceli yoksulluktan çıkma durumu, kronik mutlak yoksulluktan, bir ülkenin gelir dağılımının en alt beşte biri diğer bir deyişle ilk %20'lik gelir grubundan, çıkışa göre daha zor olmaktadır".

Yoksulluk ve İstihdam Bağlantısı

Temel ihtiyaç ve hizmetlere erişim eksikliği (gıda, temiz su, eğitim, sağlık hizmetleri), iş imkanlarına ve geçim kaynaklarına erişim eksikliği, siyasi ve politik çatışmalar, sosyal adaletsizlik, makro ekonomi alanında yaşanan sorunlar, küresel ekonomik krizler, hızlı nüfus artışı, doğal afetler, iklim değişikliği, yanlış ekonomi politikaları, toplumsal tabular, yoksulluğun başlıca nedenleri arasında sayılan başlıkları oluşturmaktadır (World Bank, 2004; Şenses, 2019; Myers, 2018). Bu çerçevede istihdam koşulları, yoksulluk ile bağlantılandırılan başlıca nedenlerden biri olarak değerlendirilmektedir. Ancak yoksulluğun kavramsallaştırılmasında gıda temelli harcamalar ağırlık kazanırken, istihdam olgusunun daha geri planda kaldığı görülmektedir. Büyüme, istihdam, yoksulluk bağlantısının irdelenmesi yoksulluk çalışmaları ve yoksulluğun yapısının tanımlanması noktasında önemli hale gelmektedir. Bireylerin sürekli olarak yoksulluk içerisinde olması ve yoksulluk döngüsünü kıramaması ise kronik yoksulluğun oluşmasında etkili olmaktadır (Temiz, 2008).

Zamana bağlı olarak yapılan yoksulluk analizlerinde, sürekli yoksulluk durumunda olma durumu ile istihdam arasında güçlü bir ilişki olduğu vurgulanmaktadır. Yoksulluk, "gerek gelişmiş ülkelerde gerek az gelişmiş ülkelerde giderek işgücü piyasalarının temel özellikleri ve bu piyasalardaki gelişmelerle ilişkilendirilmekte, yoksulluğun nedenleri arasında ise işgücü piyasalarından kaynaklanan sorunlar ön planda tutulmaktadır" (Şenses, 2019, s.165). İstihdam ve yoksulluk arasındaki bağlantının ise birçok boyutu vardır. Büyüme ile birlikte istihdam düzeyinde gerçekleşen artışın yoksulluğu azaltıcı etkisi olması kaçınılmaz bir sonuç olarak değerlendirilmektedir. Bu olgu, "(a) ücretli istihdamda bir artış; (b) reel ücret düzeyinde bir artış; (c) mesleki verimlilik artışı ve (d) meslek koşullarında artış" şeklinde ortaya çıkabilmektedir (Khan, 2007, s.2-3).

Yoksulluğu azaltmada daha etkili olabilecek büyüme modelinden bahsederken, bazı çalışmalar emek yoğun büyümenin öneminden açıkça bahsetmektedir (örneğin Dünya Bankası (1990), Squire (1993), McKay (1997) ve DFID (1997), ILO (2003)). Ancak bu çalışmaların

hiçbiri ekonomik büyüme ve yoksulluk arasındaki ilişkide istihdam bağına açıkça incelememektedir (Haverman, 2001). Örneğin Squire (1993) “yoksulların sahip olduğu temel varlık olan emeğin üretken kullanımını teşvik eden ekonomik büyümenin yoksullukta hızlı bir azalma sağlayabileceğini” kabul etmektedir; ancak ampirik analizinde bu konuya yer vermemektedir. Bu nedenle, ekonomik büyüme ile yoksulluğun azaltılması arasındaki bağlantı ve bu bağlantının işleyişinde istihdamın oynadığı rolün analizinin dikkate alınmaması literatürde bir boşluğa neden olmaktadır (Islam, 2004). Bundan yola çıkılarak, çalışmada istihdam esnekliği ile yoksulluk düzeyindeki değişim arasındaki bağlantıya odaklanılmaktadır.

Bireyin, günlük asgari ihtiyaçlarını karşılaması için bir işte çalışması gerekmektedir. Bununla birlikte eğer birey işsiz ise, iş ve geçim kaynaklarına erişebilir olması gereklidir. İşgücü piyasasında iş imkanlarının yokluğu, bireyin günlük temel ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için gereken gelir düzeyine ulaşmasını zorlaştırmaktadır. Herhangi bir geçim kaynağına sahip olamayan veya düşük ücretle çalışan bireyler, ekonomik ve sosyal açıdan savunmasız kalabilmektedir (Şahin, 2009). Bu durum, bireylerin yoksullaşmasına neden olurken işsizlik süresinin uzamasına yol açmaktadır. Bireylerin işsizlik süresinin uzaması, zamanla bireyin sosyal çevresine yabancılaşmasına, yalnızlaşmasına ve dışlanmasına neden olabilmektedir (Temiz, 2008). Bu nedenle bireyin iş ve geçim kaynaklarına erişim eksikliğinin giderilmesi önem taşımaktadır.

İşgücü piyasasına erişimin artırılması ve sürdürülebilir istihdam olanaklarının geliştirilmesi, yoksulluğun azaltılmasında temel bir strateji olarak öne çıkmaktadır. Bireylerin işgücü piyasasında aktif rol oynamaması nedeniyle gerekli mal sepetini almaktan yoksun olma durumu, formel sektörlerde istihdam yaratılmasında ve yoksulluğu azaltma stratejileri arasında yer alan etkin politika başlıklarından biridir. İstihdam edilebilirliğe odaklanan işgücü piyasası politikası, “insanlar için yaşamı daha iyi hale getirmenin önemli bir yönü” olabilir (Greve, 2019, s.79).

Bu kapsamda insana yakışır iş kavramı, 1999 yılında Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından, “Decent Work” (İnsana Yakışır İş) isimli bir rapor ile dünya kamuoyuna tanıtılmıştır (Ghai, 2003; aktaran Kaya, 2020, s.67). Bu rapor, işgücü piyasalarında yer alan işgücünün sosyal güvenlik ve iş hakları gibi standartların belirlenmesini sağlamıştır. İnsana yakışır iş kavramı, insanların çalışma hayatlarındaki beklentilerini özetleyen, hayatlarını etkileyen kararlara katılma özgürlüğü olduğunu savunan, daha iyi ve adil bir gelir sağlayan iş imkanlarının ve kişisel gelişim olanaklarının yaratılmasını amaçlayan, cinsiyet ayrımı gözetmeksizin eşit hak ve özgürlüğün olacağı bir piyasayı hedeflemektedir (ILO, t.y.). Buna göre, istihdam, insanları yoksulluktan kurtarmanın bir aracı olarak tanımlanmaktadır. Ancak bu sadece yeterli kazanç, iş güvenliği ve güvenli çalışma ortamları da dahil olmak üzere iş kalitesi yeterli olduğunda geçerli olabilmektedir. İstihdam ve yoksulluk arasındaki ilişki büyük ölçüde işgücü piyasasında insana yakışır işin ne ölçüde sağlandığına bağlı olarak değerlendirilmektedir.

Genel olarak işgücüne katılan bir bireyin yoksulluk tuzağından uzaklaşma olasılığı düşük olabilmektedir. Ancak, işsizlik durumunda yaşanması daha olası olan yoksulluk durumu, istihdam piyasasında aktif olarak bulunan bireyler arasında da ortaya çıkmaktadır. Yoksulluk araştırmalarında, “işsizlik dışında düşük ücretin de işgücü piyasalarından kaynaklanan” önemli bir yoksulluk nedeni olarak ön plana çıktığı gözlenmektedir (Şenses, 2019, s.169). Bu koşullar, kronik yoksulluğa neden olan faktörlere ek olarak “çalışan yoksulluk” kavramını öne çıkarmaktadır (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2018, s.24).

Çalışan yoksulluk kavramı³, varolan istihdam olanaklarının temel ihtiyaçları karşılamaya yetecek kadar gelir elde edilememesinden kaynaklı mağduriyeti belirtmektedir. Bunun sebebi, hesaplanan açlık sınırı ve yoksulluk sınırının zaman içerisinde asgari ücretin üzerinde seyretmesidir. Bu durum bireyin mevcut geliri ile geçinememesine sebep olabilmektedir (Çavuşoğlu, 2011).

İstihdam edilmesine rağmen halen yoksul olan bireylerin bulunması, mevcut yoksulluğun kalıcı hale gelerek, kronik yoksulluğun oluşmasına, etkili olan nedenlerden sadece biridir. Kronik yoksulluk, “bireyin ömrü boyunca ekonomik, sosyal, politik ve çevresel nedenlerle yoksulluk sınırını aşamaması ve yeni neslinin de kalıcı yoksul olarak kalması durumu yani genetik bir miras olarak aktarması” olarak ifade edilmektedir (Hulme vd., 2001). Aynı zamanda bir yıl ve üzeri uzun bir süreye yayılan işsizlik, yoksulluk üzerinde olumsuz etkiler yaratabilmektedir. Tanımlamadan da anlaşılacağı üzere, kronik yoksulluk kavramı, zamansal sürekliliğe dayanarak oluşturulmaktadır. Kronik yoksulluk kavramı sadece yoksulluğu zamansal açıdan ele almamakla birlikte, yaşanan yoksulluğun şiddetini de kapsayan bir sürekliliğe vurgu yapmaktadır (Hulme vd., 2001).

Son otuz yılda aşırı yoksulluk içinde yaşayan (günde 2,15\$ dolardan az kazanan) çalışanların oranının önemli ölçüde azaldığını ifade eden ILO, bu durumun yaşam standartlarının iyileştirilmesi ve küresel ilerlemenin bir yansıması olduğunu ifade etmektedir. 2024 yılı çalışan yoksulluk verilerine göre; aşırı yoksul (günde 2,15\$’dan az kazanan) olan çalışan yoksul oranının %7’ye; orta derecede yoksul (günde 2,15\$ ila 3,65\$ dolar arasında) olan çalışan yoksul oranının %10’a düştüğünü ifade ederken daha fazla çalışanın günlük kazancını 3,65\$ dolar ve üzerinde kazanç sağlamasının gelir dağılımında olumlu bir değişim yarattığı ifade edilmiştir (ILO, 2024).

Türkiye’de Yoksulluk ve İstihdam Bağlantısı

1990’lı yıllarda, küresel düzeyde bir sorun olarak tanımlanmaya başlanan yoksulluk, Türkiye’de de yaşanan ekonomik krizler sebebiyle, ekonomik daralma ve işsizlik düzeyindeki artışın bir sonucu olarak artış göstermiştir. 1994 ekonomik krizi, Türkiye ekonomisinde önemli bir kırılma noktası olmuştur. 2001 krizi ile birlikte yoksulluğun toplumdaki yansımaları, “ekonomik ve sosyal anlamda müdahale edilmesi gereken bir sorun” olarak kabul edilmiştir (Metin, 2013, s.17-18). Bu süreçte, uygulanan politikalar, sabit gelirlielerin reel gelirlerinde büyük kayıplara neden olmuş ve gelir dağılımında ciddi bozulmalar meydana gelmiştir (T.C. Devlet Planlama Teşkilatı, 2007).

2001 krizi sonrası dönemde IMF ile Stand-by anlaşmasını imzalayan Türkiye, “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı”na geçerek kriz dönemine dair olumsuz etkileri yeni makroekonomik istikrarı sağlayarak aşmaya çalışmıştır (Yığıtoğlu, 2005). Bununla birlikte, kriz sonrası yaşanacak olası yoksulluk, işsizlik ve eşitsizlik gibi olumsuz etkilerin azaltılması ve yoksul kesimin korunmasına yönelik olarak Dünya Bankası’ndan kredi alınmıştır. Ayrıca, Dünya Bankası’nın işbirliğiyle Eylül 2001 itibariyle Türkiye için “Sosyal Riski Azaltma Projesi” hayata geçirilmiştir (Zabcı, 2003, s.215). Bu proje kapsamında şartlı nakit transferleri,

³ Çalışan yoksulluğu, bireysel ve toplumsal açıdan çeşitli faktörlerden etkilenmektedir. Çalışan yoksul sayısı hesaplanırken, bireylerin çalışma durumu ve şekli, gelir düzeyi, bulunduğu hanedeki kişi sayısı ve geliri gibi çeşitli faktörler göz önüne alınmaktadır. Bununla birlikte, yapılan işin niteliği, yapısı ve ihtiyaç duyulma düzeyi ve çalışan kişinin mesleki açıdan yeterliliği ile kendini geliştirebilmesi de göz önüne alınmalıdır (Herman, 2014).

mikro kredi uygulamaları, eğitim destekleri, aile yardımları, sağlık yardımları, belediyelerin sosyal yardım faaliyetleri uygulamaya geçirilmiştir.

Yoksulluğa yönelik olarak kriz sonrası dönemde, Dünya Bankası ve TÜİK iş birliğiyle, 2002 Hanehalkı Bütçe Anketi verileri kullanılarak “Yoksulluğu Değerlendirme Ortak Raporu: Türkiye” raporu hazırlanmıştır. Bu rapor ile, yoksulluğa yönelik yapılacak çalışmaların metodolojisi belirlenerek yeni dönem verileri hesaplanmaya başlanmıştır (Koç Üniversitesi TÜSİAD Ekonomik Araştırma Forumu, 2008).

Mevcut verilerin yetersizliği yoksulluğa yönelik uzun dönem analizler yapmayı zorlaştırmıştır. Ancak, TÜİK tarafından 2006 yılından itibaren, hem Avrupa Birliğine uyum çalışmaları kapsamında periyodik olarak her yıl uygulanan ve “panel anket” tekniğinin kullanıldığı “Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması” uygulamaya başlanmıştır. Bu uygulama ile Türkiye’de gelirin hanehalkları ve fertler arasındaki dağılımını ortaya koymak, insanların yaşam koşulları, sosyal dışlanma ve yoksulluğu gelir boyutu ile ölçerek hanehalkı profilini belirlemeyi amaçlamıştır (TÜİK, t.y.). Bu sayede yoksulluğu azaltmaya yönelik olarak gerçekleştirilecek olan sosyal harcamaların ve doğrudan müdahale politikalarının etkinliği takip edilebilir olmuştur.

2000 sonrası dönemde “istihdam stratejisi, yatırımların artırılması ve istikrarlı ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesi suretiyle istihdam yaratılması ve işsizliğin azaltılması” amacı etrafında yoğunlaşmıştır (Ay, 2012, s.333). Özellikle, tarım ile uğraşan kırsal kesimdeki nüfusun kentlere göç etmesi, işgücü piyasasının, tarımdan sanayi ve hizmet sektörüne doğru kaymasına; mevcut emeğin bu sektörlerle yönelimi ise, kentleşen bölgelerde işgücü piyasalarının daha hızlı gelişmesine sebep olmuştur.

2000-2001 krizi sonrası Türkiye ekonomisinin yapısal dönüşüm sürecinde “gümrük birliği süreci, tarımsal desteklerin kaldırılması, finansal sistemin yeniden yapılandırılması kırdan kente göçün artışı” etkili olmuştur (Meçik & Afşar, 2014, s.9). Bu süreçte tarım sektöründen sanayi ve hizmetler sektörüne geçilmesi yeni istihdam alanlarının yaratılmasını zorunlu kılmıştır. Tarım sektöründen verimliliği daha yüksek olan sanayi sektörüne geçiş süreci yoksulluk yapısında olduğu gibi Türkiye’deki mevcut istihdam yapısının da değişmesine sebep olmuştur.

2000’li yıllarda Türkiye’de yoksulluk yapısındaki değişime dikkat çeken Buğra ve Keyder (2003) ise, kentleşmenin beraberinde getirdiği “yeni yoksulluk” olgusunu ele almışlardır. Yapılan çalışmaya göre, kentleşmenin etkisiyle birlikte yaşanan yapısal değişimler mevcut yoksulluğun kentlerde yoğunlaşarak gecekondulaşma ve yeni yoksulluk olarak evrimleşmesine sebep olmuştur. Ayrıca iş imkanları, daha iyi yaşam koşulları ümidiyle yapılan bu göçlerin mevcut bölgedeki kapasiteyi aşması ise kente gelen işgücünün piyasalarda bir yük oluşturmasına sebep olmuştur. Kentleşmenin beraberinde getirdiği işsizlik, eğitimsiz işgücünün çokluğunun yanı sıra düşük ücretle işçi çalıştırma, zorla işten çıkarma gibi denetim yetersizliğinden kaynaklı problemler vb. durumların yaşanması yoksulluğun derinleşmesinde etkili olmuştur. “Vasıfsız işgücünün kentlerde yoğunlaşması” ise, “sanayi sektörünün kent merkezlerinin dışına kaymasına” sebep olmuştur (Buğra & Keyder, 2003, s.26-27; Aksoy & Sönmez, 2021, s.152).

Bu koşullar altında, 2000’li yıllarda Türkiye’de yoksullukla mücadelede kullanılan doğrudan mücadele politikaları, “eğitim, sağlık, barınma, yeme, içme gibi temel ihtiyaçların sağlanmasına yönelik somut programlar ve yardımları” kapsamaktadır (Şenses, 2001; aktaran Dal & Temiz, 2023, s.1294). Çelikay ve Gümüş (2014), Türkiye’de 2004- 2011 yılları arasında

yoksulluk oranlarının azalmasını, sosyal harcamaların, gayri safi katma değer içindeki payının artması sonucu gerçekleştiğini ifade etmiştir. Eroğlu vd. ise (2017) yapılan bu harcamaların “gelir eşitsizliğini de azalttığını” ifade etmiştir (Dal & Temiz, 2023, s. 1298).

Türkiye’deki eğitim, sağlık ve gıda yardımları gibi programlar, düşük gelirli hanelerin yoksulluk riskini azaltmıştır. Özellikle, “2001 sonrası “sağlık” ve “eğitim” en önemli yardım kategorisi” haline gelmiştir (Buğra & Keyder, 2006, s.222). Bununla birlikte işgücüne yönelik olarak sosyal güvenlik kapsamı ve haklarının yeniden düzenlenmesi gerekmiştir. Kentlerde gayri resmi ve düzensiz istihdam edilen işçilerin kayıt altına alınarak kayıtdışı işgücünün önlenmesi amaçlanmıştır.

Ancak, kayıt dışılığın önlenmesinde çeşitli engeller ile karşılaşmıştır. Bu engellerden biri ise, “sosyal güvenlik sisteminde kayıtlı bir bireyin, bakmakla yükümlü olduğu aile üyelerinin de sağlık hizmetlerinden faydalanabilmesi” olmuştur (Buğra & Keyder, 2006, s.226). Diğer bir deyişle, kayıtlı olan aile bireyi üzerinden sosyal güvenlik haklarından yararlanan diğer aile üyeleri, istedikleri gibi kayıtdışı işlerde çalışmaya devam edebilmiştir. Bu durum kayıtdışı işgücünün azaltılmasında ve işgücü piyasasına kalıcı katılımlarını teşvik etmede yetersiz kalmıştır (Buğra & Keyder, 2006).

Türkiye’de sosyal güvenlik sisteminde görülen yetersizlikler ve kayıt dışı istihdam, tipik bir “gelişmekte olan ekonomi özelliğinin göstergesi” olarak nitelendirilmektedir (Ghose vd., 2010; aktaran Meçik & Afşar, 2014, s.11). İşgücü piyasasında yer alan niteliksiz işgücünün nispeten fazla olması, mevcut piyasa yapısından dolayı mevsimlik işgücü talebinin daha çok olması gibi nedenler kayıt dışı istihdam oranının artmasında etkili olmuştur (Erdal, 2019). Ayrıca, “kayıt dışı istihdamın genellikle tarım, ev işleri ve seyyar satıcılık gibi vasıf gerektirmeyen iş kollarında yoğunlaştığı” gözlemlenmektedir (Erdal, 2019, s.230). Ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınların dışında göçmenlerin, çocuk işçilerin çalıştırılması ve kendi hesabına çalışanların kendini sisteme kaydettirmemesi de kayıt dışı istihdam seviyelerini artırıcı bir etki yaratmıştır (Çelik, 2023; Mahiroğulları, 2017).

Türkiye’de kayıt dışılığın kadın istihdamında daha çok olduğu görülmektedir (TÜİK, 2024b). Bu amaçla kadın istihdamında kayıtdışı işgücünün önlenmesi amacıyla Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından yürütülen Avrupa Birliği ve Türkiye’nin finansal destek sağladığı “Kayıtlı Kadın İstihdamının Desteklenmesi (WOMEN-UP) Projesi” hayata geçirilmiştir. Bunun dışında, kadın istihdamının erkek istihdamına kıyasla daha düşük seviyelerde gerçekleşmesi de kadınların istihdam edilmesine yönelik adımların atılmasını teşvik etmiştir. Bu teşvik ve adımlara yönelik olarak Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB) ve Tarım ve Orman Bakanlığı iş birliğinde yürütülen “Kadınların Kooperatifler Yoluyla Güçlendirilmesi Projesi” ve yine ASHB ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı iş birliğinde, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ve Sabancı Vakfı tarafından yürütülen “Geleceğini Kuran Genç Kadınlar Projesi” hayata geçirilerek iş, staj, eğitim ve girişim destekleri sunulmaktadır. Ayrıca KOSGEB Girişimci Destek Programı ve mikro kredi destekleri de sunularak kadın istihdamının artırılması hedeflenmiştir. 2005 yılı Ocak ayı kadın istihdam oranı %17,4’ten 2024 yılı Kasım ayı itibariyle %32,7 seviyesine ulaşmıştır. Benzer şekilde 2005 yılı Ocak ayı kadınların işgücüne katılma oranı %19,3 iken 2024 yılı Kasım ayı itibariyle bu oran %36,9’a ulaşmıştır (TÜİK, 2024b).

Gündoğan (2007), Türkiye’deki istihdam ve yoksulluk arasındaki ilişkiyi, çalışan yoksullara odaklanarak incelemiştir. Türkiye’deki çalışan yoksulların profilini, hanehalkı ve bireysel özellikler temeline dayandırarak eğitim ve nitelik gerektirmeyen işlerde çalışan kişilerde yoğunlaştığını görmüştür. Özellikle Türkiye’deki “tarım” ve “inşaat” sektöründe

yoğunlaşmış olan bu grubun “kalabalık ailelerde yaşayanlar” ve “kadın çalışanlar” olduğunu belirlemiştir (Erdoğan & Kutlu, 2014, s.76). Ancak çalışan yoksulluğu sadece tarım ve inşaat sektöründe çalışan bu grup içerisinde kalmamıştır. Güloğlu ve Güven Çepni (2023) AB-27 ülkesi ile Türkiye’yi özetlerken, Türkiye’de eğitim düzeyi arttıkça yoksulluğun azalma eğiliminde olduğunu belirtmişlerdir. Ancak, yükseköğretim düzeyine sahip bireylerin de zamanla çalışan yoksul olma riskinin arttığını tespit etmişlerdir. Bu durum, büyüme sürecinin istihdam yaratma kapasitesinden bağımsız olarak çalışan yoksulluğu olgusuna işaret etmektedir.

Türkiye’deki istihdam ve işgücü piyasalarına yönelik olarak yapılan başka bir çalışmada ise, yaşanan olumlu gelişmeler orta sınıfın genişlemesine dayandırılmıştır. Azevedo ve Atamanov (2014), Türkiye’de işgücü piyasalarının, demografik özelliklerin, emeklilik maaşlarının ve sosyal yardımların oynadığı kritik rolün ağırlıklı olarak orta sınıf üzerinde yarattığı olumlu etkinin bir sonucu olarak görmektedir. Orta sınıfta yaşanan bu olumlu gelişmenin mevcut yoksulluğu azaltmada büyük bir rol oynadığını ifade etmişlerdir. Ancak, bu olumlu gelişmelere rağmen, mevcut politikalara ek olarak, kadın istihdamının artırılması, cinsiyet eşitsizliklerinin aşılması, kırsal ve kentsel bölgelerin piyasalara erişiminin iyileştirilmesi ve sosyo ekonomik dengenin sağlanarak nesiller arası eşitsizliğin dengelenmesi için de adımlar atılmasının gerekliliğine değinmişlerdir.

Şeker ve Dayıoğlu (2015) ise, 2005-2008 yılları arasında Türkiye’de yaşanan yoksulluğun sürekliliğine ve yoksulluktan kaçınabilme ve kaçma ihtimallerine odaklanmışlardır. Yoksulların neredeyse dörtte birinin veya nüfusun yüzde 8’inin sürekli yoksulluk içerisinde olduğunu, yoksulluktan kaçışın %35 oranında ve yoksullaşma ihtimalinin ise %8,6 oranında gerçekleştiğini tespit etmişlerdir. Bu durum, Türkiye’de yoksulluktan kaçışın yoksullaşma ihtimaline kıyasla daha zor olduğunu düşündürmektedir. Ayrıca, Türkiye’de ortalama her 10 kişiden yalnızca 3’ünün yoksulluktan kaçabilmesi ise sürekli yoksulluğun belirli bir düzeyde sabitlenmesini sağlayacak bir durumun yaratılacağını düşündürmektedir.

2006-2017 dönemi için Türkiye’deki istihdam ve yoksulluk ilişkisinin ele alan Aslan (2020), işgücü piyasalarının ve yarattığı istihdamın yoksulluğa karşı koruyucu etkisinin azaldığını ve işgücü ve yoksulluk ilişkisinin sorgulanır hale geldiğini ifade etmiştir. Benzer şekilde Altuntepe de (2022), Türkiye’de ekonomik büyümenin istihdam esnekliğini analiz etmiştir. Yaptığı çalışma sonucu, 2010-2020 yılları arasında, ekonomik büyüme yaşanmasına rağmen bu büyümenin istihdama yansımadağı sonucuna ulaşmıştır (Altuntepe, 2022). Bu durum, 2010-2020 yılları arasında Türkiye’de istihdam yaratmayan bir büyüme süreci yaşandığını göstermektedir. Bununla birlikte, istihdam yaratmayan bu büyüme süreci işsizlik oranları üzerinde olumsuz etki yaratacağı gibi yoksulluğu artırıcı yönde bir etki oluşturmuştur.

Yoksulluğu önleme ve sosyal yaşama katılmayı destekleme politikalarının çalışanları kapsamadığını belirten Kapar (2023) ise, bu durumun, Türkiye’deki çalışan yoksulluğunun önemli bir sorun teşkil eden boyuta gelmesinde etkili olduğunu ve çalışan yoksulluğunun azaltılmasına yönelik politikalara ağırlık verilmesi gerektiğine değinmiştir.

Genel olarak Türkiye’de açlık sınırı⁴ndaki bireylerin sayısı yoksul olan bireylere oranla daha azdır (Solmaz, 2015). 2002 yılından itibaren Türkiye’deki açlık sınırının altında yaşayan nüfusun düzenli olarak azaldığı ve 2005 yılı sonrasında günlük 1\$ altında olan (mutlak yoksul olarak tanımlanan) kimse kalmadığı gözlemlenmiştir (Solmaz, 2015). Bu ölçüt, Türkiye’de aşırı yoksulluk olgusunun bir sorun boyutunda olmadığını göstermektedir. Ancak görece yoksulluk düzeyi, Türkiye’de yoksulluk olgusunun somut göstergesi olarak nitelendirilmektedir. 2001 krizi sonrası verilere göre Türkiye’deki görece yoksulluk oranları mutlak yoksulluk oranlarına kıyasla oldukça yüksek seviyelerdedir. 2002 yılında fert yoksulluk oranının %26,96’dan 2009 yılı itibarıyla %18,08’e gerilediği gözlemlenmiştir. Ancak bu oranlar TÜİK tarafından 2008 yılı hesaplama revizyonu sonrası değişmiştir. Yeni hesaplamalara göre Türkiye’de medyan gelirin %50’sine göre hesaplanan yoksulluk oranı 2009 yılı %17,1 olarak tespit edilmiştir. 2024 yılında ise medyan gelirin %50’sine göre hesaplanan yoksulluk oranı biraz daha düşerek %13,6 seviyesinde gerçekleşmiştir (TÜİK, t.y.).

Bulgular genel kabul görür nitelikte olan teorilerin birçoğunun Türkiye için de geçerli olduğunu ortaya koyarken, yoksulluğun birbiriyle ilişkili olan farklı birçok değişkenle bağlantılı olarak analiz edilmesinin gerekliliğine de işaret etmektedir. Türkiye’de yoksulluk ve istihdam ilişkisini doğrudan analiz eden çalışmalarda, istihdamın yoksulluğun azaltılmasında önemli bir rol oynadığı birçok kez vurgulanmıştır. Ayrıca, bu çalışmalarda sadece istihdam oranının artırılması tek başına yeterli olamayacağı da ifade edilmiştir. Bu nedenle, istihdam oranıyla birlikte istihdamın niteliğinin de artırılması gerekmektedir. Bu amaçla genel ve mesleki eğitimin ve niteliğinin artırılması, gençlerin ve kadınların işgücüne katılımının teşvik edilmesi, iş olanak ve imkanlarının ülke içerisinde dengeli dağılımının sağlanması gerekmektedir (Örneğin Acar, 2016, Evcim, 2023, Güloğlu & Çepni, 2023). İstihdama yönelik olarak piyasa içerisinde aktif olarak bulunan işgücünün ise kayıt dışılığının önlenmesi, işgücü haklarına yönelik düzenlemelerin yapılması ve denetlenmesinin gerekliliğine değinilmiştir (Örneğin Acar, 2016, T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2025). Ayrıca, işsizlik sigortası gibi sosyal politika ve destek yapısının etkinliğinin artırılması ve kayıtlı istihdama yönelik teşviklerin yapılmasının önemli olduğu da belirtilmiştir (Örneğin Erdoğan & Kutlu, 2014, T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2025).

Veri ve Yöntem

Bu çalışma, süreğenlik olgusuna dayalı olması nedeni ile uzun dönemli işsizlik ve sürekli yoksulluk düzeylerine odaklanmaktadır. Sürekli yoksulluk olgusu ile işsizlik bağlantısının analiz edilebilmesi amacı ile Türkiye’de 2009-2022 dönemine ait sürekli yoksulluk ve uzun dönem işsizlik oranlarındaki değişimler temel alınmaktadır.

Toplam nüfus içinde medyan gelirin %50’sinin altında kalan bireyler genellikle görece yoksul olarak tanımlanmaktadır (TÜİK, 2024a). İşsizlik oranı ise, “referans haftasında istihdamda olmayan, son dört hafta içerisinde aktif olarak iş arayan, iş bulunduğu takdirde 2 hafta içinde işbaşı yapabilecek durumda olan kişiler ile iş bulup beklediği için iş aramayan ve üç ay

⁴ Açlık sınırı, bir hanenin sadece temel gıda ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için gerekli olan minimum gelir seviyesidir. Açlık sınırının altında yaşayan bireyler, asgari beslenme ihtiyacını bile karşılayamadıkları için mutlak yoksul olarak tanımlanmaktadır. Yoksulluk sınırı ise, sadece gıda değil, barınma, giyim, sağlık, eğitim ve diğer temel ihtiyaçları da kapsayan minimum yaşam standardını ifade etmektedir. Yoksulluk sınırının altında kalan bireyler ise açlık sınırının üzerinde bulunmalarına rağmen asgari düzeyde yaşam standartlarına erişemediklerinden dolayı görece yoksul olarak tanımlanmaktadır (TÜİK, 2024c).

içinde işe başlayacak olan kişiler”in nüfus içerisindeki oranı olarak tanımlanmaktadır (TÜİK,2024d).

TÜİK’e (2024a) göre, sürekli yoksulluk oranı, “dört yıllık panel veri kullanılarak eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert medyan gelirinin %60’ına göre son dört yılın en az ikisinde de yoksul olan bireyler”i kapsamaktadır. Uzun süreli işsizlik oranı ise, ILO’ya göre, bir yıl ya da daha fazla süredir işsiz kalan bireyler olarak tanımlanmaktadır (ILO, 2015). Maddi yoksunluk ise, ciddi finansal sıkıntıyla karşı karşıya olan insanları kapsamaktadır. Başka bir deyişle, maddi yoksunluk, “yoksunluk kriteri olarak belirlenmiş 9 maddeden en az 4 tanesini ekonomik nedenlerle karşılayamayan/mahrum olan insanların oranı” olarak da ifade edilmektedir (TÜİK, 2024d).

Çalışmada ilgili veriler arasındaki bağlantılar esneklikler üzerinden değerlendirilmektedir. İstihdam esnekliği, istihdamın büyüme sürecindeki değişikliklere duyarlılığını ifade etmektedir. Diğer bir deyişle, “bir ekonomide elde edilen büyüme oranındaki değişimin yüzdesinin, nüfus için istihdam imkanları oluşturma kapasitesini” ifade etmektedir (Altuntepe, 2022, s. 237).

İstihdam esnekliği, işgücü piyasasındaki değişimlerin ekonomik büyümedeki değişimler ile uyumunu göstermektedir. İstihdam yapısında gerekli esnekliğin sağlanması için mevcut işgücü piyasasının ekonomik yapı ile uyumu kilit rol oynamaktadır. İstihdam esnekliğini belirleyecek olan bu faktörler ise “organizasyonel, sayısal, fonksiyonel, bölgesel, iş yapısı, çalışma saati, ücret ve işgücü esnekliği”dir (Eyck, 2003, s.4-5). Ancak bu faktörler de birbirleri ile uyumlu ve dengeli bir şekilde uygulanırsa olumlu sonuçlar alınabilir. Yaratılacak dengenin ekonomik yapı ile uyumu, işgücü piyasasının ekonomik dalgalanmalara karşı uyum düzeyini de belirleyici olacaktır. İşgücü piyasasına yönelik olarak belli standartların ve etkin politikaların bulunması ise olumlu etkiyi artırıcı bir sonuç yaratacaktır.

İstihdam esnekliği ve ekonomik büyüme oranında yaşanan değişimler farklı sonuçlar yaratmaktadır. Belirli bir dönemde, istihdam esnekliği ve ekonomik büyümenin dengeli bir şekilde artması, ilgili dönem içerisinde yeni iş olanaklarının yaratıldığı, işgücüne katılımın arttığını göstermektedir. Ancak “istihdam esnekliği ve ekonomik büyümenin yüksek oranlı artışı mevcut etkinin sürdürülebilirliğini kısıtlayabilmektedir” (Altuntepe, 2022, s.237-238). Belirli bir dönemde, istihdam esnekliğinin düşük olduğu halde yüksek oranda ekonomik büyümenin gerçekleşmesi ise istihdam kalitesinin arttığını göstermektedir. Bu durum, istihdam edilen işgücünün eğitim seviyesinin yükseldiği ya da mesleki yeterliliğinin arttığına işaret etmektedir. İstihdam esnekliğinin çok yüksek olduğu, ekonomik büyümenin ise ortalama bir düzeyde gerçekleşmesi durumu ise işgücünün daha fazla geçici ve part-time işlere yönelmesi ile sonuçlanabilmektedir. Bu da, “düşük ücret seviyelerine, iş güvencesizliğine, çalışan gelirlerinde dengesizliğe” neden olmaktadır. (Eyck, 2003, s.26-28).Sonuç olarak, istihdam esnekliğinin yoksulluk üzerindeki etkisi, sonuçlanabilmektedir. Bütçe piyasasının yapısına, işlerin kalitesine ve ekonomik koşullara bağlı olarak değişkenlik gösterebilir.

İstihdam esnekliği, “belirli bir dönemde istihdamın büyüme oranı ile belirli bir süre boyunca büyüme oranının oranlanması” ile hesaplanmaktadır (Altuntepe, 2022, s.241). Diğer bir deyişle, istihdam esnekliği istihdamdaki artışın çıktıdaki artışla birlikte nasıl değiştiğinin bir ölçüsüdür (Aktaş, 2014, s.50). Regresyon analizi kullanılarak nokta esnekliği yöntemiyle de hesaplanan bu oran için yeterli verinin bulunmaması durumunda katsayı esnekliği yöntemi tercih edilmektedir. Ark esnekliği hesaplaması olarak ifade edilen bu yöntem toplam ekonomi için şu şekilde hesaplanmaktadır (Deepankar & Das, 2015; aktaran Altuntepe, 2022):

$$\varepsilon = \frac{\frac{\Delta E}{E}}{\frac{\Delta Y}{Y}} = \frac{\Delta E}{\Delta Y} \times \frac{Y}{E} = \frac{\frac{E_1 - E_0}{E_0}}{\frac{Y_1 - Y_0}{Y_0}} \times \frac{Y_0}{E_0} \quad (1)$$

ε ; istihdam esnekliğini, E ; toplam istihdamı, Y gerçek üretim miktarını (GSYH) ve ΔY ; GSYH'deki değişimi, ΔE ; istihdamdaki değişimi göstermektedir.

Diğer yöntem istihdam ve GSYİH ile ilişkili çift logaritmik modeldir. Bu yöntemin basit gösterimi aşağıdaki gibidir (Aktaş, 2014);

$$\ln E = \beta_0 + \beta_1 \ln Y \quad (2)$$

E ; toplam istihdamı, Y gerçek üretim miktarını (GSYH) ve β_1 istihdam esnekliğini ifade etmektedir.

Ekonomik büyüme verisi olarak Dünya Bankası tarafından yayınlanan ABD doları cinsinden ifade edilen sabit 2015 fiyatları baz alınmış Türkiye GSYİH değerleri tercih edilmiştir.

İstihdam verisi olarak TÜİK tarafından yayınlanan toplam istihdam kişi sayısı tercih edilerek hesaplamalar yapılmıştır.

Temelinde, elastikiyet hesaplaması yoluyla kavramsallaştırılmaya çalışılan doğal yoksulluk olgusu, işsizlik ve yoksulluk değişkenlerinde yaşanan değişime odaklanarak yoksulluğun oluşmasındaki kilit etmenlerden biri olan işsizlik faktörünün yoksulluktaki değişime etkisini incelemektedir.

Yoksulluğun büyüme elastikiyetini hesaplayan Arndt vd. (2017) esneklik hesaplamalarını şu şekilde ifade etmişlerdir:

“Ekonomideki standart esneklik hesaplamaları miktardaki yüzde değişimin fiyattaki yüzde değişime bölünmesi olarak önümüze çıkmaktadır ve iki işlevi vardır. Birincisi orantı olarak birim, miktar ve fiyatla yüklü ölçüleri birimsiz oranlara dönüştürür. İkincisi, fiyatta orantılı bir değişiklik için miktarda orantılı bir değişiklik beklemenin makul olması nedeniyle kullanışlı bir oran sağlar.” (Arndt vd., 2017, s. 1-2).

Yoksulluğun büyüme elastikiyetini hesaplayan Arndt vd. (2017) Ram'ın temel aldığı denkleme göre, toplam yoksulluk ve büyümedeki değişiklikler şu şekilde ifade edilmektedir;

$$PGE = \frac{\frac{P_t - P_0}{P_0}}{\frac{GDP_t - GDP_0}{GDP_0}} \quad (3)$$

PGE; yoksulluğun büyüme elastikiyetini, P_t ; t zamandaki yoksulluk oranını, P_0 ; başlangıç yoksulluk oranı, GDP_t ; mevcut GSYH t zamandaki, GDP_0 ; başlangıç GSYH'yi göstermektedir.

Sürekli yoksulluk oranı ve uzun dönem işsizlik oranı arasındaki ilişkiyi inceleyerek işsizliğin yoksulluk üzerindeki etkisini ifade etmeyi amaçlayan doğal yoksulluk oranı ise sürekli yoksulluk ve uzun süreli işsizlik oranı üzerinden yapılmaktadır. Denklem 3'den yola çıkılarak elastikiyet hesaplaması yoluyla oluşturulan doğal yoksulluk oranı, aşağıda tanımlanan denklem 4 şeklinde ifade edilmektedir. Buna göre t dönemdeki doğal yoksulluk oranı şu şekilde olacaktır;

$$\begin{aligned} \text{Doğal Yoksulluk Oranı}_t &= \frac{\text{Sürekli Yoksulluk Oranındaki Değişim}_t}{\text{Uzun Dönem İşsizlik Oranındaki Değişim}_t} \\ &= \frac{\frac{PPR_t - PPR_{t-1}}{PPR_{t-1}}}{\frac{LTUR_t - LTUR_{t-1}}{LTUR_{t-1}}} \end{aligned} \quad (4)$$

Ya da;

$$NPI_t = \frac{CPPR(\%)_t}{CLTUR(\%)_t} \quad (5)$$

NPI_t ; t zamandaki doğal yoksulluk oranını, $CPPR_t$; t zamandaki sürekli yoksulluk oranındaki değişimi, $CLTUR_t$; t zamandaki uzun dönem işsizlik oranındaki değişimi, PPR_t ; t zamandaki sürekli yoksulluk oranını, PPR_{t-1} = t-1 zamandaki sürekli yoksulluk oranını, $LTUR_t$; t zamandaki uzun dönem işsizlik oranını, $LTUR_{t-1}$ = t-1 zamandaki uzun dönem işsizlik oranı göstermektedir.

Doğal yoksulluk oranı, sürekli yoksulluk ve uzun dönem işsizlik oranı arasındaki bağlantıya dayandırılarak analiz edilmektedir. Sürekli yoksulluk ve uzun süreli işsizlik oranını etkileyen unsurlar yoksulluk olgusunun süregelenleşmesi ile sonuçlanabilmektedir.

Sürekli yoksulluk, uzun vadeli ve nesiller arası yoksulluğun sürekliliğine neden olan yapısal sorunlardan oluşmaktadır. Bu unsurlar; ekonomik, sosyal, demografik, politik ve kurumsal, çevresel ve sosyo-kültürel faktörlere bağlı olarak şekillenmektedir. Düşük ve istikrarsız gelir, düşük ücretli güvencesiz işler, gelir eşitsizliği, düşük eğitim seviyesi, yetersiz sosyal koruma bu unsurlara örnek verilebilir.

Uzun dönem işsizlik oranını etkileyen unsurlar ise ekonomik yapılar, işgücü piyasasının dinamikleri, bireylerin yetenek ve becerileri etrafında şekillenmektedir (Alabaş, 2007). İşsizlik süresinin uzaması bireylerin iş bulma olasılığı azalmasına neden olurken yoksulluk ve sosyal dışlanma riskinin artmasına sebep olmaktadır. Uzun süreli işsizliğin oluşmasında sosyal güvenlik sistemindeki eksiklikler, bireyin mesleki yetersizliği ve uyumsuzluğu, istihdama yönelik teşviklerin yetersizliği etkili olmaktadır. Bu olguların tümü, yoksulluk olgusunun kalıcılılaşmasına yol açan sonuçları ortaya çıkarmaktadır. Sonuç olarak, doğal yoksulluk oranı, işsizlik ve sürekli yoksulluk oranı arasındaki ortak unsurların bir kombinasyonu olarak şekillenmektedir.

Çalışma kapsamında bazı sınırlamalarla karşılaşılmıştır. Örneğin, sürekli yoksulluk verilerinin 2009 yılı ve sonrası dönem için mevcut olması istenilen zaman aralığını kısıtlayıcı bir etki yaratmıştır. Benzer şekilde, Türkiye'deki 2006 yılı öncesi yoksulluk verilerine yönelik sürekliliğin kısıtlı olması yapılan çalışmada 2006 öncesi dönem için tahmin odaklı sonuçların tercih edilmesine neden olmuştur. Bu durum zamansal açıdan örneklem alanını daraltmıştır.

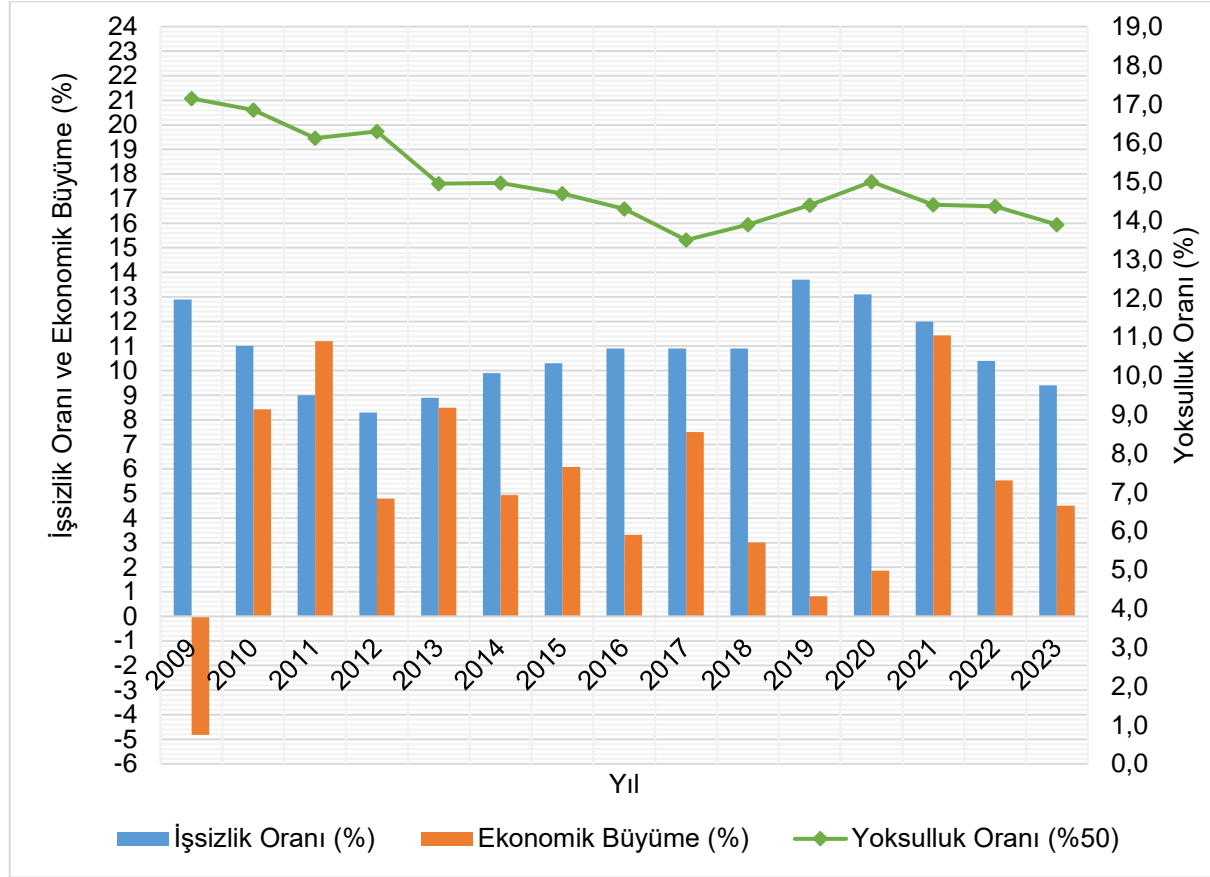
Bulguların Tartışılması

Yapılan çalışmada ekonomik büyümenin istihdam üzerindeki olumlu etkisinin yoksulluk düzeyindeki değişimlere de yansıdığı görülmektedir. Aşağıda Grafik 1'de

Türkiye’de 2009-2023 döneminde gerçekleşen ekonomik büyüme, işsizlik oranı ve yoksulluk oranı verileri gösterilmektedir.

Grafik 1

Türkiye’deki Ekonomik Büyüme, İşsizlik Oranı ve Yoksulluk Oranı (2009-2023)

Açıklama. World Bank ve TÜİK (Çevrimiçi), İşgücü İstatistikleri ve Yoksulluk ve Yaşam Koşulları, 2025. Ekonomik Büyüme verileri Dünya Bankasından alınmıştır.

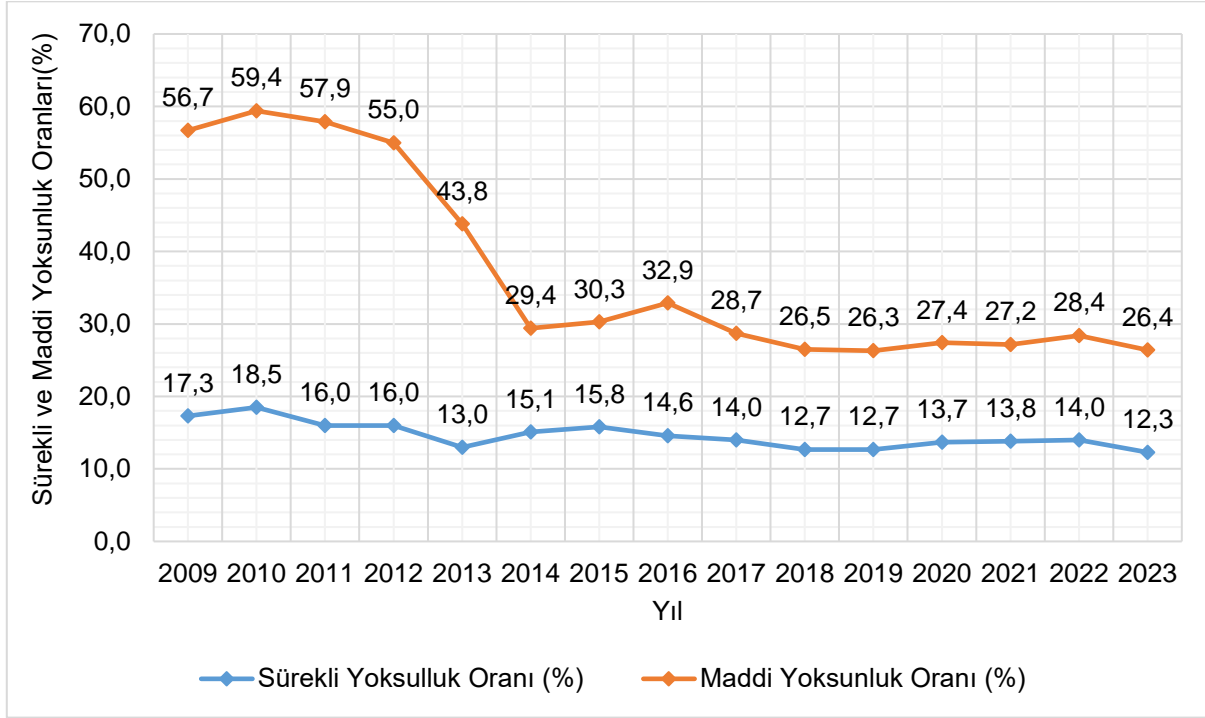
Grafik 1’de ekonomik büyüme azaldıkça işsizlik oranının artmaya devam ettiği görülmektedir. İşsizlik oranının azaldığı yıllarda; büyüme düzeyinde de artışlar gerçekleşmiştir. Yoksulluk düzeyinin arttığı yıllarda ise büyüme oranının düzeyinin daha düşük seviyelerde kaldığı görülmektedir.

2012 yılından itibaren 2019 yılına kadar olan dönemde işsizlik oranının kademeli olarak arttığı gözlenmektedir. Bu yıllarda büyüme hızı daha düşük düzeylerde kalmıştır. Bununla birlikte, ortalama %5,13’lik büyüme ile birlikte, yoksulluk oranının %16,3’ten %9,4’e düştüğü gözlemlenmiştir. Bu yüzden, yoksulluk oranı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin işsizlik oranına kıyasla daha duyarlı olduğu öngörülmektedir.

Grafik 2’de Türkiye’de 2009-2023 dönemi gerçekleşen sürekli yoksulluk oranı ve maddi yoksulluk oranları verilmektedir.

Grafik 2

Sürekli Yoksulluk Oranı ve Maddi Yoksunluk Oranı (2009-2023)

Açıklama. TÜİK (Çevrimiçi), Yoksulluk ve Yaşam Koşulları İstatistikleri, 2025.

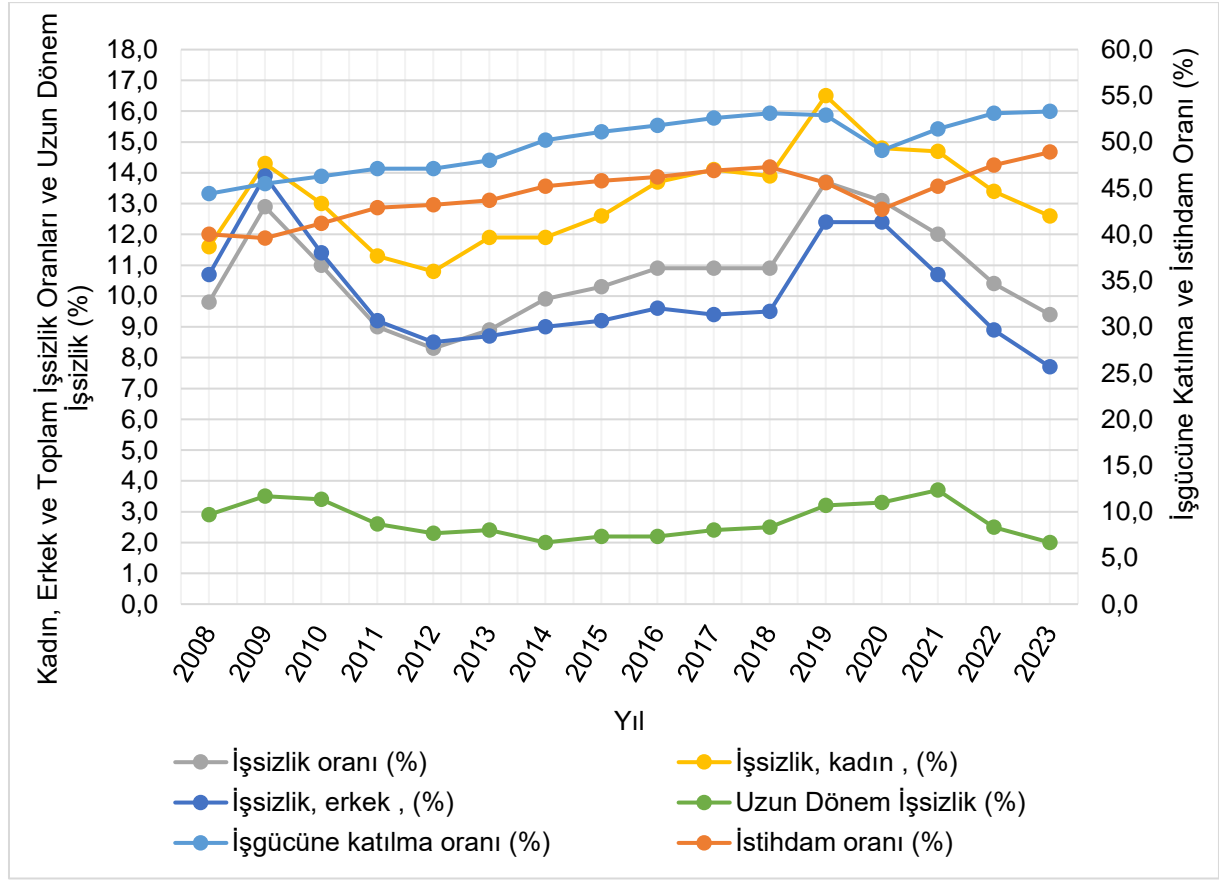
Grafik 2’de aktarılan veriler, maddi yoksulluk oranının sürekli yoksulluk oranından oldukça yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. 2009-2023 dönemi içerisinde maddi yoksulluk oranında neredeyse yarı yarıya bir azalış gerçekleşirken, sürekli yoksulluk oranında ise azalma eğiliminin daha düşük düzeyde gerçekleştiği görülmektedir. 2009 yılında %56,7 olan maddi yoksunluk oranı 2023 yılında %26,4 olarak gerçekleşmiştir. Bununla birlikte, sürekli yoksulluk oranı ise 2009 yılı itibariyle %17,3’ten 2023 yılında %12,3’e gerilemiştir.

2009-2023 döneminde maddi yoksulluk oranında büyük oranda bir azalış gerçekleşmiştir. Maddi yoksunluk oranında meydana gelen bu azalış, hanehalkının yaşam kalitesinin ve ekonomik gücünün arttığı şeklinde değerlendirilmiştir. Bununla birlikte sürekli yoksulluk oranlarında gözle görülür büyük bir değişim yaşanmamıştır. Sürekli yoksulluk, 2013 yılında ilk defa %16 seviyesinin altında gerçekleşmiştir. Ancak sürekli yoksulluk oranı, bu düzeyde devamlılığını, kalıcı olarak sürdürmemiş, genel olarak dalgalı bir seyir izlemiştir. Sürekli yoksulluk oranı, 2014-2017 yılları arasında artmıştır. Daha sonraki süreçte, 2018 ve 2019 yıllarında %13’ün altına düşmesine rağmen, sonrasında yeniden artış eğilimine girmiştir. Sürekli ve maddi yoksulluk oranlarındaki değişimler ise bu eğilime paralel bir seyir izlemiştir.

Türkiye’deki 2009-2023 dönemine dair işgücüne katılım oranı, istihdam oranı, uzun dönem işsizlik oranı, işsizlik oranı, kadın ve erkek işsizlik oranları Grafik 3’te verilmiştir.

Grafik 3

Türkiye'deki İşgücüne Katılım Oranı, İstihdam Oranı, Uzun Dönem İşsizlik Oranı, İşsizlik Oranı, Kadın ve Erkek İşsizlik Oranı (2009-2023)

Açıklama. TÜİK (Çevrimiçi), Uluslararası Seçilmiş Göstergeler ve İşgücü İstatistikleri, t.y.

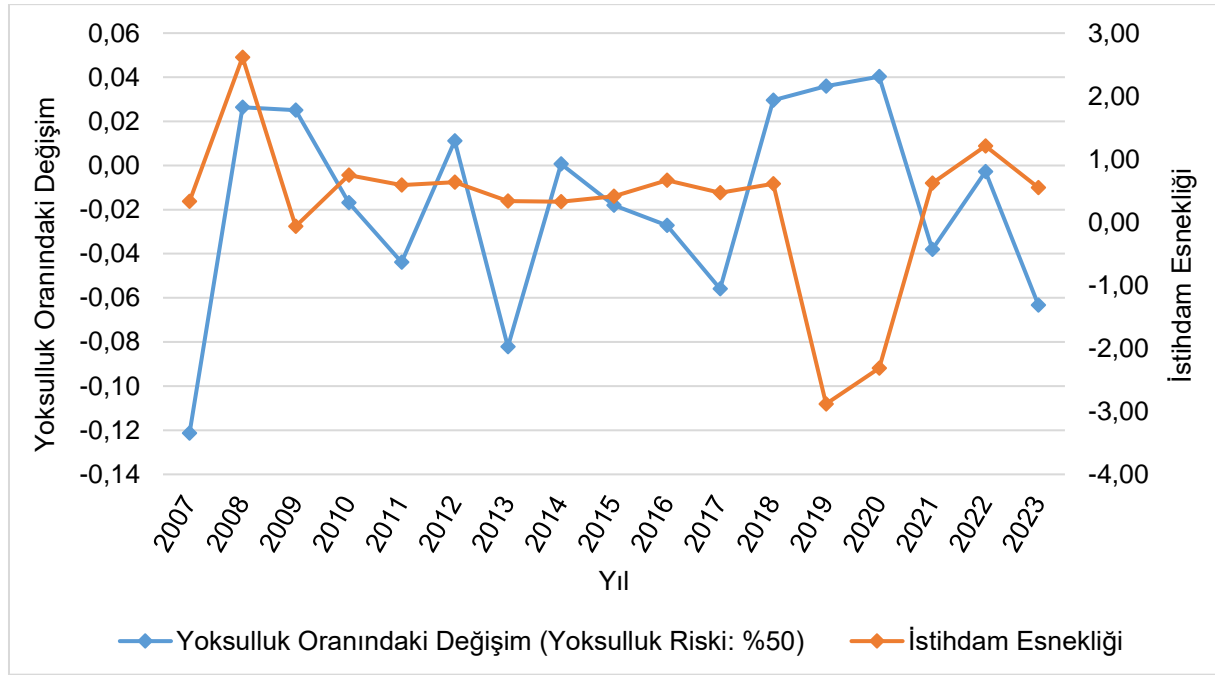
Grafik 3'te aktarılan veriler incelendiğinde, istihdama katılma oranı ile işsizlik oranı arasında ters bir ilişki olduğu görülmektedir. Kadın işsizlik oranı, erkek işsizlik oranına kıyasla daha yüksek düzeylerde gerçekleşmektedir. 2009-2023 dönemi içerisinde kadın işsizlik oranının azalması işsizlik oranı üzerinde erkek işsizlik oranında gerçekleşen değişimlere kıyasla daha belirleyici olmuştur. Kadın işsizliğinde 2012 yılı itibariyle yaşanan artışın işsizlik oranları üzerinde daha etkili olduğunu ileri sürmek mümkün olmaktadır. 2019 yılında, en yüksek işsizlik oranına sahip olmasının yanı sıra uzun süreli işsizlik oranının da arttığı gözlenmektedir. Ancak 2020 yılından itibaren istihdama katılımın artması ile kısa hem de uzun dönem işsizlik oranlarında olumlu etkilerin yaşanmasını sağlamıştır.

Diğer yıllara kıyasla, işgücüne katılım oranının en yüksek olduğu yıllardan biri olduğu da gözlemlenmektedir. 2020 yılından sonra, istihdam ve işgücüne katılımın düzenli olarak artmaya başlaması, 2019 yılı öncesinde, gerçekleşen istihdama katılım seviyelerine ulaşılmasını sağlamıştır. Ayrıca bu artışın uzun dönem işsizlik oranının azalmasında da etkili olduğu görülmektedir.

Türkiye'deki 2009-2023 dönemine dair yoksulluk oranlarında meydana gelen değişim ve denklem 1 kullanılarak hesaplanan istihdam esnekliğine dair veriler Grafik 4'te verilmiştir.

Grafik 4

Türkiye'deki Yoksulluk Oranındaki Değişim (Yoksulluk Riski: %50) ve İstihdam Esnekliği (2009-2023)

Açıklama. World Bank ve TÜİK (Çevrimiçi), Uluslararası Seçilmiş Göstergeler ve Yoksulluk ve Yaşam Koşulları İstatistikleri, 2025.

Grafik 4'te aktarılan veriler, genel olarak, istihdam esnekliğinin arttığı dönemlerde yoksulluk oranında bir önceki döneme kıyasla azalma yaşandığını ortaya koymaktadır. Başka bir deyişle, istihdam esnekliğindeki artış yoksulluk üzerinde olumlu bir etki yaratmaktadır.

2009 yılından itibaren istihdam esnekliğinde yaşanan artışın yoksulluk oranlarında olumlu yönde bir etki yarattığı gözlenmektedir. 2016 yılında istihdam esnekliğinin büyük oranda arttığı ancak 2017 yılında istihdama yönelik bu esnekliğin büyük oranda azaldığı gözlenmektedir. 2017 sonrası dönemde istihdamda yaşanan bu durumun kademeli olarak düzeltilmeye çalışıldığı ve istihdam esnekliğinin arttığı gözlenmektedir.

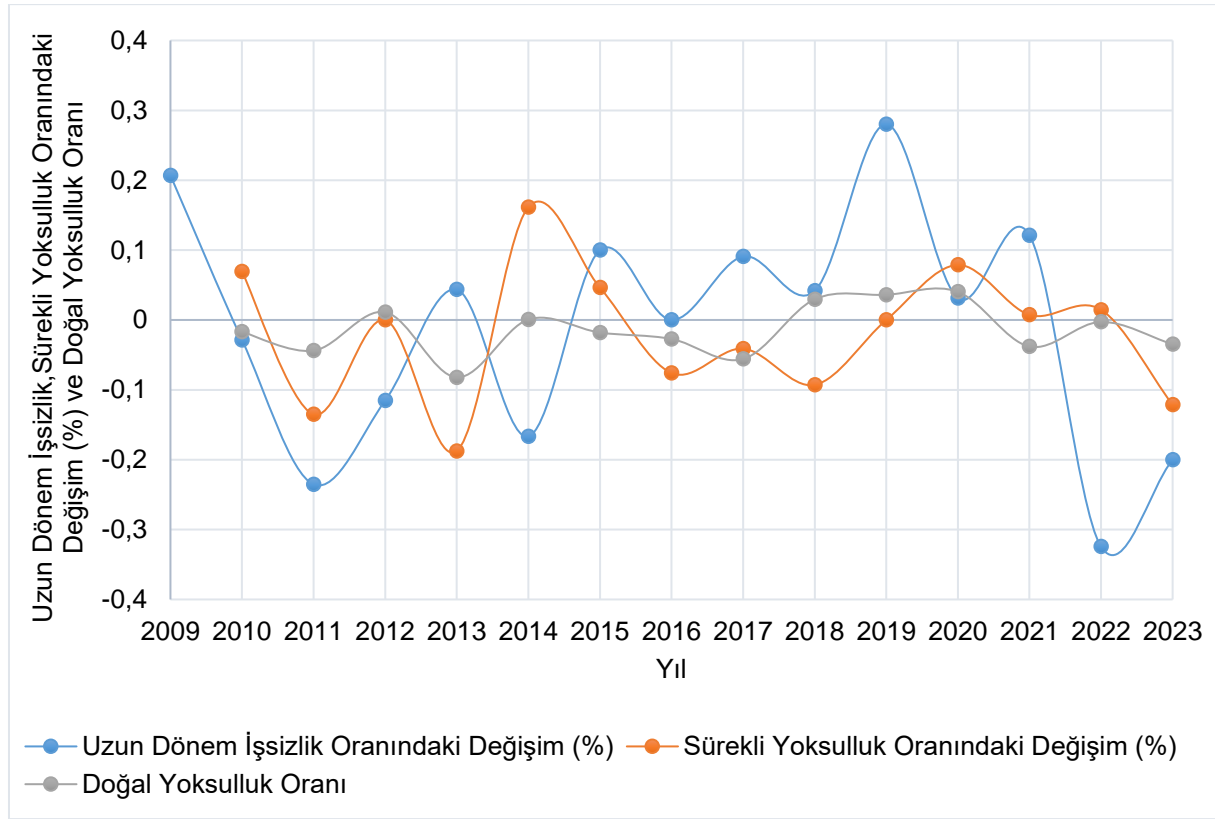
2022 yılından itibaren istihdam esnekliğinde yaşanan değişimin yoksulluk oranındaki değişim ile bağlantısının zayıfladığı görülmektedir. Grafik 4'te aktarılan veriler, yoksulluk düzeyinin azalmasında, istihdamın önemli olduğu ancak yoksulluğun her zaman için sadece istihdam ile ilişkilendiremeyeceğinin de göstergesi olarak tanımlanabilir.

Bu doğrultuda, sürekli yoksulluk ve uzun dönem işsizlik oranları arasındaki ilişki incelenerek, kavramsallaştırılmaya çalışılan "doğal yoksulluk" üzerinde hangisinin daha baskın olduğu belirlenmeye çalışılmıştır.

Aşağıda 2009-2022 dönemine dair arasındaki uzun dönem işsizlik oranındaki değişim oranı, sürekli yoksulluk oranındaki değişim oranı ve denklem 4 kullanılarak doğal yoksulluk oranları hesaplanmıştır.

Grafik 5

Türkiye'deki 2009-2022 Dönemine Dair Uzun Dönem İşsizlik Oranındaki Değişim, Sürekli Yoksulluk Oranındaki Değişim Oranları ve Doğal Yoksulluk Oranı (2009-2023)

Açıklama. TÜİK (Çevrimiçi), Uluslararası Seçilmiş Göstergeler ve MEDAS, 2025. Hesaplamalar yazar tarafından düzenlenmiş ve elde edilen değerler sonucunda doğal yoksulluk oranı hesaplaması yapılmıştır.

Mevcut verinin kısıtlı olması nedeniyle, son 13 yılı kapsayan bir analiz gerçekleştirilmiştir. Grafik 5 incelendiğinde, sürekli yoksulluk oranı ve uzun dönem işsizlik oranında yaşanan negatif değişim, doğal yoksulluk oranında azaltıcı bir etki ortaya koyarken; uzun dönem işsizlik oranında yaşanan artışın, sürekli yoksulluk oranına kıyasla, daha az etkisinin olduğu görülmektedir.

Özellikle, sürekli yoksulluk oranında yaşanan artışın uzun dönem işsizlik oranında yaşanan azalışa rağmen mevcut etkinin daha fazla olduğu gözlenmiştir. Bununla birlikte, en belirgin şekilde 2014, 2020 ve 2022 yılında sürekli yoksulluktaki artış etkisi; 2013 ve 2021 yılında ise sürekli yoksulluktaki azalış etkisi daha baskın eğilimler olarak ortaya çıkmıştır.

Sürekli yoksulluk oranlarında yaşanan değişimin uzun süreli işsizlik oranına kıyasla daha dengeli bir şekilde değişmesi/dalgalanması uzun süreli işsizlik oranında yaşanan değişimin dengelenmesinde etkili olduğu düşünülmektedir. Bu durum doğal yoksulluk oranının daha dar bir aralıkta yer almasına sebep olmaktadır.

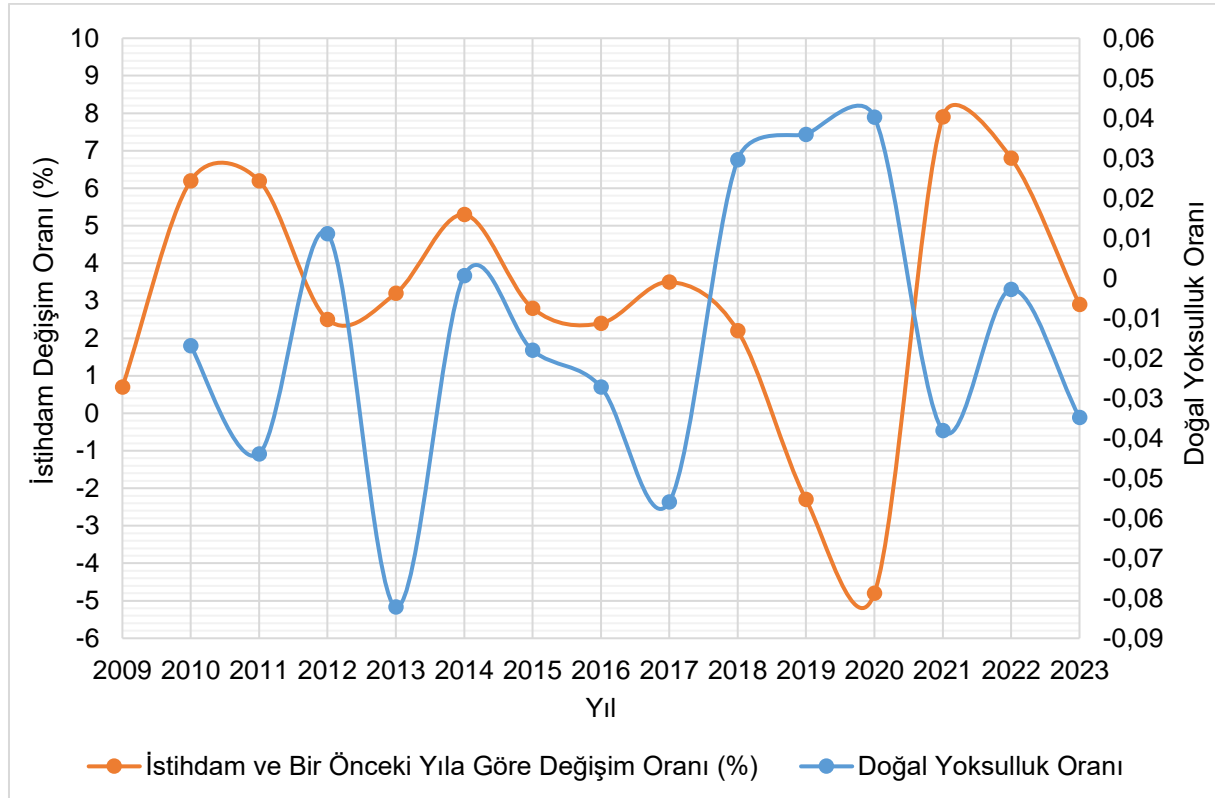
Uzun süreli işsizlik oranındaki değişimlerin doğal yoksulluk oranını daha az oranda etkilemesi, oluşacak yoksulluğun sadece işsizlik kriteri üzerinden değerlendirilemeyeceğini de göstermektedir. Bu düşüncenin oluşumunda, sürekli yoksulluk oranındaki değişimlerin, doğal

yoksulluk oranı üzerinde daha baskın ve dengeleyici bir etki yaratması belirleyici bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Sürekli yoksulluğun nispeten uzun süreli işsizlik oranı kadar değişken bir oran olmamasının yanı sıra, daha uzun bir dönemi kapsaması ve gerçekleşen durumu ifade etmesi açısından daha etkili olabileceği düşünülmektedir.

Doğal yoksulluk oranının istihdam ile olan ilişkisini incelemek amacıyla istihdamda meydana gelen değişimler ve doğal yoksulluk oranı verileri Grafik 6’da verilmiştir.

Grafik 6

İstihdam ve Bir Önceki Yıla Göre Değişim Oranı (%) ve Doğal Yoksulluk Oranı

Açıklama. TÜİK, 2025. İstihdam ve bir önceki yıla göre değişim oranı (%) verileri TÜİK Uluslararası seçilmiş göstergelerden alınmıştır.

Grafik 6’da yer alan veriler, istihdamda gerçekleşen olumlu değişimlerin, doğal yoksulluk oranını azaltıcı bir etki yarattığını, ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, istihdam değişim oranının, bir önceki yıldaki değişim oranına göre azalması, doğal yoksulluk oranını artırıcı bir etki yaratmaktadır. Özellikle, bu etki, 2016 yılından sonra belirgin bir şekilde gözlenmektedir.

İstihdamdaki değişimin bir önceki döneme oranla azalması, sürekli yoksulluk üzerinde artırıcı bir etki yarattığı görülmektedir. Doğal yoksulluk oranının, ağırlıklı olarak negatif değerler alması ise bu olumsuz etkinin azaldığını göstermektedir. Ancak, Grafik 6 incelediğinde, 2014, 2015 ve 2023 yılında ise aksi bir durum söz konusudur. 2018- 2020 arası dönemde ekonomik durgunluğun yaşanması, 2019 yılında ise yaşanan pandeminin ekonomik durum ve istihdam üzerindeki olumsuz etkileri ise doğal yoksulluk oranının artmasına sebep olmuştur (Ulga, 2022).

Sonuç olarak, doğal yoksulluk oranı 2010 yılına oranla 2022 yılında artış göstermiştir. Ancak, bu değer 2023 yılına göre değerlendirildiğinde, doğal yoksulluk oranının azaldığı gözlenmektedir.

Sonuç

Yapılan çalışma sonucunda, Türkiye özelinde 2009-2023 arası dönemde ekonomik büyüme ve istihdam arasındaki pozitif ilişki değerlendirilmiştir. Bulgular, istihdamdaki değişimin bir önceki döneme oranla azalmasının, sürekli yoksulluk üzerinde artırıcı bir etki yarattığını ortaya koymaktadır. Bu değişim, “doğal yoksulluk” oranının artmasında etkili olmuştur.

İstihdamda yeterli büyümenin sağlanamadığı yıllarda “doğal yoksulluk” oranı da artmıştır. Bu durum yeterli istihdam sağlanamadığında yoksulluğun arttığı görüşünü güçlendirmekte, ayrıca, “doğal yoksulluk” ve istihdam arasındaki ters ilişkiyi ortaya koymaktadır. Ancak, yoksulluk düzeyindeki değişimler sadece istihdam düzeyindeki değişimlere bağlı olarak ortaya çıkmayabilmektedir. İlgili dönemde, istihdam oranının azalma eğiliminde olduğu belli yıllarda, yoksulluğu artırıcı bir etki ortaya çıkmamıştır. 2015 yılında uzun dönem işsizlik oranı bir önceki döneme oranla artmasına rağmen sürekli yoksulluk oranı azalmıştır. Bu durum “doğal yoksulluk” oranının bir önceki döneme oranla azalmasına sebep olmuştur.

Elde edilen bulgular, doğal yoksulluk oranının, istihdam ve yoksulluk arasındaki ters ilişkiye paralel bir biçimde şekillendiğini göstermektedir. Bununla birlikte, yoksulluğun kronik bir hale gelmesinde sürekli yoksulluk oranının daha belirleyici olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Ayrıca, işsizlik oranlarında büyük oranlı değişimler gerçekleşmese bile, yoksulluğun işsizliği azaltmak ya da istihdamı artırmak gibi farklı yollar tercih edilerek azaltılabileceği sonucuna varılmaktadır.

Çalışmanın bir sonucu olarak, Türkiye’de yoksulluğun oluşmasında ve süreklilik kazanmasında istihdam dışında başka faktörlerin de etkili olduğu görülmektedir. Bununla birlikte sürekli yoksulluk oranının, uzun süreli işsizliğe kıyasla yoksulluk düzeyini süregelenleştirme ihtimalinin daha fazla olduğu görüşü güçlenmektedir. Genel olarak, toplumsal refahın artması, bireylerin, toplumsal alanda yüzleştiği ekonomik, sosyal ve kültürel engellerinin aşılmasına bağlı olarak şekillenmektedir. Belirgin bir şekilde, yoksulluk olgusu da bu engellerin başında gelmektedir. Ekonomik sistemin bir noksanlığı olarak oluşan yoksulluk, mevcut ekonomik yapılar ile üretim sürecindeki gelişim dinamiklerine göre şekillenmektedir. Yoksulluğun azaltılması mümkün olmakla birlikte yoksulluğun oluşumu ve artışında etkili olan faktörler, yoksulluğun tamamen ortadan kaldırılmasını zorlaştıran kısıtlar oluşturabilmektedir. Bu kapsamda “doğal yoksulluk” eğiliminin, yoksulluk düzeyindeki değişimlerin analizinde bir eşik sınır olarak değerlendirilebileceği düşünülmektedir.

Doğal yoksulluk olgusu, uzun süreli yoksullukla birlikte işgücünde yaşanan değişim ile de bağlantılı bir şekilde ifade edilmeye çalışılmıştır. Genel anlamda sürekli yoksulluğun yoksulluk içerisindeki payı ele alınırken, uzun dönem işsizlik oranı ile ilişkisi incelenerek işsizliğin uzun dönemdeki etkisi analiz edilmiştir. Sürekli yoksulluk ile ilişkilendirilen “doğal yoksulluk oranı”, istihdam ve işsizlik oranlarındaki değişimler göz önüne alındığında yaşanan değişimlere paralel olarak dalgalı bir seyir izlemektedir. Elde edilen bulgular, istihdamdaki artışın azalmasının, sürekli yoksulluğu artırıcı bir etki yaratabileceğini göstermektedir. Bununla birlikte, uzun süreli işsizlik oranında yaşanan değişim, sürekli yoksulluk düzeyindeki değişimlere daha zayıf şekillerde yansımaktadır. Sonuç olarak, sürekli yoksulluk oranı, birçok

farklı faktörün etkileşimi sonucunda şekillenmektedir. Sürekli yoksulluğa ve uzun dönemli işsizliğe neden olan faktörlerin belirlenmesinin, doğal yoksulluk oranının azalmasında etkili olabileceği öngörülmektedir. Buna bağlı olarak, doğal yoksulluk olgusu da istihdam gibi ekonomik göstergelerin yanı sıra, gelir dağılımı, eğitim seviyesi, sosyal politikalar ve diğer yapısal faktörlerin bir sonucu olarak ortaya çıkabilmektedir.

Türkiye’de ekonomik büyüme sağlanmasına rağmen işsizlik oranlarının azalmaması, ekonomik büyümenin işsizlik üzerinde doğrudan bir etkisi olmadığını göstermektedir. Ekonomik büyüme ile istihdamda artışlar yaşandığı dönemlere kıyasla sadece verim artışının yaşandığı dönemler de olmuştur (Altuntepe, 2022). Bu durum ekonomik büyümenin işsizlikten çok istihdam üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, işsizlik oranlarında yaşanan olumsuz gelişmeler yoksulluğu güçlendirmektedir. Ayrıca, Türkiye’de işsizlik oranlarının %8’in altı düzeylere indirilememesi, gerçekleşen ekonomik büyümenin işsizliği azaltmada yetersiz kaldığını göstermektedir. Bu da Türkiye’de yürütülen büyüme stratejilerinin amaç ve kapsamının sorgulanmasına neden olmaktadır.

Yoksulluğun azaltılmasında, istihdamın artırılması, genel olarak işsizliğin azaltılmasında büyük bir önem taşımaktadır. Evcim (2023), Güloğlu ve Çepni’nin (2023) belirttikleri üzere, işgücüne katılımının teşvik eden, iş olanak ve imkanlarının ülke içerisinde dengeli dağılımını artırılmasına önem veren politikalar bu yönelimleri farklılaştırıcı etkiler ortaya çıkarabilir. Özellikle, istihdamı artırıcı etkin politikaların uygulanması büyük bir önem arz etmektedir. Bu amaçla Acar’ın (2016) belirttiği üzere, kayıtdışılığın kontrol altına alınması ve önlenmesi gerekmektedir. Yapılan çalışma sonucunda, Türkiye’de ekonomik büyümenin, istihdamı artırmadaki göz ardı edilemeyecek önemli etkisi olmasına rağmen belli dönemlerde beklenen etkiyi yaratamadığı gözlenmiştir.

İstihdam dışında yoksulluğu tetikleyen ve direnç oluşturan diğer olgulara bu çalışmada yer verilmemiştir. Gelir eşitsizliği, yanlış politika tercihleri, ücret yetersizliği, sosyal güvenlik politikalarının etkisizliği ve yetersizliği, bölgesel eşitsizlikler, kayıt dışılığın yüksek oranlarda gerçekleşmesi gibi belli başlı problemlerin çözüme kavuşturulamaması Türkiye’deki yoksulluğun süreklilik kazanmasında belirleyici unsurlar arasında yer almaktadır.

Kaynakça

- Acar, E. Ö. (2016). Türkiye’de yapısal dönüşüm ve işgücü piyasaları üzerine bir inceleme, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (25), 53-72.
- Aksoy, M. E., & Sönmez, Ö. (2021). Sanayi alanlarının kentsel forma ve saçaklanmaya etkisi: Arnavutköy örneği, *Journal of Technology and Applied Sciences*, 3(2), 151-166.
- Aktaş, M. T. (2014). Türkiye’de ekonomik büyüme ile istihdam ilişkisi üzerine bir inceleme, *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 51(592), 45-64.
- Alabaş, A. (2007). *Uzun Süreli İşsizler ve Uzun Süreli İşsizliği Azaltmada İşkur’un Önemi* [Yayımlanmamış uzmanlık tezi]. T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü.
- Altuntepe, N. (2022). Türkiye’de ekonomik büyümenin istihdam esnekliği (2010-2020). *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(1), 233-247. <https://doi.org/10.33437/ksusbd.913812>
- Arndt, C., Mahrt K., & Schimanski, C. (2017, June). *On the poverty–growth elasticity*. WIDER Working Paper Series. <https://doi.org/10.35188/unu-wider/2017/375-2>
- Aslan, G. (2020), Türkiye’de yoksulluk ve işgücü piyasası, *Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 83-105.
- Ay, S. (2012), Türkiye’de işsizliğin nedenleri: İstihdam politikaları üzerine bir değerlendirme, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 19(2), 321-341.
- Azevedo, J. P., & Atamanov, A. (2014, April). *Pathways to the middle class in turkey: How have reducing poverty and boosting shared prosperity helped?*. Policy Research Working Paper Series. <http://hdl.handle.net/10986/17722>
- Buğra, A., & Keyder, Ç. (2006), The Turkish welfare regime in transformation, *Journal of European Social Policy*, 16(3), 211-228.
- Carter, M. R., & Barrett, C. B. (2006). The economics of poverty traps and persistent poverty: An asset-based approach. *The Journal of Development Studies*, 42(2), 178–199. <https://doi.org/10.1080/00220380500405261>
- Çalışkan, Ş. (2011), Türkiye’de gelir eşitsizliği ve yoksulluk, *Journal of Social Policy Conferences*, (59), 89-132.
- Çavuşoğlu, B. (2011), Türkiye’de çalışan yoksulluğunun genel görünümü, *Sosyal Güvence*, (1), 22-33.
- Çelik, T. (2023). Türkiye’de kayıt dışı istihdam sorunu kalıtsal mıdır?. [CEEİK 2023 Özel Sayısı]. *Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 6, 93-110. <https://doi.org/10.38120/banusad.1384690>
- Dal, R., & Temiz, N. (2023). Türkiye’de yoksullukla mücadelede sosyal yardım kurumlarının etkinliği. *Çalışma ve Toplum*, 2(77), 1287-1322. <https://doi.org/10.54752/ct.1280837>
- Dansuk, E. (1997). *Türkiye’de yoksulluğun ölçülmesi ve sosyo-ekonomik yapılarla ilişkisi* [Yayımlanmış uzmanlık tezi]. Devlet Planlama Teşkilatı.

- Erdal, İ.Ö.Y. (2019). Türkiye’de kayıt dışı istihdam ve kayıt dışı istihdamla mücadele politikaları. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(16), 225-246.
- Erdoğan, S., & Kutlu, D. (2014), Dünyada ve Türkiye’de çalışan yoksulluğu: İşgücü piyasası ve sosyal koruma politikaları bağlamında bir değerlendirme. *Çalışma ve Toplum*, 2(41), 63-114.
- Evcim, N. (2023). *Türkiye ve dünyada çalışan yoksulluğu*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Pamukkale Üniversitesi.
- Eyck, K.V. (2003). *Flexibilizing employment: An overview*. SEED Working Paper, Retrived June 15,2024, <https://www.ilo.org/media/313116/download>
- Greve, B. (2019). *Poverty* (1st ed.). Routledge.
- Güldal, B. (2024). *Türkiye’de yoksulluğun analizi: 2006–2023 dönemi sürekli yoksulluğun belirleyicileri*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Güloğlu, T., & Güven Çepni, G. (2023). Çalışanlar için yoksulluk riskleri: Avrupa Birliği ve Türkiye örneği. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 12(32), 78-108. <https://doi.org/10.31199/hakisderg.1208015>
- Houghton, J., & Khandker S. R. (2009). *Handbook on poverty and inequality*. World Bank.
- Haveman, R.H. (2001). Poverty: Measurement and analysis. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* (pp. 11917-11924). Pergamon.
- Herman, E. (2014). Working poverty in the European Union and its main determinants: An empirical analysis. *İnzinerine Ekonomika-Engineering Economics*, 25(4), 427-436.
- Hulme, D., & Shepherd, A. (2003). Conceptualizing chronic poverty. *World Development*, 31(3), 403-423. [https://doi.org/10.1016/S0305-750X\(02\)00222-X](https://doi.org/10.1016/S0305-750X(02)00222-X)
- Hulme, D., Moore, K., & Shepherd, A. (2001, November 1). *Chronic poverty: Meanings and analytical frameworks*. Chronic Poverty Research Centre Working Paper. <https://doi.org/10.2139/ssrn.1754546>
- ILO (2015, November 16). *KILM 11. Long-term unemployment*. <https://www.ilo.org/publications/11-long-term-unemployment>
- ILO (2024, November 28). *World employment and social outlook: Trends 2025 in figures*. <https://www.ilo.org/resource/other/world-employment-and-social-outlook-trends-2025-figures>
- ILO (t.y.). *Decent work*. Retrieved Jan 17, 2024, from <https://www.ilo.org/topics/decent-work>
- Islam, R. (2004, January). *The nexus of economic growth, employment and poverty reduction: An empirical analysis*. (Issues in employment and poverty Discussion Paper, No. 14). Recovery and Reconstruction Department International Labour Office. <https://www.ilo.org/media/315761/download>
- İncedal, S. (2013). *Türkiye’de yoksulluğun boyutları: Mücadele politikaları ve müdahale araçları* [Yayımlanmamış aile ve sosyal politikalar uzmanlık tezi]. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü.

- Kapar, R. (2023). Türkiye’de çalışanların yoksulluğu, yoksunluğu ve sosyal dışlanmaları. *REFLEKTİF Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 279-308.
- Kaya, S. (2020). İnsana yakışır iş açığı: Çalışan yoksulluğu açısından bir değerlendirme. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (79), 55-106. <https://doi.org/10.26650/jspc.2020.79.0046>
- Khan, A. R. (2007, July). *Growth, employment and poverty: An analysis of the vital nexus based on some recent UNDP and ILO/ SIDA studies*. DESA Working Paper. https://www.un.org/esa/desa/papers/2007/wp49_2007.pdf
- Koç Üniversitesi TÜSİAD Ekonomik Araştırma Forumu. (2008, Aralık 20). *Tüketim harcamaları, gelir dağılımı ve yoksulluk istatistikleri çalıştayı, EAF & TÜİK ortak çalıştayı, TÜİK Yoksulluk Çalışmaları*. <https://eaf.ku.edu.tr/events/tuketim-harcamaları-gelir-dagilimi-ve-yoksulluk-istatistikleri-calistayi-eaf-tuik-ortak-calistayi20-aralik-2008/>
- Mahiroğulları, A. (2017), Türkiye’de kayıtdışı istihdam ve önlemeye yönelik stratejiler. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(2), 547-565.
- Meçik, O., & Afşar, M. (2014). Türkiye ekonomisinde yapısal dönüşümler ve işgücü piyasasındaki gelişmeler. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1(2). <https://doi.org/10.17541/oeybd.54695>
- Metin, B. (2013). Türkiye’de 2000 sonrası dönemde uygulanan ekonomik ve sosyal politikalar temelinde yoksulluk sorunu, Ankara’da uygulamalı bir araştırma. T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışma ve Sosyal Güvenlik Eğitim ve Araştırma Merkezi Yayınları.
- Myers, K. (2018, October 17). The top 9 causes of global poverty. *InterAction*. <https://www.interaction.org/blog/the-top-9-causes-of-global-poverty/>
- Sağlam, B., & Uğur, M. S. (2023). Türkiye’de kronik yoksulluğun belirleyicileri üzerine bir analiz, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 19(4), 931-952.
- Solmaz, E. (2015). Türkiye’de yoksulluğun büyüme elastikyeti, *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 7(1), 165-180.
- Şahin, T. (2009). *Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk İlişkisi*. [Yayımlanmış sosyal yardım uzmanlık tezi]. T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü.
- Şeker, S. D. (2011). *The dynamics of poverty in Turkey*. [Unpublished doctoral dissertation]. Middle East Technical University.
- Şeker, S. D., & Dayıoğlu, M. (2015). Poverty dynamics in Turkey, *Review of Income and Wealth*, 63(3), 477-493.
- Şenses, F. (2003). New poverty and the changing welfare regime of Turkey. *METU Studies in Development*, 30(1), 121-28.
- Şenses, F. (2019). *Küreselleşmenin öteki yüzü: Yoksulluk* (9. baskı). İletişim Yayınları.
- T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (t.y.). *Sosyal içerme alanında ASPB'nin kurumsal kapasitesinin geliştirilmesi projesi (1.3. Faaliyeti RAPOR 2: Gelir, istihdam, eğitim,*

mesleki eğitim ve yoksulluk ilişkilerinin incelenmesi yoksulluğun ve sosyal dışlanma süreçlerinin araştırılması, politikaların incelenmesi). Ocak 15, 2024 de <https://aile.gov.tr/media/100418/rapor2.pdf> den erişildi

- T.C. Devlet Planlama Teşkilatı. (2007). *Dokuzuncu kalkınma planı: Gelir dağılımı ve yoksullukla mücadele özel ihtisas komisyonu raporu*. Ocak 15, 2024 de <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Dokuzuncu-Kalkinma-Plani-Gelir-Dagilimi-ve-Yoksullukla-Mucadele-OIK.pdf> den erişildi
- T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2018). *On birinci kalkınma planı (2019-2023) İşgücü piyasası ve genç istihdamı*. Nisan 01, 2024 de <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/04/IsgucuPiyasasi-ve-GencIstihdamiOzelIhtisasKomisyonuRaporu.pdf> den erişildi
- Temiz, H. E. (2008), Dünyada kronik yoksulluk ve önleme stratejileri, *Çalışma ve Toplum*, 2(17), 61-100.
- Townsend, P. (1979). *Poverty in the United Kingdom: A survey of household resources and standards of living*. Penguin Books.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2024a, Ekim 10). *Gelir dağılımı istatistikleri*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Gelir-Dagilimi-Istatistikleri-2023-53840>
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2024b, Ağustos 12). *İşgücü istatistikleri*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-Haziran-2024-53512>
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2024c, Aralık 27). *Gelir ve yaşam koşulları araştırması metaverisi*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Gelir-Dagilimi-Istatistikleri-2024-53712>
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2024d, Temmuz10). *Hanehalkı işgücü istatistikleri metaverisi*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-Mayis-2024-53522>
- Türkiye İstatistik Kurumu. (t.y.). *Uluslararası seçilmiş göstergeler*. Ocak 16, 2025 de <https://biruni.tuik.gov.tr/secilmisgostergeler/> den erişildi
- Türkiye İstatistik Kurumu. (t.y.). *Gelir ve yaşam istatistikleri*, MEDAS (Merkezi Dağıtım Sistemi). Ocak 16, 2025 de <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?locale=tr> den erişildi
- Türkiye İstatistik Kurumu. (t.y.). Gelir ve yaşam koşulları araştırması metodolojisi hakkında genel açıklama. Nisan 1, 2024 de <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/DownloadFile?p=VeDNHyETiaKvhA12s81sMdLQ7sshD2clioqVgfwAZT5HG5UoGE0MVg/gWKTMAfFib384JebOEhuqXTnXdvZZb/1putPuHKtwHI5C5r55GJM=> den erişildi
- Ulga, E. (2022). *Türkiye'de ekonomik büyümenin yapısı ve istihdam etkileri*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Bursa Uludağ Üniversitesi.
- World Bank. (2004). *World Development Report*. The International Bank for Reconstruction and Development/ The World Bank.
- World Bank Group (n.d.). *Poverty overview*. Retrieved March 4, 2025, from <https://www.worldbank.org/en/topic/poverty/overview>.
- World Bank Group (n.d.). *GDP growth (annual %) Türkiye*. Retrieved Jan 4, 2025, from <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=TR>

- Yiğitoğlu, A. İ. (2005). 2001 krizi sonrası dönemde türkiye ekonomisinin ve bankacılık sektörünün değeriendirilmesi. *Sosyoekonomi*, 1(1),115-125. <https://doi.org/10.17233/se.46995>
- Yükseler, Z., & Türkan E. (2008). *Türkiye 'de hanehalkı: işgücü, gelir, harcama ve yoksulluk açısından analizi*. TÜSİAD Yayınları.
- Zabcı, F. C. (2003). Sosyal riski azaltma projesi: yoksulluğu azaltmak mı, zengini yoksuldan korumak mı?. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 58(1), 215-239 . https://doi.org/10.1501/SBFder_0000001621

Information About the Article/Makale Hakkında Bilgiler

The Ethical Rules for Research and Publication / Araştırma ve Yayın Etiği

The authors declared that the ethical rules for research and publication followed while preparing the article.

Yazarlar makale hazırlanırken araştırma ve yayın etiğine uyulduğunu beyan etmiştir.

Conflict of Interests/ ıkar atışması

The authors have no conflict of interest to declare.

Yazarlar ıkar atışması bildirmemiştir.

Grant Support/ Finansal Destek

The authors declared that this study has received no financial support.

Yazarlar bu alışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Author Contributions/ Yazar Katkıları

The draft process of the manuscript/ Taslağın Hazırlanma Sreci B.G./E.T., Data Collection/Verilerin Toplanması B.G./E.T., Writing The Manuscript/ Makalenin Yazılması B.G./E.T., Submit, Revision and Resubmit Process/ Başvuru, Dzeltme ve Yeniden Başvuru Sreci B.G.

JATSS, 2025; 7(1), 67-85

First Submission:15.01.2025

Revised Submission After Review:16.03.2025

Accepted For Publication:28.03.2025

Available Online Since:31.03.2025

Research Article

**The Asymmetric Effects of Climate Change on Health Expenditures in Nigeria:
Evidence from Nonlinear ARDL Model**

Nuhu Musa^a

Abstract

Introduction: This study demonstrates the asymmetric impacts of climate change on Nigeria's health expenditures. Climate change has been acknowledged as one of the greatest environmental challenges facing the globe and posing serious threat to human health. The increasing prevalence of climate-sensitive diseases across the world today is largely as a result of environmental degradation. The climate shocks and the associated extreme weather conditions have imposed greater challenges on human health, leading to increase in government and household health expenditures.

Method: A time series analysis was conducted using non-linear autoregressive distributed lag (NARDL) approach in conjunction with Granger causality test over the period spanning from 1990 to 2023. We measure climate change using carbon emission (CO₂) and temperature anomalies. To ascertain the possible asymmetric effects of the variables, we decompose carbon emission (CO₂) and temperature anomaly into positive and negative partial sums.

Results or Findings: Findings show that positive temperature and CO₂ shocks significantly increase costs in both short and long terms, highlighting the urgency for climate action. Conversely, negative CO₂ shocks yield long-term health expenditure reductions, showcasing mitigation's potential. The established unidirectional causality from CO₂ emissions to per-capita health spending strengthens the case for targeted emission reduction policies.

Discussion or Conclusion: The finding that a positive shock in temperature and CO₂ significantly increases health expenditures underscores the urgent need for climate mitigation strategies.

Keywords: greenhouse gas emission, climate change, temperature, health outcomes, healthcare expenditure, zero-net emission

JEL Codes: Q50, Q54, Q57

^a Dr.Kogi State University, Faculty of Social Sciences, Department of Economics Anyigba/ Nigeria, musanuhuadams@gmail.com, ORCID ID:<https://orcid.org/0000-0002-6202-0969> (Corresponding Author)

JATSS, 2025; 7(1), 67-85

İlk Başyuru:15.01.2025

Düzeltilmiş Makalenin Alınışı:16.03.2025

Yayın İçin Kabul Tarihi:28.03.2025

Online Yayın Tarihi:31.03.2025

Araştırma Makalesi

**Nijerya'da İklim Değişikliğinin Sağlık Harcamaları Üzerindeki Asimetrik Etkileri:
Doğrusal Olmayan ARDL Modelinden EldeEdilen Kanıtlar**

Nuhu Musa^a

Öz

Giriş: Bu çalışma, iklim değişikliğinin Nijerya'nın sağlık harcamaları üzerindeki asimetrik etkilerini göstermektedir. İklim değişikliği, dünyanın karşı karşıya olduğu en büyük çevresel zorluklardan biri olarak kabul edilmekte ve insan sağlığı için ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Günümüzde dünya genelinde iklime duyarlı hastalıkların artan yaygınlığı büyük ölçüde çevresel bozulmanın bir sonucudur. İklim şokları ve ilişkili aşırı hava koşulları, insan sağlığı üzerinde büyük zorluklar yaratmış ve hükümet ve hanehalkı sağlık harcamalarında artışa yol açmıştır.

Yöntem: 1990'dan 2023'e kadar olan dönemde Granger nedensellik testiyle birlikte doğrusal olmayan otoregresif dağıtılmış gecikme (NARDL) yaklaşımı kullanılarak bir zaman serisi analizi yürütülmüştür. İklim değişikliği, karbon emisyonu (CO₂) ve sıcaklık anomalileri kullanarak ölçülmüştür. Değişkenlerin olası asimetrik etkilerini belirlemek için karbon emisyonu (CO₂) ve sıcaklık anomalisi pozitif ve negatif kısmi toplamlara ayrılmıştır.

Sonuçlar ya da Bulgular: Bulgular, pozitif sıcaklık ve CO₂ şoklarının hem kısa hem de uzun vadede maliyetleri önemli ölçüde artırdığını ve iklim için eyleme geçmenin aciliyetini vurgulamaktadır. Tersine, negatif CO₂ şokları uzun vadeli sağlık harcamalarında azalmaya yol açar, bu da CO₂'i azaltmanın potansiyel etkisini göstermektedir. CO₂ emisyonlarından kişi başına düşen sağlık harcamalarına doğru kurulan tek yönlü nedensellik, emisyon azaltma hedefli politikaların uygulanmasının gerekliliğini güçlendirmiştir.

Tartışma ya da Yapılan Çıkarımlar: Sıcaklık ve CO₂'deki pozitif şokun sağlık harcamalarını önemli ölçüde artırdığı bulgusu, iklim değişikliğiyle mücadele stratejilerine acil ihtiyaç olduğunu ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: sera gazı emisyonu, iklim değişikliği, sıcaklık, sağlık sonuçları, sağlık harcamaları, sıfır net emisyon

JEL Kodları: Q50, Q54, Q57

^a Dr.Kogi State University, Faculty of Social Sciences, Department of Economics Anyigba/ Nigeria, musanuhadams@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6202-0969> (Sorumlu Yazar)

Introduction

Climate change has been acknowledged as one of the greatest environmental challenges facing the globe and posing serious threat to human health (Chien, Chau, & Sadiq, 2023, Ali et al., 2024). The increasing prevalence of mortality and morbidity across the world today is largely as a result of environmental degradation (Zeeshan et al., 2021). More than 95 per cent of the population in low income countries use firewood, charcoal and biomass gasses for cooking and other domestic work. In developing countries, burning of fossil fuel has been identified as one of the major causes of climate variation. Fossil fuels- coal, oil and gas flaring – are the largest contributor to global climate change, accounting for 75 per cent of global greenhouse gas emission and 90 per cent of carbon dioxide emission (Pörtner, et al., 2022). This poses significant challenges on human health. Although, climate change is a global trend affecting both advanced and developing world, less developed countries (LDCs) are more vulnerable to the effects than the advanced countries, probably as a result of lack of infrastructure and technologies to adapt to the climate resilience (FAO, IFAD, UNICEF, WFP and WHO, 2023). The climate shocks and the associated extreme weather conditions have imposed greater challenges on human health, leading to increase in government and household health expenditures. The need to reduce levels of carbon emission gave rise to the invention of technologies to build resilience to climate change. The most successful examples of such technologies include renewable energy technologies, energy efficiency and climate smart agricultural technologies, ICTs among others. These technologies have been successfully adopted in developed world as important mechanisms for adaptation to climate risk. However, due to some structural rigidities, weak adaptive capacity, poor infrastructure, inadequate financial resources, technology transfer, limited research capacity and expertise, developing countries particularly sub-Saharan Africa are yet to benefit from the innovations, making their economies more vulnerable to the effects. (Adenle et al., 2015).

The Intergovernmental Panel on Climate Change (Field, et al., 2014) define climate change as any change in the atmospheric condition over a time period which may be as a result of natural variability or human activities. The emission of carbon dioxide from combustion of fossil fuels in electricity generation and industrial activities leads to concentration of chlorofluorocarbons and greenhouse gasses (CO₂) in the atmosphere (To *et al.*, 2022; XU et al., 2019; Chaabouni & Saidi, 2017). Climate change variability significantly affect human health (Zhang, et al., 2017; Lee & Romero, 2023). The increasing environmental degradation resulting from industrial activities and emission of toxic substances into the atmosphere (e.g. carbon dioxide, carbon monoxide, methane, chlorofluoro carbons, nitrous oxide etc) has increased the prevalence of health related diseases (To & King, 2022). Nigerian economy is among the countries in African sub-region with prevalence of greenhouse gas (GHG) emission, which may be due to burning of fossil fuels and other industrial activities.

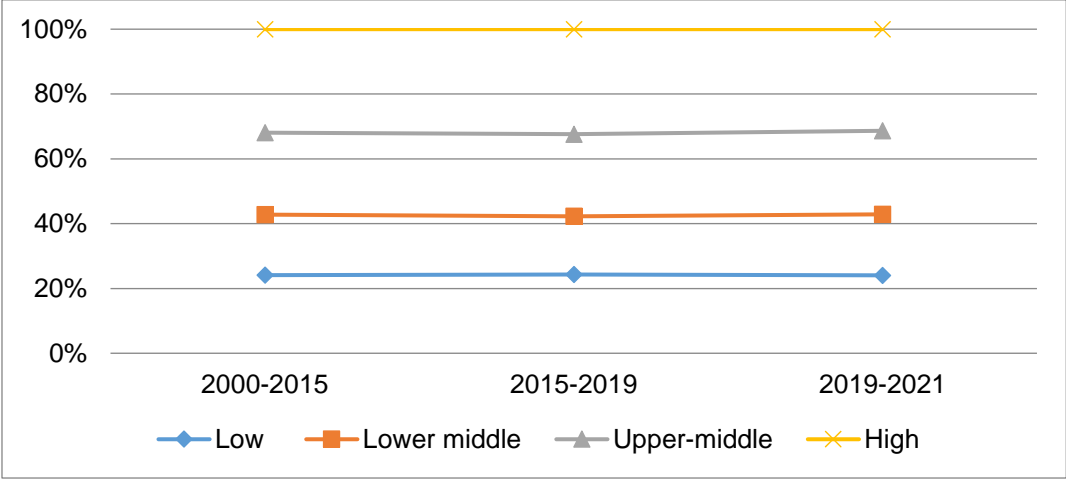
The escalating occurrence of weather and climatic events leads to proliferation of air-borne diseases which affect human health leading to deaths of millions of people across the globe (Wang et al., 2023), making government health care expenditure to increase (Khoshnevis & Khanalizadeh, 2017; Erdogan et al., 2020; Chien et al., 2023; Lee & Romero, 2023; Wang et al., 2023). Statistics from World Health Organization has shown that millions of people worldwide die as a result of extreme heat (WHO, 2023). Indeed, Mehfoz et al. (2023) argue that rising temperature and CO₂ emission increase health-care cost and this affect health care quality.

Figure 1 shows the global percentage allocation to health expenditure. From the figure we note that high income countries spend an average 9% on health expenditure from 2019-

2021. For Upper-middle income countries (UMIC), health spending as a share of GDP was 6.5% in 2019, 7% in 2020 and remain same in 2021. And for lower-middle income countries, health expenditure as a percentage of GDP was 4.8% in 2019, 5.1% in 2020 and 5.4% in 2021. In low income countries, health expenditure as percentage of GDP rose from 6.2% in 2019 to 6.9% in 2020 and 2021 respectively.

Figure 1

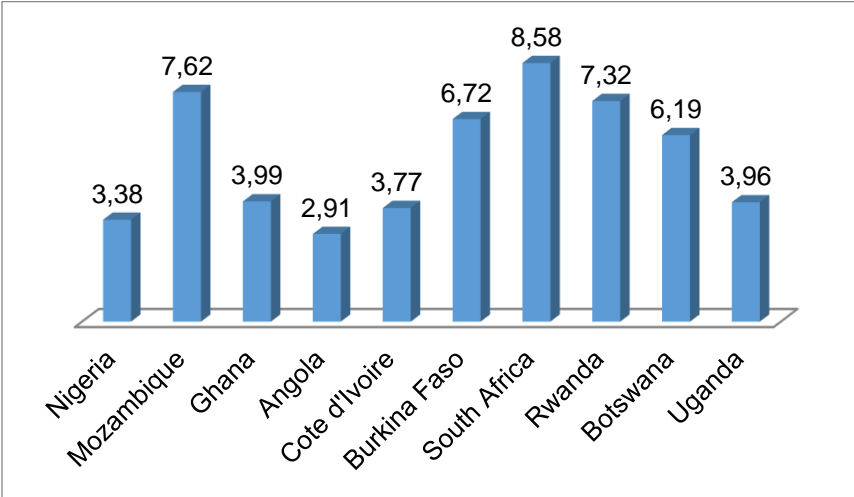
Global Health Expenditure, 2000-2021 (%)

Note. WHO Global Health Expenditure database, 2023

Figure 2

Allocation to Health Sector by Selected African Countries in 2022

Note. Created by the author

Figure 2 shows funding allocation to the health sector of some selected countries in sub-Saharan Africa in 2022. The figure indicates that countries like, Mozambique spent 7.62% of its GDP on health, Ghana 3.99% Angola 2.91%, Cote d'Ivoire 3.77 %, South Africa, 8.58%, Rwanda 7.32%, Botswana 6.19% and Uganda,3.96%. Nigeria spent a miniscule of 3.38% which is far less than 15%benchmark recommended by African Union’s budgetary allocation to the health sector.

In recent times, the effect of climate change on health expenditure has attracted the attention of many scholars (see, for example, Frankovic, 2017; Chen et al.,2019; XU et al., 2019; Erdogan *et al.*,2019; Oyelade et al., 2020; Akbar et al., 2021; Melina & Chaido,2023; Socol, et.al., 2023; Mehfoz, et al., 2023). Most of these studies have applied linear specifications such as ARDL and traditional methods like Ordinary Least Squares (OLS) and quantile regression in their analysis which may produce biased results and reliable estimates could not be ascertained (see Chen et al.,2019;XU et al., 2019; Oyelade et al., 2020).Very few studies such as Zeeshan et al., (2021) have specifically explored the asymmetric relationship between climate change and health expenditures, yet their study was restricted to China. To the best of the author’s knowledge, this is the first study that is targeted at exploring the asymmetric association between climate change and health expenditures in Nigeria. This current research fills this research lacuna by focusing on the asymmetric effects of climate change on household healthcare expenditures in Nigeria by employing nonlinear autoregressive distributed lag (NARDL) technique over the period 1990-2023.

Our study’s contributions to the body of knowledge are as follows; first the asymmetric relationship between climate change and health expenditure in Nigeria has not been previously explored by many scholars. Second, we employ asymmetric or nonlinear autoregressive distributed lag (NARDL) approach developed by Shin et al. (2014) to determine the asymmetric nexus between climate change using both CO_2 emission and temperature anomaly in our model which will help us to ascertain the degree of shocks of these variables. Third, we conduct robustness checks to strengthen the reliability and validity of our model results. Finally, we incorporate some control variables like GDP per capita and inflation rate to make the result robust. The finding is expected to assist policy-makers in adopting appropriate policy measures to mitigate climate change effect on health status.

The primary objective of this paper is to empirically investigate the asymmetric relationship between climate change and health expenditures in Nigeria. In doing so, annual data was utilized spanning the period 1990 to 2023, based on NARDL (non-linear autoregressive distributed lag) technique.

Theoretical and Empirical Literatures

The Environmental Kuznet curve (EKC) hypothesis provides a theoretical basis for this work. According to this hypothesis, there exist an inverted U-shaped correlation between carbon emission and economic growth. The hypothesis posits that the amount of carbon emissions first increases with economic growth, but over time, when the economic growth levels of a country exceed a certain turning point or reaches a certain threshold level, there will be an inverse correlation with economic growth, a situation referred to as the Kuznets inverted U-shaped hypothesis (Zhao et al., 2005; Song et al., 2013). The validity of EKC hypothesis is contentious in developing countries; while some scholars (see, for example, Akpan & Chuku, 2011) did not find strong evidence of EKC hypothesis, others (for example, Apergis, 2016; Zhang, et al., 2017) found strong evidence. However, many scholars, using varied methods, argue that rising CO_2 emissions positively influenced public health costs.

Cheng et al. (2024) present a study that analyzes the relationship between CO_2 emission and health expenditure in OECD.countries. They find CO_2 emission led to increased government health expenditures. Sohail et al. (2023) find that increased government healthcare investment is germane in addressing health issues caused by CO_2 emissions. Wang et al. (2023) find that in the long term, globalization, industrialization and economic growth influence CO_2 emissions.

Mehfoz et al. (2023) examine climate change, economic growth and health expenditure nexus in Pakistan from 1985-2020. Using ARDL model, they found that greenhouse gas emission has significant positive impact on health expenditure.

Anwar, et al. (2022) explored health care expenditure and climate variability using generalized method of moment (GMM). They discover a positive relationship between government health spending and climate change. Azam and Awan (2022) carried out a research on climate change and health care expenditure. Their findings show that increase in greenhouse gas emission has led to a considerable increase in government expenditure. Samah et al. (2020) carried out similar study in Malaysia using Group Method of Moment (GMM). They discovered that temperature and GHG emission had positive association with healthcare spending. A study by Chen et al. (2019) found that climate change factors, including GHG emissions, average temperature, positively and significantly influenced health expenditures. Zeeshan et al., (2021) used NARDL and granger causality and discovered positive shocks in CO_2 emissions positively affect health expenditures. Wang et al. (2019) utilized data from 1995 to 2017, and ARDL model to study the dynamic relationship between climate change, health expenditure and economic growth in Pakistan. They found that greenhouse gas emissions, average temperature, positively and significantly influenced health expenditures in Pakistan.

Aboubacar and Xu et al. (2017), in their study found that changing climate conditions have led to increase in public health expenditures. Another study by Shabestari et al. (2020) for Sweden and China confirmed a positive relationship between carbon emission and health expenditure. Erdogan, Kirca, and Gedikli (2020) found similar result. In contrast, Eckelman et al. (2020) did not find any relationship between CO_2 emissions and public expenditures in United States. The same result was discovered by Boachie et al. (2014). In addition, a study by Wang et al. (2019); Oyelade et al. (2020) and Akbar et al. (2021) also confirmed positive relationship between GHG and health expenditure, concluding that when GHG emissions increase, expenditure on health would also increase.

Methodology

Data Sources

The study utilized annual dataset, spanning from 1990 to 2023. The choice of this timeframe was necessitated by data availability. Data on climate change variable (global average temperature anomaly and carbon emissions) are obtained from World Bank Group climate change knowledge portal, whereas data on inflation and GDP per capita are taken from Central Bank of Nigeria's Statistical Bulletin online database. Data on health expenditure is obtained from World Health Organization Global Health Expenditure database.

Econometric Technique and Model Specification

The method of analysis employed in this study was Nonlinear Autoregressive Distributed Lag (NARDL). The choice of this approach is justified for many reasons, first the nonlinear model also called asymmetric autoregressive distributed lag is preferred over other techniques of analysis because of its ability to systematically address nonlinear nature of climate change as suggested by most scholars such as Zeeshan et al., (2021). Second, NARDL has the ability to handle mixed order of integration I(1) or at level; I(0), provided none is integrated at order 2 (Pesaran et al, 2001) Third, the data used also exhibit non-linear characteristics, thereby supporting our preference for opting NARDL. Fourth, it is the most

appropriate technique that takes into consideration both the short and long-term dynamic nature of climate change. Finally and most importantly, it is suitable for small sample size.

We specify a model similar to Wang, et al. (2019), Barati and Fariditavana (2020) and Zeeshan et al., (2021) and utilize GHG emission and temperature anomaly as proxy for climate change. We use per capita health expenditure as our dependent variable. As a departure from previous work, we incorporate inflation rate and GDP per capita as control variables in our model to make the result robust. Specifically our model for this study takes the following form;

$$LnHealthexp=f(\lnTEMP, \lnGHG, \lnLEXP, INFL, GDPPC) \quad (3.1)$$

Econometric specification of the model in Eq. (3.1) is re-specified as follows:

$$Healthexp = \delta_0 + \delta_1 \lnTEMP + \delta_2 \ln CO_2 + \delta_3 \lnLEXP + \delta_4 \lnINFL + \delta_5 \lnGDPPC + \mu \quad (3.2)$$

Following Shin *et al* (2014), we transform Eq (3.2) into NARDL model as follows;

$$\begin{aligned} \Delta Hexp_t &= \gamma_0 + \gamma_1 Hexp_{t-1} + \Delta \gamma_2 Temp^+_{t-1} + \Delta \gamma_3 Temp^-_{t-1} + \Delta \gamma_4 Ghg^+_{t-1} + \Delta \gamma_5 Ghg^-_{t-1} \\ &+ \gamma_6 Lexp_{t-1} + \gamma_7 Gdppc_{t-1} + \sum_{i=1}^p \delta_1 Hexp_{t-1} + \sum_{i=0}^q \delta_2 \Delta Temp^+_{t-1} + \sum_{i=0}^r \delta_3 \Delta Temp^-_{t-k} \\ &+ \sum_{i=0}^s \delta_4 \Delta Ghg^+_{t-k} + \sum_{i=0}^t \delta_5 \Delta Ghg^-_{t-l} + \sum_{i=1}^u \delta_6 \Delta Lexp_{t-1} + \sum_{i=1}^p \delta_6 \Delta Infl_{t-1} \\ &+ \sum_{l=0}^p \delta_7 \Delta Gdppc_{t-l} + \mu_t \end{aligned} \quad (3.3)$$

In Eq. (3.3), *Hexp* represents per capita health spending (measured in million US\$), *Temp* denotes global average temperature anomalies (measured in °C), *Ghg* refers to carbon emission (*CO₂*) measured in metric tons per capita, *Lexp* stands for life expectancy (measured by LE at births per 1000 people), *Gdppc* represents gross domestic product per capita expressed in constant USD. And γ_0 denotes constant intercept, $(\delta_1 - \delta_5)$ are the coefficients, and μ_t represents stochastic error term.

To examine the asymmetric relationship between the variables, following Shin *et al.* (2014), we decompose climate change variables into negative and positive shocks in temperature and carbon emissions and re-specify our model as follows;

$$Temp^+ = \sum_{i=0}^h \Delta Temp^+ = \sum_{i=0}^p \max(\Delta Temp_i, 0) \quad (3.4)$$

$$Temp^- = \sum_{i=0}^h \Delta Temp^- = \sum_{i=0}^p \max(\Delta Temp_2, 0) \quad (3.5)$$

$$Ghg^+ = \sum_{i=0}^h \Delta Ghg^+ = \sum_{i=0}^p \max(\Delta Ghg_i, 0) \quad (3.6)$$

$$Ghg^- = \sum_{i=0}^h \Delta Ghg^- = \sum_{i=0}^p \max(\Delta Ghg_{p2}, 0) \quad (3.7)$$

where: $Temp^+$ and $Temp^-$ denote the partial sum of positive and negative shocks of temperature anomaly while Ghg^+ and Ghg^- are partial sums of positive and negative changes in carbon emissions respectively.

Results and Discussions

Descriptive statistic Test

Before computing NARDL regression, we first carry out some pre-estimation analysis to avoid spurious regression results. In doing so, we performed descriptive statistic test and unit root tests: the ADF (Augmented Dickey-Fuller) and P-P (Phillips-Perron) tests. The outcome of our descriptive statistics in *Table 1* shows that all the series are positively skewed with the exception of life expectancy rate (LEXP). Meaning there is asymmetry in the distribution. The values of Jarque-Bera are higher than the Kurtosis, indicating that the series are normally distributed. In addition, stationarity test results in *Table 2* show that the series *HEALTHEXP*, *GHG*, *LE*, and *INFL*, are stationary at order I (1), whereas *TEMP* and *GDPPC* are stationary at level; I(0). This result indicates that the variables' levels of integration are not the same, as demonstrated by ADF and PP unit root tests, suggesting that the series do not exhibit the same order of integration, thereby lending credence to the use of nonlinear ARDL bounds co-integration test as opined by Pesaran, Shin and Smith (2001).

Table 1
Descriptive Statistic Results

TEST STATISTIC	HEX	TEMP	GHG	LE	INFL	GDPPC
Mean	13.86485	53.93939	40.36818	9.701818	72.42576	79.84121
Median	14.00000	53.70000	18.43000	8.600000	61.30000	17.30000
Maximum	26.00000	56.70000	141.1300	22.10000	157.5000	450.0000
Minimum	6.130000	50.30000	6.130000	-2.340000	3.600000	0.200000
Std. Dev.	3.612044	1.666759	43.46582	7.072449	57.85769	124.0301
Skewness	0.733819	0.047569	1.218148	0.565122	0.161480	1.794635
Kurtosis	5.705877	0.885484	2.846099	2.309688	1.339911	5.095330
J-B	13.02913	2.203170	8.193938	2.365713	3.932774	23.75075
Prob. values	0.001482	0.642273	0.016623	0.315107	0.139962	0.000007

Note. Author's computations

Table 2
Results of Unit-Root Test

Regressors	ADF	Remark	PP	Remark
<i>HEXP</i>	-8.382**	1(1)	-4.59**	1(1)
<i>TEMP</i>	-4.27***	1(0)	-3.94***	1(0)
<i>GHG</i>	-5.31***	1(1)	-6.31***	1(1)
<i>LE</i>	-5.02**	1(1)	-5.01***	1(1)
<i>INFL</i>	-5.01**	1(1)	-4.99**	1(1)
<i>GDPPC</i>	3.23**	1(0)	3.60**	1(0)

Asterisks*** and ** imply 1% and 5% significance levels.

Note. Own computation

Table 3
Bounds Test Results in Non-linear ARDL

Model	F-Statistic	Upper Bound 1(1)	Lower Bound 1(0)
$(F(HEALTHEXP / TEMP - POGDPPC))^{***}$	4.581594		
Critical Values			
10%		3.00	2.08
5%		3.34	2.39
1%		4.15	3.06

Note. Author's computations

We further check for the short-run and long term asymmetric relationship between climate change and health expenditures by employing Wald test. Findings from Wald test confirm long-run asymmetry. The outcome in Table 3, indicate that (F – statistic = 4.581594 > 3.34). This implies that long-term association exists among the selected variables.

Table 4
Estimated Short-Run Non-linear ARDL Model Results
(Dependent Variable is HEALTHEX)

Regressors	Coefficient	t-Statistic	Prob.
D(HEALTHEXP(-1))	-16.04940	-2.122159	0.0574
D(TEMP_NEG)	-6.151678	-1.720353	0.1133
D(TEMP_NEG(-1))	-12.53371	-2.943808	0.0087
D(TEMP_POS)	0.341660	2.106202	0.0487
D(TEMP_POS(-1))	9.527166	1.211251	0.2512
D(GHG_NEG)	-12.53371	-2.943808	0.0087
D(GHG_NEG(-1))	-12.72189	-1.659610	0.1143
D(GHG_POS)	0.207147	3.092505	0.0066
D(LE)	100.0230	2.412977	0.0267
D(LE(-1))	17.85562	3.914606	0.0006
D(INFL)	0.389609	3.347128	0.0024
D(INFL (-1))	0.445745	2.387737	0.0235
D(GDPPC1)	0.062443	3.277075	0.0047
D(GDPPC(-1))	134.1102	2.444051	0.0326
CointEq(-1)*	-0.070419	-8.364358	0.0000

Note. Author's computations

Table 5

*Estimated Long-Run Non-linear ARDL Model
(Dependent Variable: HEALTHEX)*

Regressors	Coefficient	t-Statistic	Prob.
TEMP_POS	0.264204	2.327702	0.0334
TEMP_NEG	-19.75916	-1.195549	0.2570
GHG_POS	0.264204	2.327702	0.0334
GHG_NEG	17.26640	0.375681	0.7143
LE	11.47650	2.697988	0.0147
INFL	0.104800	2.141975	0.0479
GDPPC	1.097311	3.269565	0.0048
R-squared	0.755465		
Adj. counterpart	0.541497		
D-W	2.057411		
F-value	3.530739		

Asterisks ***, ** and * explain 1%, 5% and 10% significance levels of sig.

Note: Author's calculations

The estimated short-run asymmetric relationships are displayed in Table 4. The analysis indicates that in the short-run, positive shocks in temperature positively contribute to household health spending while a negative shock reduces per capita health expenditure, thereby confirming the asymmetries between temperature anomaly and health expenditure. This implies that a rise in average temperature by 1°C can cause an increase in per capita healthcare expenditure by approximately 0.34%. This result is in line with the submissions of XU et al (2019) and Chen et al (2019) which found that higher temperature and rising carbon dioxide emission have a positive correlation with public healthcare spending. The outcome also indicates a positive shock of carbon emission has a positive and significant effect on household health expenditure while a negative shock dampens health spending. This simply means that as CO₂ increases, per-capita household expenditure increases, this pushes up healthcare costs. Zeeshan et al., (2021) argue that a rise in average annual temperature by 1°C can cause a significant increase in per capita health expenditure. As temperature gets worse, individuals incur higher healthcare costs. This finding confirms non-linear relationship between carbon emissions and per capita health spending. Also Wang *et al.* (2019) found that climate change was a major factor affecting health conditions. Hence as the result portrays, a 1 % increase in carbon emission, government spending on healthcare facilities will increase by approximately 0.207%. From our analysis, we discover that GDP significantly influences healthcare expenditure. The implication of this result is that a robust per capita GDP often leads to higher household health care expenditures. With enhanced per capita income, individual purchasing power will also increase making healthcare facilities accessible and affordable. This result corroborates with submission by Chaabouni and Saidi (2017); Barati and Farditavana (2020) which found in their studies that higher GDP per capita significantly influenced health expenditures. This finding agrees with studies by XU et al. (2019) and Wang *et al* (2023). Also, inflation (INFL) was found from our estimated result above to be positive and significant, implying that given a 1% increase in inflation, healthcare expenditure would also increase by approximately 0.389 per cent. This finding clearly supports studies by Siami-Namini (2018). This means that when inflation rises, the cost of healthcare facilities, including medical supplies, medications and labour would increase. The finding also indicates that LE rate has positive link with health spending. This means that an increase in healthcare spending improves quality of life and increases life expectancy. This suggests that life expectancy can be improved through improvement in healthcare. As climate changes and shocks in CO₂ emission increases, the health conditions of millions of people are affected and it increases healthcare costs. The estimated coefficient of *ecm* (error correction term) of -0.070 was significant, and

appropriately negatively signed, indicating a very high speed of adjustment to equilibrium after a shock.

Table 5 shows the long-run analysis of the model. In the long-term, a positive shocks in temperature positively influences health spending while a negative shocks reduces per capita health expenditure. As shown in the regression results, given a 1% variation in temperature extreme, health expenditure would increase by approximately 0.26%. Similarly, carbon emission positively correlates with per capita health spending, meaning rising CO_2 emission is disastrous to human health, thereby leading to increase in government health spending. Our result also indicates that in the long term GDPPC has a positive effect on health expenditure. Life expectancy rate also relates positively with health expenditure. This result was confirmed by the studies of Frankovic (2017) and Wang et al. (2023). Inflation rate (INFL) is found to be positively related to HEX (health spending) meaning that increased inflation rate increases healthcare costs, thereby resulting in increased government healthcare expenditure. Barati and Fariditavana (2020) also found similar results. The coefficient of determination (R^2) as shown in table 5 is 0.755465. This indicates high explanatory power. Also, the F-value is highly significant at 5% level, implying that the explanatory variables have strong forecasting power on the dependent variable (HEX).

Robustness Checks

To confirm the robustness of the models' results we conducted Heteroskedasticity, Serial Correlation and Ramsey RESET test. The results are presented in Table 6.

Table 6

Results of Diagnostic Check

Test	F-calculated	Prob. Value
A. Serial Correlation LM Test	1.308256	0.3014
B. Heteroskedasticity Test	2.448661	0.0443
C. Ramsey RESET Test	1.162244	0.2845
D. Normality Test	1.406130	0.2357

Note. Author's computations

Diagnostic findings in Table 6 show that our model does not have autocorrelation issue. Results also indicate absence of heteroskedasticity problem. We also discover that the model does not suffer misspecification bias. The normality test also indicates that the residuals are normally distributed.

Asymmetry Test

Wald was carried out to confirm the existence of asymmetry in the nonlinear ARDL model. Results in Table 7 indicate the existence of non-linear correlation among the variables.

Table 7

Wald Test

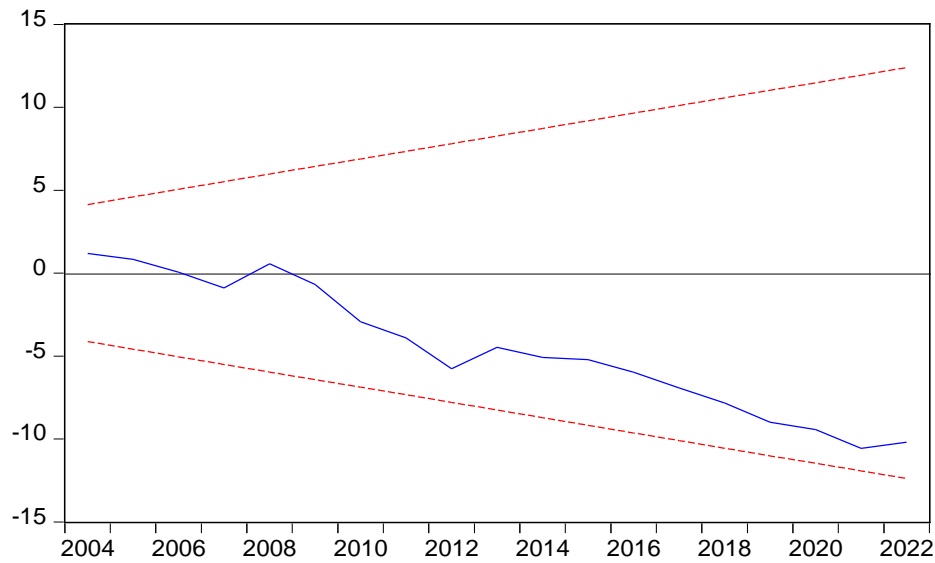
Test Statistic	Value	Df	Prob. Values
F-statistic	5.683363	(2, 17)	0.0129
Chi-square	11.36673	2	0.0034

Note. Author's calculations

Furthermore, we performed the CUSUMsq (Cumulative sum of squares) and CUSUM (Cumulative sum) to ascertain the model's stability. Results are displayed in Figures 3a and b. We found that recursive residuals were within the two critical lines, suggesting our models are stable, reliable and robust for policy analysis.

Figure 3 a

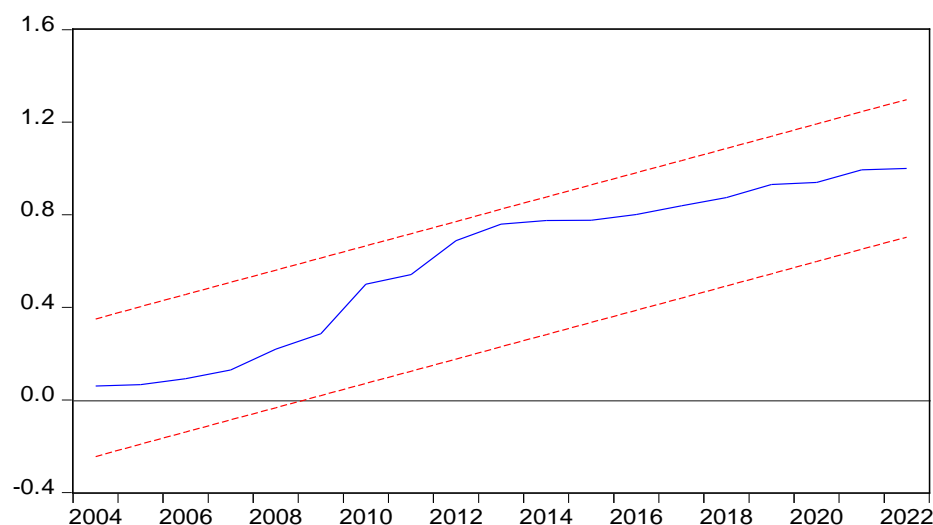
Non-linear ARDL CUSUM

Note. Author's computation

Figure 3 b

Non-linear ARDL CUSUM of Squares

Note. Author's computation

Table 8

Granger Causality Test

Null Hypothesis:	F-Statistic	Prob.
TEMP does not Granger Cause HEX	9.92432	0.0006
HEX does not Granger Cause TEMP	0.24416	0.7851
CO_2 does not Granger Cause HEX	4.79458	0.0165
HEX does not Granger Cause CO_2	0.56036	0.5775
LE does not Granger Cause TEMP	0.60005	0.5559
TEMP does not Granger Cause LE	2.58342	0.0941
LE does not Granger Cause CO_2	1.67638	0.2059
CO_2 does not Granger Cause LE	9.92432	0.0006

Note. Calculated by the author

The results of granger-causality indicate a unidirectional causality between CO_2 emission and health expenditure as revealed by F-statistics which was found to be significant at 5%. The findings are in support with empirical results by Melina and Chaido (2023) but contradict the findings by (Khoshnevis & Khanalizadeh, 2017; Chen et al., 2019; Xu et al., 2019). The result also indicates evidence of a unidirectional causality running from TEMP to HEX. Similar result was established between temperature and life expectancy, meaning that extreme temperature could have harmful effect on life expectancy. Further evidence of unidirectional causation was also established between CO_2 and LE, confirming that climate change could have detrimental effects on health conditions. This finding is in accordance with submission by Zeeshan et al., (2021).

Conclusion

This study effectively demonstrates the asymmetric impact of climate change on Nigerian health expenditures (1990-2023) using NARDL and Granger causality. Key findings show positive climate shocks increase costs, while negative shocks decrease them. Unidirectional causality from emissions to health spending is confirmed, highlighting the detrimental effects of extreme climate conditions. The study contributes by confirming an asymmetric nexus, emphasizing the need for climate mitigation policies to protect public health. There is need to adopt clean energy to achieve climate goals while enhancing public health expenditure. The findings and the actionable policy recommendation represents a valuable contribution. The study provides solid empirical support for the relationship between climate change and health costs, offering a foundation for future research and policy in Nigeria and similar developing nations.

References

- Aboubacar, B., & Xu, D. (2017). The impact of health expenditure on the economic growth in sub-Saharan Africa. *Theoretical Economics Letters*, 7(3), 615-622. <https://doi.org/10.4236/tel.2017.73046>
- Adenle, A.A., Hossein, A., & Joseph, A. (2015). Global assessment of technological innovation for climate change adaptation and mitigation in developing world, *Journal of Environmental Management*, 161, 261-275. <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2015.05.040>
- Akpan, U.F., & Chuku, A. (2011, April 27). *Economic growth and environmental degradation in Nigeria. Beyond the environmental kuznet curve*. MPRA Paper No.31241, <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/31241/>
- Ali, M., Awe, E. O., Mohammed, S. S., & Isah, K. O. (2024). Industrialization, FDI inflow and climate change in Africa: A scenario analysis, *Chinese Journal of Urban and Environmental Studies*, 12(1), 2450003-1 to 2450003-20. <https://doi.org/10.1142/S2345748124500039>
- Anwar, A., Hyder, S., Bennett, R., & Younis, M. (2022). Impact of environmental quality on healthcare expenditures in developing countries. A panel data approach. *Healthcare* 10(9),1608-1 to 1608-11. <https://doi.org/10.3390/healthcare10091608>
- Apergis, N., Jebli, M.B., & Youssef, S.B. (2018). Does renewable energy consumption and health expenditures decrease carbon dioxide emissions? Evidence from sub-Saharan African countries. *Renewable Energy*, 127, 1011-1016. <https://doi.org/10.1016/j.renene.2018.05.043>
- Apergis, N. (2016). Environmental kuznet curves: New evidence on both panel and country-specific C02 emissions. *Energy Economics*, 54 (3), 263-271. <https://doi.org/10.1016/j.eneco.2015.12.007>
- Azam, M. & Awan, A.M. (2022). Health is wealth: A dynamic SUR approach of examining a link between climate changes and human health expenditures. *Social Indicators Research*, 163(2), 505–528 <https://doi.org/10.1007/s11205-022-02904-x>
- Barati, M., & Fariditavana, H. (2020). Asymmetric effect of income on the US health expenditure: Evidence from the nonlinear autoregressive distributed lag (ARDL) approach. *Empirical Economics*, 58, 1979-2008. <https://doi.org/10.1007/s00181-018-1604-7>
- Bhatti, M. A., Ur-Raheem, F., & Zafar, M. A. (2020). Environmental kuznets curve: Empirically examined long run association between globalization, financial development and co₂ emission for ASEAN countries. *iRASD Journal of Energy & Environment*, 1(1), 1-13. <https://doi.org/10.52131/jee.2020.0101.0001>
- Boachie, M. K., Mensah, I. O., Sobiesuo, P., Immurana, M., Iddrisu, A.A., & Kyei-Brobbe, I. (2014). Determinants of public health expenditure in Ghana: A cointegration analysis. *Journal of Behavioural Economics, Finance, Entrepreneurship, Accounting and Transport*, 2(2), 35-40. <https://doi.org/10.12691/jbe-2-2-1>

- Chaabouni, S., & Saidi, K. (2017). The dynamic links between carbon dioxide (CO_2) emissions, health spending and GDP growth: A case study for 51 countries. *Environmental Research*, 158, 137-144. <https://doi.org/10.1016/j.envres.2017.05.041>
- Chen, L., Zhuo, Y., Xu, Z., Xu, X., & Gao, X (2019). Is carbon dioxide (CO_2) emission an important factor affecting health care expenditure? evidence from China, 2005-2016. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16(20),3995. <https://doi.org/10.3390/ijerph16203995>
- Cheng, C., Ren, X., Zang, M., & Wang, Z. (2024). The nexus among CO_2 emission, health expenditure and economic development in the OECD countries: New insights from a cross-sectional ARDL model: *Environmental Science Pollution Research*,31,16746-16769 <https://doi.org/10.1007/s11356-024-32081-y>
- Chien, F., Chau, K. Y., & Sadiq, M. (2023). Impact of climate mitigation technology and natural resource management on climate change in China. *Resources Policy*, 81, 103367. <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2023.103367>
- Eckelman, M. J., Huang, K., Lagasse, R., Senay, E., Dubrow, R., & Sherman, J. D. (2020). Health care pollution and public health damage in the United States: An update: *Health Affairs*, 39(12), 2071–2079. <https://doi.org/10.1377/hlthaff.2020.01247>
- Erdogan, S., Kirca, M., & Gedikli, A. (2020). Is there a relationship between CO_2 emissions and health expenditures? Evidence from BRICS-T countries. *Business and Economics Research Journal*, 11(2), 293–305. <https://doi.org/10.20409/berj.2019.231>
- Erdoğan, S., Yıldırım, D. Ç., & Gedikli, A. (2019). The relationship between CO_2 emissions and health indicators: The case of Turkey. *Economic Letters*, 6(1), 28-39.
- FAO, IFAD, UNICEF, WFP and WHO. (2023). *The state of food security and nutrition in the world 2023. Urbanization, agrifood systems transformation and healthy diets across the rural–urban continuum*. FAO. <https://doi.org/10.4060/cc3017en>
- Frankovic, I. (2017). *The impact of climate change on health expenditures*. Econ WPS No. 02/2017, Vienna University of Technology Institute of Statistics and Mathematical methods in Economics, Research Group Economics. Retrieved July 12, 2024, from <https://hdl.handle.net/10419/149991>
- Govindaraju, V. C., & Tang, C. F. (2013). The dynamic links between CO_2 emissions, economic growth and coal consumption in China and India. *Applied Energy*, 104, 310-318. <https://doi.org/10.1016/j.apenergy.2012.10.042>
- Pörtner, H.O., Roberts, D.C., Tignor, M., Poloczanska, E.S., Mintenbeck, K., Alegría, A., Craig, M., Langsdorf, S., Löschke, S., Möller, V., Okem, A.& Rama B. (eds.). (2022). *Climate change 2022: Impacts, adaptation and vulnerability. Contribution of working group II to the sixth assessment report of the intergovernmental panel on climate change*, Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781009325844> .
- Lee, H & Romero J. (eds.). (2023). *Summary for policymakers. In: Climate change 2023: synthesis report. contribution of working groups I, II and III to the sixth assessment report of the intergovernmental panel on climate change*, IPCC, <https://doi.org/10.59327/IPCC/AR6-9789291691647.001>

- Field, C.B., Barros, V.R., Dokken, D.J., Mach, K.J., Mastrandrea, M.D., Bilir, T.E., Chatterjee, M., Ebi, K.L., Estrada, Y.O., Genova, R.C., Girma, B., Kissel, E.S., Levy, A.N., MacCracken, S., Mastrandrea, P.R., & White L.L. (eds.) (2014). *Impacts, adaptation, and vulnerability. Part A: Global and sectoral aspects. Contribution of working group II to the fifth assessment report of the intergovernmental panel on climate change.* Cambridge University Press.
- Khoshnevis, Y.S., & Khanalizadeh, B. (2017). Air pollution, economic growth and health care expenditure. *Economic Research-Ekonomskaitraživanja*, 30(1), 1181-1190. <https://doi.org/10.1080/1331677X.2017.1314823>
- Kutlu, G., & Örün, E. (2022). The effect of carbon dioxide emission, GDP per capita and urban population on health expenditure in OECD countries: A panel ARDL approach. *International Journal of Environmental Health Research*. 1–10. <https://doi.org/10.1080/09603123.2022.2083088>
- Lu, Z.N, Chen, H., Hao, Y., Wang, J, Song, X., & Mok, T.M. (2017) The dynamic relationship between environmental pollution, economic development and public health: Evidence from China. *Journal of Clean Production*, 166, 134-147. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2017.08.010>
- Mehfoz, S., Mansha, M., Khan, M., & Musharaf, S. (2023). CO₂emissions, health expenditures, and economic growth nexus in Pakistan. *IRASD Journal of Energy & Environment*, 4(1), 16–29. <https://doi.org/10.52131/jee.2023.0401.0032>
- Melina, D., & Chaido, D. (2023). The relationship between health expenditure, CO₂ emissions, and economic growth in G7: Evidence from heterogeneous panel data. *Journal of Knowledge Economies*, 4:1-26. <https://doi.org/10.1007/s13132-023-01349-y>
- Pesaran, M., Shin, Y. & Smith, J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), 289–326.
- Samah, I. H. A., Abd Rashid, I. M., Husain, W. A. F. W., Ibrahim, S., Hamzah, H., & Amlus, M. H. (2020). The impact of healthcare expenditure and healthcare sector growth on CO₂ emission using dynamic panel data system GMM estimation model during COVID 19 crisis, *International Journal of Energy Economics and Policy*, 10(6), 235–241. <https://doi.org/10.32479/ijeep.9769>
- Shin, Y., Yu, B., & Greenwood-Nimmo, M.G. (2014). Modeling asymmetric co integration and dynamic multipliers in a nonlinear ARDL framework. In R.C. Sickles & W.C. Horrace (Eds.) *Festschrift in honor of Peter Schmidt Econometric Methods and Applications* Springer.
- Siami-Namini, S. (2018). Healthcare expenditure, economic growth, and inflation in the G7 countries: A panel co-integration approach. *Research Journal of Economics*, 2(2), 1–8.
- Sileem, H. H. M. (2016). Health expenditure, climate changes and corruption in the MENA region: A granger causality approach. *Journal of African Development*, 18(2), 61–72.
- Socol, A., Iuga, H., Socol, D., & Iuga, I. C. (2023). Does climate change drive up government healthcare costs in the European Union? *Frontiers in Environmental Science*, 11, 1-18. <https://doi.org/10.3389/fenvs.2023.1286099>

- Song, Ma-Lin, Wei Z., & Shu-Hong, W. (2013). Infection point of environmental kuznet curve in Mainland China. *Energy Policy*, 57, 14–20.
- Sohail, A., Du, J., & Abbasi, B. N. (2023). Exploring the interrelationship among health status, CO₂ emissions, and energy use in the top 20 highest emitting economies: Based on the CS-DL and CS-ARDL approaches, *Air Quality, Atmosphere & Health*, 16, 1419–1442. <https://doi.org/10.1007/s11869-023-01350-z>
- To, W.M., & Lam, K. H. (2022). Economic growth, energy use, and greenhouse gases emission in Macao SAR, China. *Chinese Journal of Urban and Environmental Studies*, 10(1), 2250002-1 to 2250002-21
- Wang, F., Gillani, S., Nazir, R., & Razzaq, A. (2023). Environmental regulations, fiscal decentralization, and health outcomes. *Energy & Environment*, 35(6), 3038-3064. <https://doi.org/10.1177/0958305X231164680>
- Wang, Z., Asghar, M. M., Zaidi, S. A. H., & Wang, B. (2019). Dynamic linkages among CO₂ emissions, health expenditures, and economic growth: Empirical evidence from Pakistan. *Environmental Science and Pollution Research*, 26(15), 15285-15299. <https://doi.org/10.1007/s11356-019-04876-x>
- World Bank Group (n.d.). *Climate Change Knowledge Portal*. Retrieved December 17, 2024, from <https://climateknowledgeportal.worldbank.org>
- Xu, X., Xu, Z., Chen, L., & Chang, L. (2019). How does industrial waste gas emission affect healthcare expenditure in different regions of China: An application of Bayesian quartile regression. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16(15), 2748. <https://doi.org/10.3390/ijerph16152748>
- Zaidi, S., & Saidi, K. (2018). Environmental pollution, health expenditure and economic growth in the sub-Saharan Africa countries: panel ARDL approach. *Sustainable Cities and Society*, 41, 833-840. <https://doi.org/10.1016/j.scs.2018.04.034>.
- Zeeshan, M., Han, J., Rehman, A., Ullah, I., & Afridi, F. E. A. (2021). Exploring asymmetric nexus between CO₂ emissions, environmental pollution, and household health expenditure in China. *Risk Management and Healthcare Policy*, 14, 527–539. <https://doi.org/10.2147/RMHP.S281729>
- Zhang, B., Wang, B., & Wang, Z. (2017). Role of renewable energy and non-renewable energy consumption on EKC: Evidence from Pakistan. *Journal of cleaner production*, 156, 855-864. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2017.03.203>
- Zhao, X., Jianmin, L., Wang, J., & Zhou, C. (2005). An empirical test of environmental kuznets' curve in China. *Nankai Economic Studies*, 2005(3), 48–54

Information About the Article/Makale Hakkında Bilgiler

The Ethical Rules for Research and Publication / Araştırma ve Yayın Etiği

The author declared that the ethical rules for research and publication followed while preparing the article.

Yazar makale hazırlanırken araştırma ve yayın etiğine uyulduğunu beyan etmiştir.

Conflict of Interests/ ıkar atışması

The author have no conflict of interest to declare.

Yazar ıkar atışması bildirmemiştir.

Grant Support/ Finansal Destek

The author declared that this study has received no financial support.

Yazar bu alışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Author Contributions/ Yazar Katkıları

The draft process of the manuscript/ Taslağın Hazırlanma Sreci N.M., Data Collection/Verilerin Toplanması N.M., Writing The Manuscript/ Makalenin Yazılması N.M, Submit, Revision and Resubmit Process/ Başvuru, Dzeltme ve Yeniden Başvuru Sreci N.M.